

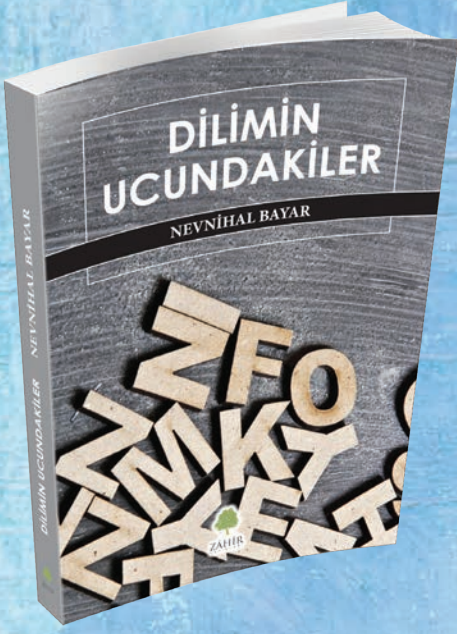

MÛSİKÎ VE EDEBİYAT DERGİSİ KADEM

ÜÇ AYLIK MÛSİKÎ VE EDEBİYAT DERGİSİ / 38 / SONBAHAR KIŞ 2023

SOHBET / İLHAN AYVERDİ • İSLÂM'DA ODAK NOKTASI OLARAK "SONUÇ" DEĞİL "ÇABA": VAHYİN IŞIĞINDA BAŞARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME I / HÜSEYİN ONUR ERCAN • İZMİR ŞİİRLERİNDE EFELER VE ZEYBEKLER / ÜNAL ŞENEL • TÜRK MÜZİĞİNDE KEMAN / BURAK SAVAŞ • TÜRKİYE'DE GENÇLERİN RAP MÜZİK İLGİSİ ÜZERİNE / YAKUP SELİM ŞENEL • MÜZİK İLE TEDAVİ ÜZERİNE BİR İNCELEME / MERİÇ DÖNÜK • "KENDİ GÖK KUBBEMİZ"DE YANKILANAN LEDÜNNÎ SESLER I / HAKAN DURUK • ÜSKÜP'ÜN MANEVÎ BEKÇİSİ RİFAİ TEKKESİ / GÜLBERK BİLECİK • BALKANLARDA YÜKSELEN FANATİZM VE GAZİ BABA TÜRBESİ / ALIYAR ŞENEL • DİL İNKİLÂBİ VE TÜRK DÜNYASI / AYHAN PALA • EĞİTİM HAKKI EVRENSEL BİR HAK MIDIR? / ARMAĞAN OÇAL BAŞER • LİSE VE ÜNİVERSİTE DÜZEYİ ÖĞRENCİLERDE EN ÇOK KARŞILAŞILAN YAZIM KURALI İHLALLERİ / NURDAN YEŞİLYURT • YAVAŞ YAVAŞ / ONUR KURALAY • YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA İNSAN V / ENGİN SORHUN • BİTKİSEL ÇAYLAR / ÇİĞDEM ORGUN ŞAHİN

DİLİMİN UCUNDAKİLER

Nevnihal BAYAR

Dil, bir milletin sınır bekçilerindedir. Onu yok ederseniz ya da yaralarsanız vatanınızı, birliğinizi koruyan muhafızlarınızdan birini saf dışı etmiş olursunuz. Bu da düşmanlarınız için kaçırılmayacak bir fırsattır. Maalesef bugün Türkçe'nin içine düşürüldüğü durum, budur. Dil hâinleri, şuurlu veya şursuz, hiç ara vermeden gerek yapı gerekse anlam bakımından dilimizi yok etmeye, yok edemezlerse de yıpratmaya çalışıyorlar. Başarılı oluyorlar da...

KARAHANLI TÜRKÇESİ VE HAREZM TÜRKÇESİ KILAVUZU

Fahrünnisa BİLECİK

Bu kitap Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri'nde okutulan Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi dersleri için bir el kitabı mahiyetindedir. I. Bölüm'de 10. Asra damgasını vuran ilk Müslüman Türk devleti Karahanlılar hakkında kısa bir bilgi, dönemin kültürümüzün temelini oluşturan önemli eserleri, Türk dil tarihi bakımından büyük değer taşıyan Karahanlı Türkçesi dilbilgisi ve örnek metinler yer almaktadır. II. Bölüm'de ise Karahanlı Türkçesi'nin devamı olan Harezmi Türkçesi dil özellikleri bulunmaktadır.

Bu çalışma ile özellikle üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okuyan öğrencilere faydalı olabilmek, dilimize sahip çıkması gereken gençlerimizin her iki dönemin dili hakkında daha sistemli, daha pratik bir bilgiye ulaşabilmeleri hedeflenmektedir.

ZÂHİR
YAYINLARI

Kağışdağı Cad. No:27/5 Küçükbakkalköy Ataşehir / İST. • Tel: 216 357 20 90

www.zahiryayinlari.com

Kıymetli Okurlarımız,

Kış mevsimine yaklaştığımız bu güzel hazan günlerinde zevkle okuyacağınızı düşündüğümüz yeni sayımız ile karşınızdayız. Kasım ayı bizim için çok özel. Çünkü Dergimizin fikir ve isim annesi, büyük mütefekkir, mutasavvıf ve lugat âlimi, güzel insan İlhan Ayverdi Hanımefendi'yi bundan tam on üç yıl önce 6 Kasım 2009'da ebediyete uğurlamıştık. Kendilerini şükran, hürmet ve hasretle yad ediyor, bu sayımıza kıymetli Ayverdi'nin bir sohbetiyle başlıyoruz. Sohbetin neşredilmesinde emeği geçen Dergimizin ve Zâhir Yaynevimizin yazarlarından Devlet Arşivleri Eski Genel Müdürü rahmetli İsmet Binark Beyefendi'yi de anmadan geçmeyelim.

10 Kasım ise Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat yıldönümü. Kendisini ve bütün şehitlerimizi rahmetle yad ediyoruz. Ruhları şad olsun. Sayımıza yeni yazarlarımızdan Akademisyen Hüseyin Onur Ercan'ın dinimizde sonuç ile çabayı karşılaştırdığı, başarı kavramını sorguladığı çok önemli bir konuya temas eden yazısıyla devam ediyoruz. Kıymetli bir edebiyatçı olan Ünal Şenel bizi İzmir şiirlerinde efe ve zeybeklerin hamaset dolu dünyasına götürüyor. Müsikiyle soluklanıyoruz. Kendisi de bir keman sanatçısı olan Burak Savaş enstrümanını öğrenme süreci hakkındaki tecrübelerini bize aktarıyor, müsikîde tavrın öneminden bahsediyor.

Müsikişinas Yakup Selim Şenel, günümüzde gençler üzerinde çok etkili bir müzik türü olan ve âdeta ortalığı kasıp kavuran rap müzik hakkında bilgilerini bizimle paylaşıyor. Yurt dışında çalışan arp sanatçısı Meriç Dönük, müzik ile tedavide kendi deneyimlerini, bu konuda dünyada ve yurduzdaki uygulamaları anlatıyor. Tekrar edebiyata dönüyor, bir Yüksek Lisans öğrencisi olan Hakan Duruk'tan Türkçemizin büyük şairi Yahya Kemal'in yetişmesinde ve Kendi Gök Kubbemiz'deki şiirlerinde dinin ve müsikînin önemini ledünnî seslerle dinliyoruz.

Balkanlardaki Osmanlı mirası üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Gülberk Bilecik, bu topraklardaki dinî eğitim merkezlerinden olup halen vazifesine devam etmekte bulunan, aynı zamanda Yahya Kemal'in hayatında mühim bir yer tutan Üsküp Rifaî Tekkesi'ni anlatıyor. Yine Balkanlarda yükselen fanatizm, kasıtlı yok etme faaliyetleri ve Üsküp'te harap vaziyetteki Gazi Baba Türbesi yarı Makedonyalı Aliyar Şenel vasıtasıyla bizlere ulaşıyor. Dilimiz olmazsa olmazımız. Bizi biz yapan en önemli değerlerimizden biri. Akademisyen tarihçi Ayhan Pala bu hususa vurgu yaparak Türkçemizin dil inkılabı serüvenini ve bu devrimin Türk dünyasına etkilerini anlatıyor. Eğitimle devam ediyoruz. Akademisyen ve hukukçu Armağan Öçal Başer, eğitim hakkının evrenselliğini sorgularken konunun sadece maddî boyutuyla değil manevî boyutuyla da ele alınması gerektiğini vurguluyor.

Eğitimci Nurdan Yeşilyurt lise ve üniversite öğrencilerinde en çok karşılaşılan yazım kuralı ihlallerini bütün açıklığıyla dile getirip Türkçemizin bu kanayan yarasına parmak basıyor. Halk edebiyatına gönül vermiş şairimiz Onur Kuralay, her zaman olduğu gibi bu sayımızda da bizi şiirin zengin dünyasına götürüyor. Akademisyen Engin Sorhun, Yapay Zekâ Çağında İnsan adlı çalışmasının öğrenme modellerini konu alan beşinci bölümüyle dergimizde yerini alıyor. Bitkisel ürünlerle tıbbî uygulama ve tedavi uzmanı Dr. Çiğdem Orgun Şahin, özellikle içinde bulunduğumuz soğuk günlerde bizi hastalıklardan koruyacak bitkisel çaylar hakkında bilgi veriyor. Son olarak çocuklarımıza şifa niyetine güftesi Ünal Şenel'e, bestesi Yakup Selim Şenel'e ait olan rast çocuk şarkısı ile sayımız nihayetleniyor.

Keyifli ve verimli okumalar dileriz.

içindekiler

04

12

42

04

SOHBET
İlhan AYVERDİ

20

**MÜZİK İLE TEDAVİ ÜZERİNE BİR
İNCELEME**
Meriç DÖNÜK

06

**İSLÂM'DA ODAK NOKTASI
OLARAK "SONUÇ" DEĞİL
"ÇABA": VAHYİN IŞIĞINDA
BAŞARI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME I**
Hüseyin Onur ERCAN

24

**"KENDİ GÖK KUBBEMİZ"DE
YANKILANAN LEDÜNNİ SESLER I**
Hakan DURUK

12

**İZMİR ŞİİRLERİNDE
EFELER VE ZEYBEKLER**
Ünal ŞENEL

29

**ÜSKÜP'ÜN MANEVÎ BEKÇİSİ RİFAİ
TEKKESİ**
Gülberk BİLECİK

16

TÜRK MÜZİĞİNDE KEMAN
Burak SAVAŞ

40

**BALKANLARDA YÜKSELEN
FANATİZM VE GAZİ BABA TÜRBESİ**
Aliyar ŞENEL

18

**TÜRKİYE'DE GENÇLERİN RAP
MÜZİK İLGİSİ ÜZERİNE**
Yakup Selim ŞENEL

42

DİL İNKILÂBİ VE TÜRK DÜNYASI
Ayhan PALA

ISSN: 2687-3559

Kağışdağı Caddesi, No:27/5

Küçükbakkalköy Ataşehir / İSTANBUL

Tel: 0 216 357 20 90

www.kadem.org

www.musikiveedebiyat.com

e-posta: bilgi@kadem.org

Araştırma Kültür Düşünce Eğitim ve Müsiki Derneği
(AKDEM) İktisâdi İşletmesi adına Sahibi

Dr. Öğr. Üyesi Fahrünnisa BİLECİK
(fbilecik@kadem.org)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürleri

Dr. Öğr. Üyesi Nevrihal BAYAR
(nevbayar@kadem.org)

Yakup Selim ŞENEL
(selimsenel94@gmail.com)

Yüce GÜMÜŞ
(yucegumus@kadem.org)

Yayın Kurulu

(Sıralama soyadlara göre alfabetik
olarak yapılmıştır.)

Prof. Rûhi AYANGİL (Müsiki)

Dr. Öğr. Üyesi Nevrihal BAYAR (Dil)

Dr. Öğr. Üyesi Fahrünnisa BİLECİK (Dil)

Doç. Dr. Gülberk BİLECİK (Sanat Tarihi)

Prof. Dr. Osman BİLEN (Felsefe)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
(Sanat Tarihi)

Prof. Erol DERAN (Müsiki)

Yüce GÜMÜŞ (Müsiki)

Niyâzi KÜLAHLI (Mîmârî)

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (Edebiyat)

Doç. Dr. Murat Sâlim TOKAÇ (Müsiki)

Prof. Dr. Mutlu TORUN (Müsiki)

Prof. Dr. M. Baha TANMAN (Sanat Tarihi)

Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN (Gelenekli Sanatlar)

E. Seval YARDIM (Edebiyat)

Görsel Yönetmen

Tekin ÖZTÜRK

Dağıtım Organizasyonu ve Abonelik Servisi

Serdar BAŞER

(0 536 776 42 97 - 0 216 357 20 90)

Mehmet DEMİREL

(0505 391 37 24)

Grafik Tasarım

PROJESANAT

www.projesanat.com.tr

Yerel süreli yayın.

48

**EĞİTİM HAKKI EVRENSEL
BİR HAK MIDIR?**

Armağan ÖÇAL BAŞER

51

**LİSE VE ÜNİVERSİTE DÜZEYİ
ÖĞRENCİLERDE EN ÇOK KARŞILAŞILAN
YAZIM KURALI İHLALLERİ**

Nurdan YEŞİLYURT

54

YAVAŞ YAVAŞ

Onur KURALAY

55

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA İNSAN V

Engin SORHUN

60

BİTKİSEL ÇAYLAR

Çiğdem ORGUN ŞAHİN

65

RAST ÇOCUK ŞARKISI

Selim ŞENEL

SOHBET

29 Ekim 2000

İlhan AYVERDİ

Dergimizin isim ve fikir annesi, mütefekkir, mutasavvıf, büyük lügat âlimi İlhan Ayverdi Hanımefendi'yi vefatlarının 13. yılında hürmet ve minnetle yad ediyoruz. Ruhları şad olsun...

Bize Allah'ı, Resûlullah'ı sever misin deseler, cevâbımız hemen 'elbette' olur. Lâkin dildeki dâvâya elde hüccet isterler. Sevginin delili nedir?.. Göster deseler ne deriz?..

Sevginin delili sevgilinin gönlüne girme, onu memnun etme gayretidir. Mâşûku ne olmasını, nasıl olmasını istiyorsa âşika düşen öyle olmaya bakmaktır. Allah ve Resûlü bizim nasıl olmamızı istiyor dersek, bunu bilmek için Allah'ı ve Resûlünü tanımamız gerek.

Allah sıfatları ve esmâsı ile; Resûlullah o sıfatların tecellisi olan ameli, kavli ve fiili ile bilinir. Kula düşen Allah ve Resûlullah sıfatları ile sıfatlanmak, bu sıfatları hâl edinmek, sevdiğinin boyasına boyanmak, hâli ile hallenmek, ahlâkı ile ahlâklanmaktır...

Cenâb-ı Hak, Rahmândır: Bütün yaratılmışları sonsuz nimetine gark eder. Rahimdir: Çok merhametlidir. Vehhâbdır: Vericilerin en vericisidir. Alîmdir, Âdildir, Gafûrdur, Şekûrdur, Kerimdir... Afûv yâni çok affedicidir. Ve daha bin bir esmâ sahibidir. Bu sıfatlardan ezel nasibimiz olanlarını bu âlemden kul çapında hâl edinebilirsek, işte sevgimizin delili bu olabilir.

Ken'an Rifâi Hazretleri buyuruyorlar ki:

"Bütün varlık âlemi Hakk'ın küllî veyâhut cüz'î isimlerinden bir veya birkaçına mâliktir. Meselâ mü'min kimse hâdi, yâni hidâyet edici isimlere mazhardır. Melekler hakkı tesbih edici isimlere mazhardır. Şeytan ise kibredici, dalâlet verici isimlere mazhardır. Kâmil insan ise, cümle isimleri kendinde toplamıştır. Herkesin o âyân-ı sâbitede olan

ismi ona rabdır, yâni terbiyecidir. O kimse o ismin terbiyesi altındadır."¹

Örnek olarak Vehhâb ism-i şerîfine bakalım. Allah vericilerin en büyüğüdür. O hâlde biz de verici olmalıyız. O Allah ki çeşit çeşit nimetleri Vehhâb ism-i şerîfi ile kullarına sebil sebil dağıtmakta... Muhtaca mal, hastaya şifâ, dertliye derman, sıkılana bunalana ferahlık vermekte, en ufak ve ehemmiyetsiz şeyden en büyük ihtiyâca kadar kullarına kayıtsız şartsız bağışlamaktadır. Karşılık beklemeden verir, sâdece kulunun da öyle olmasını ister.²

Resûlullah ve onun vârisi olan seçkin ulular da bunun ne güzel ne müstesna örneklerine şâhit olunmuştur. Peygamber Efendimiz kendisinden bir şey isteyene verecek bir şeyi bulunmadığı zaman, borç alır verirlermiş.

Hız. Ali bir gün yardımcısı ile hurma toplamaktan dönerlerken yardımcısının yanına gelen biri ile konuştuğunu görür. Adamın ne istediğini sorar. Yardımcısı hurma istiyor der ve aralarında şu konuşma geçer:

- Peki istiyorsa versene.
- Yâ Ali, hurmalar çuvalda.
- Öyleyse çuvalı ile ver.
- Çuval deveye yüklü.
- Devesi ile ver...

Bu cevap üzerine yardımcı, deve benim elimde diyemedim. Beni de vermesinden korktum." der.

Bu kadar cömertlik, ancak Hız. Ali de olur deyip geçemeyiz; bize düşen gücümüzce vermek, vermeye teşne olmaktır.

Cenâb-ı Hak, "Vermekle eksilir zannetmeyin." diyor. "Verilenin yerine daha fazlasını vereceğim." buyuruyor. İş ki, biz o fedakârlığı yapabilelim. Bizde görmek istediği o.

1 Ken'an Rifâi, Sohbetler, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000, s. 275.

2 Doç. Dr. İsmail Karagöz, Esmâ-i Hüsnâ, İstanbul 2011, s. 549.

Cömertlik ilk akla gelene uymaktır, denilmiştir. İnsan ilk defa içinde uyanan arzuya uyup derhal cömertçe davranmazsa, nefsin araya girmesi ile niyeti değişebilir ve verme faziletinden mahrum kalabilir. Biriktirmeye değil, vermeye teşne olmalıyız. Cömertliği âdet edinmeyi tâlim etmeliyiz. Veren el, alan elden kat kat hayırlıdır. Aslında kimin malını kime veriyoruz. Verdiğimiz O, alan da O...

Ken'an Rifâî Hazretleri bu mânâya yeni ufuklar açacak bir derinlikle buyuruyorlar ki: "Bana bu parayı veren kimdir, Allah. O hâlde Allah'ın verdiği cüz'î bir miktârını yine Allah'ın kullarına vermek gurûru icab ettirecek cömertlik midir? Asıl cömertlik nefsinin arzularından fedakârlık etmektir."³ "Cömertliği bezledişin⁴ âlâ derecesi nefsanî zulmetlerden ve cismânî arzulardan kurtulmaktır. Kötü sıfatların en kötüsü hasıslık ve hırstur."⁵

Allah'ın bizde tecellisini görmek istediği diğer bir ismi "Afûv" dür. Allah çok affedicidir. Affı çok sever. İhlâsla tövbe edenin günahlarını kökünden kazımakta, affetmektedir. Bir kul ne kadar günahkâr olursa olsun bir gün Rabbinden utanarak ona döndüğü zaman, Allah hemen onu af ve gufrânı ile karşılar. Allah'ın rahmeti kulun günahından çoktur. Doğrulup gelene rahmet kapısı açıktır. Kulun bu sıfattan alacağı nasip meydandadır. Kendisine yapılanı affetmek büyüklüğünü gösteren kişi, affolunmaya hak kazanır. Affedilerek affolunuruz. Gene Resûlullah'a bakalım:

Arabistan'da bütün şâirleri gölgede bırakan iki şâir vardı. Bunlardan biri Lebid, diğer ise Kaab idi. Kaab İslâmiyet'i şiddetle reddediyor ve Hz. Muhammed'i aşağılayan şiirler yazıyordu. Hz. Peygamber, İslâm arasına tefrika sokulması sebebiyle bu şiirleri yazanı öldürenin hayır yapmış olacağını söylemişti.

Mekke'nin fethinden sonra İslâm'a girenleri gördükçe, Kaab yeryüzünün kendisi için daraldığını hissetti. Mescitte sabah namazına katıldı ve namazdan sonra ellerini Peygamber S.A.V'in ellerinin üstüne koyarak "Ey Allah'ın Resûlü eğer Zübeyr'in oğlu Kaab pişman olup Müslüman olarak sana gelse ve dokunulmazlık istese, onu sana getirsem bunu kabul eder misin?" dedi. Peygamber Efendimiz kabul edeceğini söyleyince: "Ey Allah'ın Resûlü ben Zübeyr'in oğlu Kaab'ım." dedi. Ensârdan biri onun üzerine yürümek için ayağa kalktı. Peygamber Efendimiz: "Onu bırak, o pişman olarak geldi, artık eskisi gibi değil." dedi. Kaab bu olay için af dileme ile başlayan ve sonra Peygamber Efendimizi öven hârika bir şiir söyledi. Şiir o kadar güzeldi ki, okuması bitince Peygamberimiz dilini kullanmaktaki başarısının ödülü olarak çizgili yemen kumaşından

3 A.g.e., s. 400.

4 Bezletmek: Bol bol cömertçe vermek, esirgmeden vermek.

5 A.g.e., s. 472.

cübbesini omuzlarına attı. Onu affetmekle kalmamış, bir de böyle iltifat etmişti.

Tâif'e İslâm'ı tebliğ ziyareti esnasında kendisini taşıyanlar için "Şunlara bir bedduâ edin de helâk olsunlar, diyen Hz. Zeyd'e: Ben lânet için değil rahmet için gönderildim." meâlindeki şâheser cevabı Resûlullah'ın âlemlere rahmet olma vazifesinin ne güzel bir tecellisidir.

İnsanları damgalamaktan, boynuna suçlu yaf-tasını yapıştırmaktan kaçınmalıyız. Kâinatta değişmeyen şey yoktur. Ben yirmi sene evvelki, on sene evvelki, hatta bir sene evvelki ben miyim? ... Ben değişmiş isem, karşımdakine değişmiş olma şansını neden tanımayayım? ...

Birakalım hükmü Cenâb-ı Allah versin. Biz hüsn-ü zan üzere olalım. Affedici olalım. Affın verdiği huzuru tadalım vesselam...

Aynı duygu ve düşünceyi paylaşmak insanlar arasında gerçek kardeşliği oluşturur. Böylece birbirine kenetlenmiş bir topluma Cenâb-ı Hakk'ın lütfu da başkadır. Birbirinin elemi ile elemelenen, zevkiyle zevklenenlere Allah hususî bir teveccühte bulunur ve duaları müstecâp olur.

Bir câmia, birlik ve cemâat şuûruna sahip insan, daima kendini kontrol edecek ve bu kontrol onu şeytanın iğvâsına⁶ düşmekten koruyacaktır. Sürüden ayrılmayan koyunu kurt kapmaz. Bu birlik beraberlik içindekilerin kusuru yok mu? Elbette var, ama bunları Cenâb-ı Hakk'ın zıt esmâsının zuhûru olarak kabul etmeli, hepsi ondan demeliyiz.

Birbirine kenetlenmiş olanlar hizmette de ön safta olurlar. Hayırlı işlerde yarışır. Onun için aman birlik, aman beraberlik ve daha çok hizmet...

Saad İbni Muâz diyor ki: "Allah'ım eğer son bir kere daha Peygamberinin yolunda bana mücadele imkânı vereceksen yaşat beni. Mücadele imkânı vermeyecek bir kenara çekilip orada cismâniyetimi yaşayacaksam, mevsimidir al emanetini."

6 İğvâ: Baştan çıkarma, yolunu şaşırtma, ayartma.

İslâm'da Odak Noktası Olarak “Sonuç” Değil “Çaba”:

Vahyin Işığında Başarı Üzerine Bir Değerlendirme I

Hüseyin Onur ERCAN*

GİRİŞ

G ünümüz insanı, bir yandan teknolojinin baş döndüren süratine, ona bağlı olarak gelişmiş sosyal medyaya, sayısız kitle iletişim araçlarına, diğer yandan gittikçe kalabalıklaşan şehirlerin her bakımdan arttırdığı rekabetine maruz kalmaktadır veya en azından bunlarla birlikte yaşamaktadır. Bunlara dünyanın muhtelif yerlerinde, özellikle Batı'da yaygınlık kazanmakta olduğu gözlenen sekülerist hayat tarzları eklendiğinde ise günümüzde egemen olan neoliberal zamanın ruhu (Zeitgeist) hakkında eleştirilen bir analizle –sıklıkla tekrar edildiği üzere– “hız” ve “haz” eksenli dönem/çağ nitelemesinde bulunmak, bilhassa metropollerde yaşayanlar bakımından yanlış durmamaktadır. Çağın hızına ve hazzına ulaşmak içinse başta ekonomik refahın, dolayısıyla satın alma gücünün yükseltilmesi adına¹ meslekî/ticarî başarı kazanılması hedefi, daha çocukluk evresindeki insana bir “ideal” şeklinde aşıl-

lanmaktadır. Herhalde bu idealin nihai amacı maddî güce devşirmek ve temelinde yatansa bu güce verilen değer olmalıdır. Bu ideal, bireyi zamanla hayata ağırlıklı olarak maddî pencereden bakmaya sevk ederek değer yargılarını da şekillendirir. Zira kişinin davranışlarını yöneten, yönlendiren ve temelinde yatan ilkeler, değer yargılarıyla ilgilidir. Batılı seküler epistemolojiyle şekillendirilen, toplumun ekonomik sistemi olan kapitalizmi ve onun getirdiği psikolojik ve ahlâkî eğilimleri benimseyen bir insan için başarı, doğrudan doğruya sonuç odaklılık anlamına gelmektedir. Sonuca ulaşmak içinse başvurulan yöntemlerin sorgulanması ve ahlâk terazisinde tartılması bir yana, süreç boyunca yaşananların konu edilmesi dahi istenmez. Neticede asıl olan, ulaşılan hedefin kendisidir.

Modern Batı ülkelerinde görülen bu aşılama, son yıllarda Türkiye’de de sayıları artmış olan, Abdülvâhid Yahyâ'nın ifadesiyle “batılılaşmış doğulular”² nezdinde de gözlenmektedir. Soyut bir isim olan “başarı” (İng. success)

1 “Küreselleştğini söylediğimiz sermayeci düzeyin, insanın önüne koyduğu tek hedef, maddî varlığını genişletmek, büyütme, bunun dışındaki bütün mülâhazaları dışarıda bırakmak.”, bk. Ş. Teoman Durul, *Sorun Çağımızın Anatomisi: Çağımızın Felsefe Teşrihi*, haz. Mehmet Sabri Genç (İstanbul: Şule Yayınları, 2009), 76.

2 Mustafa Tahralı (haz.), *Çağ ve Hakikat: René Guénon'dan Seçme Makâleler ve Yorumlar* (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2018), 172-181.

ile soyut bir sıfat olan “başarılı” (İng. successful), maddî bir medeniyet penceresinden bakıldığında ölçmeyi/ölçüyü yine kendi anlayışıyla değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak başarının ölçüsü de her şeyi ölçmek heves ve iddiasında olan Batı’ya göre, kendisinin değer atfettiği ve yücelttiği örneklemelerle biçimlenmektedir. Başka bir ifadeyle modernitenin dayattığı bir takım dogmatik kriterleri vardır. Bu kriterlere göre farklı yönlerde ama benzer yoğun çabayı gösteren bireylerin bir kısmı “başarılı” ilan edilip kitlelere rol-model olarak takdim edilirken,³ diğer kısımdakiler “başarısız”, “boşa kürek sallayan” veya “işe yaramaz” gibi olumsuz etiketlerle tanımlanmaktadır. Hatta bu türden yaftalamalar şimdiki bireylerle sınırlı olmayıp tarihî şahsiyetlere, kitaplara, düşünce biçimlerine, olaylara, oradan da toplumlar hatta milletlere kadar uzanmaktadır. Bu propagandacı yaklaşım esasen bir tür zihinsel-psikolojik şiddet türüdür.⁴ Son kertede haz, mutluluk ve tatmin, daha da ileri giderek –dini– huzur gibi kavramlarla da sürekli ve yakın bir ilişki kurulmasına özen gösterilen, ezici ölçüde maddiyatla hapsedilmiş olan ve peşinde boyuna koşturulması için birine ulaşıldığında yerine hemen yenisinin ikame edildiği “başarı” saplantısı, çağımızın bir hastalığıdır, denilebilir. Zîra bu saplantı sarâhaten gözlemlenebildiği üzere, başarıya henüz ulaşmamış insanların hayatlarında –çok çeşitli ruhsal hastalıklara yol açan–⁵ bir boşluk oluşmasına neden olmaktadır.

Batı medeniyetinin çok çeşitli araçları vasıtasıyla gerçekleştirdiği tahakkümü neticesinde çağımız insanının zihninde âdeta kutsanan yeni bir tanımlamaya sahip olan başarının “putlaştırılması” olarak da nitelenebilecek bir tutum, nefsin en alt kademelerinde bulunan kötü sıfatları besleyen bir katalizör konumundadır. Ayrıca bu put, rekabetten ileri gelen doğal şartlardan ötürü sosyal ilişkileri ve bireyin insanî yönünü örseler, kişiyi bir üstünlük yarışına sokar ve gitgide yalnızlaştırır. Buna bağlı olarak benmerkezcilik ve narsisizm gibi hastalıklara zemin teşkil eden nefsin kibir, haset, cimrilik gibi olumsuz duyguları körüklenir. Neticede her

insanın ehlileştirilmeye muhtaç yanlarından hırs ve tamah, başarı putunun peşinde daha da vahşileşir; insanda merhamet ve vicdan gibi güzel ahlakların yerine –hafazanallah– zıtları yerleşebilir, âriflerin dediği gibi kişi tam bir ehl-i dünya, yani âhireti düşünmeyen ve âhiretin yanında geçici bir faydadan başka bir şey olmayan⁶ bu dünyaya gönül bağlamış⁷ bir kimse hâline gelebilir. Bunun, yani “dünya hayatını âhirete tercih” etmenin neticesi ise Kur’ân-ı Kerim’de ifade edildiği şekliyle “âhirette kaybedecek olanlar”⁸ arasında yer almaktır.

Buna mukabil İslâm, bir başka tasavvurun savunucusudur. Yüce Allah’ın nâzil buyurduğu Kur’ân-ı Kerim’e ve onu insanlığa tebliğ ve tedris etmiş olan Hz. Peygamber’e dayanan İslâm medeniyeti herkesin, en küçüğünden en büyüğüne kadar, ruhuyla gerçeği, hakikati tanımaya kapı açar. Bu kapıdan girildiğinde karşılaşılan medeniyette Müslüman rızâ-yı İlahî’yi tanır, şefâat-i Resûl’ü tanır. Yani maddî olan ile araya ciddi bir mesafe koyar. Müslüman maddiyi reddetmez, fakat maneviyatı tanır ve onu maddiyata üstün tutar. Dolayısıyla maddî gücünden ziyade manevî vaziyetine değer verir. Aydınlığı, nuru tanıdığı içinse, onun peşinden giderek onu içinde çoğaltmaya, pekiştirmeye ve ardından yaymaya çalışır. Bu bakımdan İslâm, günümüz insanının öncelikler listesinin en üst sıralarında bulunan “başarı”ya dair kendine has, bambaşka ve belki de hatırlamaya muhtaç olduğumuz bir tarife sahiptir. Yazımızın bu giriş-gâhından sonra şimdi başarı/muvaffakiyet kavramının vahyin ışığında nasıl bir tarife ve konuma sahip olduğu bahsine geçebiliriz.

1. VAHYİN IŞIĞINDA BAŞARI

Türkçe bir kelime olan “başarı”nın Arapça karşılığı, sözlükte “isteğe uygun olmak; isteğe uygun bulmak” anlamındaki vefk kökünden türeyen ve “farklı şeyleri ortak bir ilgi aracılığıyla bir araya getirmek; barıştırmak” anlamına gelen “tevfik”tir. Terim olaraksa “Allah’ın kulların fiillerini sevdiği ve razı olduğu şeye uygun kılması” demektir.

3 Bu konuda sayısız Amerikan (*Hollywood* veya *Netflix*) yapımı biyografik “başarı öyküsü” belgeseli sarıh örnekler sunmaktadır.

4 Batı’nın kullandığı şiddet türlerini çok yönlü ele alan yakın tarihli bir inceleme için bk. Ömer Kemal Buhari, *Varoluşsal Tehcir: Yeni Batı ve Dönüştürücü Şiddet* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 385-480.

5 Ruhsal hastalıklara örnek olarak depresyonun üç ayağı olarak tarif edilen, kişinin önce kendinden, sonra çevresinden ve sonunda geleceğinden vazgeçmesi zikredilebilir.

6 *Kur’ân Yolu* (Erişim 5 Mayıs 2022), er-Ra’d 13/26; yine bir başka âyetteki tarif şu şekildedir: “*Dünya hayatı sadece aldattıcı bir yararlardan başka bir şey değildir.*” (el-Hadid 57/20).

7 Bu noktada Hz. Peygamber’in şu hadis-i şerifi dikkat çekicidir: “*Dünya ehlinin bütün değerleri, hemen hemen, işte bu maldan ibârettir.*”, bk. Kudâi, *Şihâbü’l-Ahbâr Tercümesi*, trc. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1999), 191.

8 en-Nahl 16/107-109; ayrıca bk. en-Nâziât 79/37-39.

Kur'an'da vefk kavramı dört yerde sözlük anlamıyla geçmektedir. Hüd süresi 11/88. âyette Hz. Şuayb kendi ümmetine peygamberlik görevini ve sorumluluklarını anlatırken başarısının (tevfik) ancak –azametli ve yüce olan/celle celâluh– Allah'ın yardımıyla gerçekleşebileceğini söylemiştir.⁹ Vefk kavramının Kütüb-i Sitte'nin yanı sıra Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde ve diğer hadis kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Hadislerde “Başarı sadece Allah'tandır.” (ve billâhi't-tevfik); “Başarıyı sağlayan Allah'tır.” (Allâhü veliyyü't-tevfik) gibi dua cümleleri bulunmaktadır.¹⁰ Vahiyle yoğrulmuş, ilhamını vahiyden almış olan Müslüman-Türk kültüründe bu dinî konu, meşhur “gayret bizden, tevfik Allah'tan.”¹¹ bercestesiyle ifade edilmiştir. Bu yaklaşıma ilişkin tarihimizden somut bir örnek, İstanbul'un fethine muvaffak olan Sultan II. Mehmed'in “Avnî” mahlasıyla yazdığı Divân'ında yer alan ve fetih öncesinde yazıldığı anlaşılan mısraından okunur. Fâtihten Sultan Mehmed, uzun soluklu bir hazırlık sürecini müteâkiben büyük ordusuyla kuşattığı Konstantiniyye'ye yönelik fetih ve zafer ümidini Allah'ın lütfuna bağlamaktaydı: “Lutf-i Hak'dandur hemân ümmîd-i feth ü nusretüm.”¹²

Tevfik'in karşıtı ise sözlükte “yardımını kesmek, kendi hâline bırakmak” anlamındaki “hızlân”dır. Allah'ın yardım ettiği toplulukları kimse'nin yenilgiye uğratamayacağı, kendi hâllerine terk ettiği (hızlân) grupları da kimsenin zafere ulaştıramayacağı belirtilmekte, başarı için kararlılık ve tevekkülle çalışmanın lüzumuna işaret edilmektedir (Âl-i İmrân 3/160).¹³ Dolayısıyla vahiy penceresinden bakıldığında gerek başarı gerekse başarısızlık Allah'tandır. Başarının veya başarısızlığın öne kesilemeyecek olan bu yönü, çağımıza egemen olan seküler anlayışta ise tamamen denklem dışında

bırakılarak, her iki durumun müsebbibi ve sorumlusu olarak insanın bizzat kendisi ilan edilmeye çalışılmaktadır. Bu vehmin neticesi olarak başarıyı kendine mal eden kişide kibrin/kendini yüceltmenin ve başarısızlığı kendinden bilende ise hüznün, isyanın/şikâyetin ve önemli bir özgüven kaybının ortaya çıkmasının öne açılmış olur.

Aziz ve yüce olan Allah, “yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye” yaratmadığını bildirmekte,¹⁴ aksine kâinatı ve ondaki her şeyin yaratılışında hikmetli bir planın var olduğuna ve bundan dolayı insanların bu hikmeti keşfetmeye çalışması gerektiğine işaret etmektedir. İnsanın çalışmasını, boş vaktini daima doldurmasını esas alan İslâm, Müslümanların “anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak” durduklarını¹⁵ ifade edip Resûlullah'tan ve onun şahsında tüm Müslümanlardan bütün vakitlerini hayırlı ve yararlı faaliyetlerle değerlendirmelerini istemiştir.¹⁶ Cenâb-ı Allah, insana tembellikten sakınmayı tavsiye ederek mütemâdiyen çalışmayı ilke olarak belirlemiştir. Bu bakımdan Yaradan'ın insanlığa örnek model olarak gösterdiği İslâm Peygamberi'nin hayatı, bu ilkenin nasıl vücuda getirileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Ömrün tamamına, yani son nefese kadar¹⁷ gerek dinî (ibadet, dua, tebliğ ve irşad gibi) gerekse dünyevî (çalışma, üretme, öğrenme-öğretme, yardımlaşma ve dayanışma gibi) faaliyetlerde bulunmak, bu bakımdan Müslümana emredilmiştir.

Vahiy penceresinden bakıldığında “çabaları farklı farklı olan” insanlardan¹⁸ –buna meslekleri, sorumlulukları ve uğraşları da denilebilir– işlerini “güzel” yapması istenmektedir.¹⁹ Bunu biraz açacak olursak, eğitim safhasında olan bir öğrenci dersine iyi çalışacak, ona ders veren öğretmen nitelikli öğretecek, kamuda çalışan personel işin hakkını verecek, güzel sanatlarla uğraşan sanatçı eserlerini zevkiselime ulaştırmaya çalışacak, bir anne evladını en güzel şekilde yetiştirmeye çalışacak vs. Binaenaleyh beşerî sorumlulukların önemsenmesi, İlahî muradın gereğidir. Denilebilir ki İslâm'a göre “başarılı” kişi, “Allah izin verirse”²⁰ şartına başvurduk-

9 “Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam Allah'ın yardımına bağlıdır.” (Hüd 11/88).

10 Hülya Alper, “Tevfik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/8.

11 Elbette buradaki “gayret”, çalışıp çabalama, sa'y ü gayret anlamına gelmekte olup dinî metinlerde geçtiği şekliyle kiskanma/kiskançlık anlamına gelmez.

12 Gazelin tamamı şu şekildedir: “İmtisâl-i câhid ü fi'llâh olubdur niyyetüm / Din-i İslâm'un mücerred gayretidür gayretüm. Fazl-ı Hak ü himmet-i cünd-i ricâlullah ile / Ehl-i küfri ser-te-ser kahr eylemekdür niyyetüm. Enbiyâ vü evliyâyâ istinâdum var benüm / Lutf-i Hak'dandur hemân ümmîd-i feth ü nusretüm. Nefs ü mâl ile n'ola kılşam cihânda ictihâd / Hamdü'lillâh var gazâyâ sad hezarân rağbetim. Ey Mehemed mu'cizat-ı Ahmed-i Muhtâr ile / Umaram gâlib ola a'dâ-yı dine devletüm.”, bk. Ahmed Aymutlu (haz.), *Fâtihten ve Şiirleri* (İstanbul: M. Sıralar Matbaası, 1959), 140.

13 İlyas Çelebi, “Hızlân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/419.

14 el-Enbiyâ 21/16.

15 el-Mü'minûn 23/3.

16 “Önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul.” (el-İnşirâh 94/7).

17 el-Hicr 15/99.

18 el-Leyl 92/4.

19 “Allah işini güzel yapanları sever.” (Âl-i İmrân 3/148).

20 “Allah izin verirse” demeden hiçbir şey için, “Şu işi yarım yapacağım” deme! Unuttuğun takdirde rabbini an ve “Umarım rabbim bana, doğ-

tan sonra işini en güzel şekilde yapmaya çalışan kişidir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de başarıya ulaşmak için geçilen yolda, “zorlukla beraber bir kolaylık” ve “güçlüğü yanında bir kolaylık” olduğu belirtilmiştir.²¹ Ayrıca “Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa Allah ona işinde bir kolaylık verir.”²² âyetiyle, Allah'ın kolaylaştırıcı olabileceği de müjdelenmiştir. Zaten bir başka âyete göre de Rahmân, bizim için kolaylık ister, güçlük çekmemizi istemez.²³

2. İSLÂM'DA ODAK NOKTASI OLARAK “SONUÇ” DEĞİL “ÇABA”²⁴

İslâm tasavvuruna göre çaba-sonuç ilişkisi, esasen irade ile yakın alâkalıdır. Malum olduğu veçhile irade, cüzî ve küllî olmak üzere iki kısımdır. İradenin Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn'e bakan tarafı küllî iken, kullara bakan yönü cüzîdir. Bundan dolayı kulun iradesi, aynı zamanda çabasıdır. Buna mukabil çabanın husûle gelmesi, yani istenen şey (sonuç) veya Kur'ân'daki ifadesiyle, kişinin sorumluluğuna konu olan, karşılığını göreceği belirtilen “kesb” (Tebbet 111/2), murâd-ı İlahî'ye bağlıdır, zîra “dilediğini yapan yalnız O'dur”²⁵ ve zaten “Göklerde ve

yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır)”.²⁶ Bu nedenle Kur'ân, Allah'ın lütfundan istenmesi lüzumunu sarâhaten ifade eder. (en-Nisâ 4/32) Cenâb-ı Hakk, insana bir irâde-i cüz'iyeye bahşetmiş, dünya hayatını da bu iradeyi hayır yahut şer yönde kullanması için özgür bırakmış, “ona kötü ve iyi olma yeteneklerini”²⁷ yerleştirmiştir. Bu bakımdan tercihini her hâlükârda ortaya koyan insan için bir tercihte bulunmak kaçınılmazdır (imtihan).

Bir kere istekleri ister hayır isterse şer yönünde olsun, insan için mutlak anlamda bir iktidar bulunmamaktadır. Bu sınırlılık durumunu Cenâb-ı Hakk, Necm sûresi 53/24. âyetteki “İnsan arzu ettiği her şeye sahip olabilir mi ki?” sorusuyla ortaya koyar. Bir sonraki âyette ise gerek âhiretin gerekse dünyanın Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır.²⁸ Dünya hayatının sınırlılığı içerisinde her çabanın sonuç getirmeyeceği ifade edilmişse de çabanın önemine, insanı bekleyen bir başka âlemde (âhiret) haber verilmekle dikkat çekilmektedir. Yüce Yaradan âdeta bir müjde kabilinde, “İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.”²⁹ Ve çabasının kar-

ruya bundan daha yakın yolu gösterir” de. (el-Kehf 18/23-24).

21 el-İnşirâh 94/5-6.

22 et-Talâk 65/4.

23 el-Bakara 2/185.

24 Çaba yerine şu kelimeler de kullanılabilir: cehd, sa'y/me-sai, gayret, emek, uğraş vb.

25 el-Burûc 85/16; ayrıca İbrâhim sûresi 14/27. âyet: “Allah dilediğini yapar”.

26 er-Rahmân 55/29.

27 eş-Şems 91/8.

28 en-Necm 53/25.

29 Buna bir istisna, Resûlullah'a hitaben nâzil olan “Sana okutacağız ve Allah öyle dilemedikçe unutmayacaksın. O, açık olanı da bilir, gizli olanı da. Sana kolaylık ve huzurun yollarını açacağız.” âyetleridir (el-Alâ 87/6-8). Müfessirler bu âyetleri Hz. Peygamber'in şahsına özgü olarak değerlendirip kolaylaştırmayı “Allah'ın onu, beşerî bir çaba göstermeden Kur'an'ı ezberlemeye, dinin kurallarını uygulamaya, kendisini cennete götürecektir amelleri yapmaya muvaffak kılması” şeklinde yorumlamışlardır, bk. Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe*

şılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.”³⁰ haberini vermektedir. Çabaya dair nâzil olan bu âyetlerin, insanın dünya macerasını anlamlı kılmak bakımından çok mühim olduğu açıktır. Aksi hâlde insan, sonuçları olacağına garanti bulunmamasından ötürü ortaya çaba koymaya yeterince –belki de hiç– yeltenmez veya dünyada yapıp ettikleri, ister müspet ister menfi yönde olsun, nasıl olsa bir yere varmayacağı için kendisini başıboş bırakılmış zannedebilirdi.³¹

Kur’ân-ı Kerîm’de insanın umduklarına kavuşması için yalnızca çaba göstermesi gerektiği üzerinde durulmamış, çabanın hangi yönde olmasının doğru/hayırlı olacağı da ifade edilmiştir. İsrâ sûresi 17/18-19. âyetlerde “Kim bu geçici dünyayı isterse burada istediğimiz kimseye dilediğimiz şeyleri veririz; sonra da onu cehenneme göndeririz; oraya kınanmış ve kovulmuş olarak girer. Kim de âhireti ister ve bir mümin olarak âhiret için ona yaraşır bir çabayla çalışırsa işte böylelerinin çabaları karşılık görecektir.” buyrulmaktadır. Yine aynı minvalde: “Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını arttırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.” âyetleri bulunmaktadır.³² Böylece çabanın yönünü sadece dünyevi menfaate çevirenler ve/veya İslâm’ın koyduğu sınırların ötesine (günah/haram) taşıyanlar, “iyi işler yaptıklarını sandıkları hâlde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimseler”³³ olarak nitelenmektedir. Nihayet Kur’ân’da, aziz ve celil olan Allah’ın nezdinde “hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıf” olanın “kalıcı olan iyi davranışlar” olduğu ifade edilmiştir.³⁴ Yine Kur’ân, iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları, insanların en hayırlısı olarak zikreder.³⁵ Bu nedenle Müslüman, gerçek kurtuluşu erenlerden/başarıya ulaşanlardan olmak ümidiyle Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya çabalayandır.³⁶ Şüphesiz bu hoşnutluk, bencil yerine özgeci, cimri yerine cömert olmak ve yaratılanları Yaradan için sevmekten geçer. Vahiy penceresinden bakıldığın-

da da büyük başarı/kazanç/bahtiyarlık budur³⁷ ve muradlarına erecek olanlar, ancak cennetliklerdir.³⁸ İnsanın çabasını bu yönde göstermesi, dünyada yapıp ettiklerini sevap umarak yapması ile Yaradan’ın olurlarına ve olmazlarına yönelik hassasiyet gelişir. Bu hassasiyet neticesinde nihayetsiz arzu ve emeller, kısaca dünyevî menfaat uğruna harcanan bir ömrün yerini, nefsin her istediğini dilediğince yapmamayı tercih etmek ve âhirette kaybedenlerden olmamak için çabalamak alır.

Yüce Yaradan’ın insanlara örnek model (numûne-i imtisâl) olarak gösterdiği³⁹ Hz. Muhammed, Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen ve yazımıza konu olan çaba-sonuç meselesini aydınlatmaya katkıda bulunacak dikkat çeken tecrübeler yaşamıştır. Kendisine indirilen vahyi tebliğ etmekle vazifelenen Hz. Peygamber,⁴⁰ bu hususta Mekkeli müşriklerden gördüğü zorluk ve inat karşısında, âyet-i kerîmede ifade buyrulduğu üzere “iman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk” etmekteydi.⁴¹ Bu âyet, Hz. Peygamber’in vazifesinde muvaffak olmak adına ne kadar çaba gösterdiğini vurgulamaktadır. Yine sahih kaynaklarda nakledilen rivayetlere göre Hz. Peygamber, ölmek üzere olan amcası Ebû Tâlib’e İslâm dinini telkin etmiş, ancak Ebû Tâlib kabul etmemiş, bundan dolayı son derece üzülen Hz. Peygamber’i teselli etmek üzere şu âyet inmiştir:⁴² “Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir.”⁴³ Diğer bir ifadeyle Allah, elçisinden mutlaka sonuç elde etmesini beklememekte, bu konuda kimseyi zorlamasını da istememektedir.⁴⁴ Kendisinden istenen, yalnızca çabasını –yine Allah’ın belirlediği ölçüyle yumuşak davranarak–⁴⁵ ortaya koymasıdır. Mâide sûresi 5/99. âyet, bunu sarâhaten ortaya koyar: “Peygamberin görevi, tebliğ etmekten ibarettir.” Nitekim Resûlullah’ın insanlığa açıkladığı bütün bu uyarılara, verdiği müjdelere, ortaya koyduğu açık seçik delillere rağmen tebliğe sırt çevirenlerin durumu şöyle ifade edilir: “(Ey Resûlüm!) Buna rağmen eğer onlar senden yüz çevirirlerse artık sana dü-

Meâl ve Tefsir (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008), cilt 5, 603-604.

30 en-Necm 53/39-41.

31 el-Kiyâmet 75/36.

32 eş-Şûrâ 42/20.

33 el-Kehf 18/104.

34 el-Kehf 18/46.

35 el-Beyyine 98/7.

36 et-Tevbe 9/72; er-Ra’d 13/22.

37 el-Mâide 5/119; et-Tevbe 9/89; el-Mü’minün 23/3.

38 el-Haşr 59/20.

39 el-Ahzâb 33/21.

40 el-Mâide 5/67.

41 eş-Şuarâ 26/3.

42 Karaman vd., *Kur’an Yolu*, cilt 4, 236-237.

43 el-Kasas 28/56.

44 Yûnus 10/99.

45 Âl-i İmrân 3/159.

şen, sadece açık seçik duyurmaktır.”⁴⁶ Bu bakımdan inkârda ısrar ediliyorsa sorumluluk artık Hz. Peygamber’de değil, ısrar edene aittir. İnsanın iradesini dilediği yönde kullanması konusunda özgür bırakılıp zorlanmaması, dünyanın imtihan olmasından ileri gelmektedir. Aksi hâlin âkıbeti Kur’ân’da şöyle ifade edilmiştir: “Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi.”⁴⁷

Çabanın karşılık bulması adına Allah’ın yardımına müracaat etmenin, O’na yönelmenin (dua) buyrulması⁴⁸ nedeniyle duanın da üzerinde durulması gerekir.⁴⁹ Zaten Allah’a niyazda bulunmaya, Kur’ân-ı Kerîm’de –kulluk ile beraber– çok yüksek değer verildiği açıktır.⁵⁰ Nitekim Allah, kendisine dua edildiğinde dua edenin dileğine karşılık vermekte olduğunu da haber vermiştir.⁵¹ Dolayısıyla duanın, çabanın sonuç vermesindeki rolü ortadadır. İslâm geleneğinde yeri olan ve zikredilmeye

değer bir diğer husus, Müslümanların birbirlerine ettikleri dualardır. Kur’ân’da –başta Fâtiha sûresi olmak üzere– çok sayıda ferdi dua cümleleri/örnekleri bulunduğu gibi,⁵² bir başkası adına edilen dualar da zikredilmiştir. Örneğin İbrâhim sûresi 14/40-41. âyetlerde Hz. İbrahim’in Cenâb-ı Hakk’tan hem kendisini hem de soyundan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eylemesi, yine kendisiyle birlikte annesini, babasını ve müminleri bağışlaması şeklindeki duasına yer verilmiştir. Bu bakımdan Müslümanların birbirlerine ettikleri dualar da önem arz eder. Bu hususta Allah’ın kendisini çokça zikreden dualarını geri çevirmeyeceğine, Allah yolunda kardeş olanın ve Müslümanın Müslüman kardeşine gıyabındaki duasının makbul olduğuna dair hadis-i şerifler mevcuttur.⁵³ Dolayısıyla Allah katındaki kıymetine binaen duaları kabul gören bir kimseden alınan dua ile birçok türden zorluğun üstesinden gelmeye muktedir olunabilir.⁵⁴

46 en-Nahl 16/82.

47 Yûnus 10/99.

48 “Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim.” (el-Mû’min 40/60); “Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin.” (el-Arâf 7/55)

49 Duanın bir fiil, diğeri ise sözle yapılan olmak üzere iki çeşit olduğunu ifade eden bir görüş bulunmaktadır. Yine bu görüşe göre bu duaların beraberce ifası, duanın kabul olmasında daha etkilidir, krş. Yusuf Ziya Keskin, “Suyûtî, “Sihâmu’l-isâbe Fi’l-da’vâti’l-Müstecâbe” (Makbul Dualarla İlgili Hadisler)”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 1995): 187; Resul Ertuğrul, “Kur’ân’da Fiili Dua”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/4 (Aralık 2015): 896-921.

50 “De ki: “Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!” (el-Furkân 25/77). Hz. Peygamber’den, şu hadis rivayet olunmuştur: “Allah, duâsında usandırırçasına ısrâr edenleri sever.”, bk. Kudâî, *Şihâbü’l-Ahbâr*, 202.

51 el-Bakara 2/186.

52 “İnsanlardan öyleleri de vardır ki, “Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru” derler.” (el-Bakara 2/201). Hatta cennettekilerin bile dua edeceği haber verilmiştir: “Orada onların duaları, “Sen bütün noksan sıfatlardan uzaksın Allahım!”, karşılıklı iyi dilekleri de “selâm” şeklinde olacaktır. Duaları da, “Âlemlerin rabbi olan Allah’a hamdolsun” diyerek son bulur.” (Yûnus 10/10).

53 Keskin, “Suyûtî”, 190-191.

54 Örneğin 1920’de tıbbiye mektebinin “pek zor ve onda iki kişinin geçebildiği” mezuniyet imtihanlarına giren ve bunlarda başarılı olan merhum Prof. Dr. Süheyl Ünver, bu günlere dair hatırasını naklettiği yerde, müntesibi olduğu Meccî Efendi’den dua aldığını, böylece istediği yardıma nail olduğunu, neticede imtihanları kendi gayretle değil, o muhterem zatın duası vesilesiyle bitirdiğini ifade eder, bk. Adalet Çakır Çağlı vd. (haz.), *Abdülaziz Meccî Tolun - A. Süheyl Ünver Mektuplaşmaları* (İstanbul: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2021), 138-139.

İzmir Şiirlerinde Efeler ve Zeybekler

Ünal ŞENEL*

O smanlı'nın son yıllarında iktisadi ve sosyal nizamın bozulması ve otorite boşluğunun doğması üzerine, Batı Anadolu'da baş gösteren eşkiyalık hadiseleri, halk türkülerine konu olmuştur. Zaman zaman, halkın huzur ve güvenliğini tehdit eden çetelere karşı ciddi tedbirler alınmış; bazıları çıkan çatışmalarda öldürülmüş, bazıları hapse atılmış; bir kısmı da silahlarını bırakmaya ikna edilmiştir.¹ Bunlardan bazıları teslim olmuş ve gönüllü olarak savaşa katılmıştır. Önemli bir kısmı da Millî Mücadele yıllarında faydalı hizmetlerde bulunarak halkın hafızasındaki eşkiya imajını silmiştir.² Onlara halk arasında efe ve zeybek denilmiştir.

Bu kişiler etrafında oluşturulan rivayetler, zamanla edebiyatımızda oldukça yaygın olan efe ve zeybek hikâyelerinin doğmasına yol açmıştır.³

Efe ve zeybekler için söylenen türkülerde, daha çok onların yiğitlikleri ve aşkları üstünde durulmaktadır. Bunlardan "Ger Ali" adlı kişi için söylenmiş üç türkü bulunmuştur.⁴ Bu türkülerde

İzmir'deki bir konsolosun kızına âşık olan Ger Ali'nin aşkı, bu uğurda hapse düşmesi ve idam edilmesi anlatılmaktadır. Türkülere göre, Ger Ali, Buca'dan çıkmış ve Beydağ'ı "vatan eylemiştir."

Bu türkülerde İzmir, varlıklı kişilerin etkili olduğu; idarecilerin onlarla içli-dışlı bulunduğu; zâlimlerin hâkim olduğu; her türlü fitnenin, oyunun döndüğü bir şehir olarak görülmektedir. Bu şekilde görülen şehri, yakmak yıkmak isteyen "Aslan Ger Ali"nin ise, "dağların şenliği" olduğu ifade edilmektedir.

İçinde Ger Ali türküsünden bir bölümün yer aldığı başka bir türküde ise, efelerden birinin İzmir'de vurulması anlatılmaktadır.⁵

Sarı Zeybek türküsü de efe türkülerinin en yaygın olanlarındandır.

Sarı zeybek (aman) şu dağlara yaslanır (aman)
Yağmur yağar silahları (efem) ıslanır
Birgün olur (aman) deli gönül uslanır (aman)

Eyvah olsun telli de doru (efem) şanına
Eğil bir bak mor cepkenin (efem) kanına
Karşı dağı aman duman bürüdü (aman)
Üç yüz atlı beş yüz yaya (efem) yürüdü
Sarı zeybek şu cihanda bir idi (aman)
Eyvah olsun telli de doru (efem) şanına
Eğil bir bak mor cepkenin (efem) kanına

"İzmir'in Kavakları" isimli türküde de Çakırcı Efe'nin yiğitliğinden bahsedilmektedir. Yine bir

1 M. Kâmil Dursun, **İzmir Hatıraları**, ss.40-44-63-64.

2 Şeref Üsküp, **Millî Mücadele'de Efeler**, İzmir 1992.

3 Ömer Faruk Huyugüzel, konunun edebiyatımızdaki akislerini şöyle değerlendirmektedir: "...bu olaylara dair bildiğimiz ilk eser, Ömer Seyfettin'in 1919'da yazdığı yarım kalan romanı *Yalnız Efe* olmuştur. Sonradan İstiklâl Harbine dair yazılan birçok roman ve tiyatroya efelik ve zeybeklik teması muhtelif derecelerde konu olmuştur. Cumhuriyet devrinde bazı yazarların eserlerinde bu tema ideolojik bir renk almıştır. İzmir ve çevresinde yazılan eserlerde ise efelik, Türk milletinin kendine has hayat felsefesi, efeler de Türk halkının ideal tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarz eserlerin en ilgi çekici örneği Kantarağasızade Ömer Selahattin'in 1927'de neşrettiği „Kara Dana“ piyesidir.“Bkz.: Ö. Faruk Huyugüzel, „Yeni Türk Edebiyatı Tarihinde Bölge ve Şehirlerin Rolü“, **TDEAD**, VIII, S.15; Ayrıca, Karagöz oyununda da „Zeybek“ ve „İzmir Efesi“ isimli tipler yer almaktadır. Bkz.: Uğur Göktaş, **Dükkü Karagöz**, İzmir 1992, s.65.

4 Ahmet Şükrü Esen, **Anadolu Türküleri**, (Haz. Pertev Naili Boratav, Fuat Özdemir), Ankara 1986, s.99.; M. Ayhan, **İzmir'de Balyozlar ve Ger Ali'nin Aşkı**, Anadolu, nr. 7174, 24 Mart

1937; Kâzım Nâmi, **İzmir Mektupları, Türk Yurdu**, c.5, 1913, ss.1222-1223. (Bkz.Yıldız Tuncer, Hüseyin Tuncer, **Şiirimizde İzmir**, İstanbul 1991, ss.52-53.)

5 Ahmet Şükrü Esen, **Anadolu Türküleri**, s.276.

efenin ölümünün anlatıldığı başka bir türküde, İzmir'in tabii zenginlikleri "nar" ile; ticarî zenginlikleri de "gemiler" ile sembolize edilmiş ve İzmir'in güzelliğinin doyumsuzluğu îma edilmiştir.

Tıpkı Yahya Kemal'in:

"Ölmek kaderde var bize ürküntü vermiyor,
Lâkin vatandan ayrılışın ızdırabı zor."

dediği gibi; halkın meçhul şairi de "güzel" ve "şen" İzmir'den, ölümle ebediyen ayrılışın ızdırabının zorluğunu şu mısralarla dile getiriyor:

"Şu İzmir'den (aman) çekirdeksiz nar gelir
Sırma cepken ince bele dar gelir
Şu gençlikte (aman) ölüm bana zor gelir.
Güzel İzmir (aman) Kordonboyu (efem de) şen olsun
Beni senden ayıranlar (efem de) kör olsun."⁶

Batu Trakya'da söylenen "İzmir Mapsânesi" isimli bir türküde de hapishaneye düşen bir kişinin duyguları anlatılmaktadır.⁷ Hapishanenin tasviri yapılırken önünde "bir sıra incir ağacı"nın bulunduğu belirtilmiştir.

Halk türkülerinin yanında İzmir'in anlatıldığı modern Türk şiirinde de efe ve zeybeklere geniş yer verildiği görülmektedir.

İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgali, bütün milletle birlikte tabii olarak şairleri de derinden etkilemiştir. Ziya Gökalp'ten Nazım Hikmet'e, Orhan Şaik'ten Kemâleddin Kamu'ya kadar birçok şairin, İzmir'in işgali karşısında derinden müteessir olduğuna ve bu ruh hâli içerisinde şiirlerini yazdıklarına şahit oluyoruz.

Ayrıca, bu dönemde yazılan İzmir'le ilgili şiirlerin, İstanbul'dan Ankara'ya, Kastamonu'dan Diyarbakır'a kadar yurdun farklı şehirlerinde neşredildikleri görülmektedir. Hatta Sofya'da çıkan bir Türk gazetesinde de İzmir için yazılmış bir şiir yer almaktadır. Bu husus, Türk milletinin vicdanında İzmir'in işgal edilmesinin ne derin izler bıraktığını göstermektedir. Şairler de İzmir'e karşı besledikleri muhabbeti aksettiren ve işgali protesto eden çok sayıda şiir yazmakla, milletin vicdanına tercüman olmuşlardır.

İşgalin getirdiği üzüntü ve nefret duygularıyla, kurtuluşun verdiği sevinç duygusu, Cumhuriyet devrinde yazılan şiirlerde de yaygın olarak işlenmiştir. Özellikle İzmir'de yayımlanan gazetelerin işgal ve kurtuluş yıldönümlerinde çıkan sayılarında, bu

konularla ilgili çok sayıda şiir neşredilmiştir. Bu şiirlerin büyük bir kısmı kurtuluş temi üstünde durmakta ve **9 Eylül** ismini taşımaktadır. Bu temaların, bilhassa Atatürk'ün hayatta olduğu yıllarda yaygın olarak işlendiği; ölümünden sonra da kısa bir süre devam ettiği; fakat, 1940 ile 1950 tarihleri arasında bir hayli azaldığı görülmektedir. 1950'lerden itibaren işgal ve kurtuluş temalarının tekrar yaygınlık kazandığı dikkati çekmektedir.

Diyarbakır'da yayımlanan Küçük Mecmua'da çıkan "Alçak Yunan'a" başlıklı bir şiir, Hamid Zülfi tarafından yazılmıştır.⁸ Şiirde "Yunanlıların İngiliz

6 Yıldız Tuncer-Hüseyin Tuncer, *Şiirimizde İzmir*, İstanbul 1991, s.155.

7 Abdürrahim Dede, *Batu Trakya Türk Folkloru*, Ankara 1978, s.66.

8 Hamid Zülfi, „Alçak Yunan'a“ *Küçük Mecmua*, Nr.4, 26 Haziran 1338/1922, s. 14.

desteğiyle İzmir'i işgal ettikleri, fakat Türk ordusunun Allah'ın yardımıyla yurdunu düşmanlardan temizleyeceği ve İzmir'in, Edirne'nin Türk yurdu olmaya devam edeceği" düşüncelerine yer veriliyor.

Küçük Mecmua'da, o günlerde yayımlanan İzmir'le ilgili başka bir şiir de Ziya Gökalp'e aittir.⁹ Şiirde Millî Mücadele'nin tanınmış efelerinden Yörük Ali Efe'nin kahramanlığı¹⁰ anlatılmaktadır: "Yörük Ali, yirmibir yaşında bir gençtir ve çobanlık yapmaktadır. Yunanlılar İzmir'i işgal edince elinden kavalı atmış ve silaha sarılarak "yüz on" düşmanı öldürmüştür. Bu kahramanlığından dolayı, Yörük Ali'nin Boğaz'a dev gibi bir heykeli dikilmelidir." Şiir, İzmir ve civarındaki "efe" tipinin ele alınması açısından dikkate değerdir.

*

Kemâleddin Kamu'nun o şartlarda yazılan bir şiiri de "İzmir" ismini taşımaktadır.¹¹ Şair, bu şiirinde Türk devletinin ve milletinin yıllardır mücadeleleri içerisinde yer aldığını ve çok toprak kaybettiğini; en sonunda "güzel İzmir"den de kopmak zorunda kaldığını derin bir üzüntüyle dile getiriyor. İzmir'in bu mâtemlere lâyık olmadığını şu mısralarla belirtiyor:

"Sen herşeyimizsin bizim, ey eski ve şanlı
Bir saltanatın kalbi olan sevgili beldem!"

9 Ziya Gökalp, „Yörük Ali“, *Küçük Mecmua*, nr. 9, 30 Temmuz 1338/1922, ss. 9-10.

10 Yörük Ali Efe ve arkadaşları, Yunan ordusunun Ege'de yayılmaya başladıkları sırada ilk büyük baskını yaparak, üstün hizmetlerde bulunmuşlardır. (Bkz. Şeref Üsküp, *Millî Mücadele'de Efeler*, s.52.)

11 Gültekin Sâmanoğlu, *Kemâleddin Kâmi Kamu*, s. 120.

Bu mısralarda İzmir'in Osmanlı dönemindeki değerine dikkat çekilerek, varlık içerisinde, huzurlu günler yaşanan çağlara işaret ediliyor. Son dörtlükte, ezanların şehirde bir süre "yetim kalabileceği" fakat hiçbir zaman ümitsiz olunmaması gerektiği, zîra dağlarda "zeybek sesi"nin hiçbir zaman eksilmediği vurgulanıyor. Böylece efelerin, İzmir'in Türk yurdu olarak varlığını sürdüreceğinin teminatı olduğu vurgulanıyor.

Rıza Cezmi imzalı "İzmir Şarkısı"nda¹² ise İzmir'in sahilleri peri diyarına benzetiliyor. Şair, işgal yıllarında anadan öksüz kalan bir çocuk gibi İzmir'i anarak ağlıyor; İzmir'i "şarkın namı dilberi" olarak vasıflandırıyor ve sadece kendisinin nişanlısı olduğunu, başkasına gönül bağlamaması gerektiğini, onun daima şen olmasını dilediğini ifade ediyor. Şiir şu mısralarla sona eriyor:

"Ah İzmir güzel İzmir Türk'ün efsunlu kızı
Efeler diyarının kârvan kıran yıldızı"¹³

Şiirde İzmir'in "Şark"ın ve "Türk"ün kızı olduğunun ifade edilmesi; büyülü bir güzelliğe sahip olduğuna işaret edilmesi ve sevgili olarak gösterilmesi dikkat çekicidir. İzmir efelerin ebedi yurdu olarak gösterilmiştir.

Kâmran Bozkır'ın, zengin duygular, düşünceler ve çağrışımlarla dolu olan, "Seni İlk Görüşüm Bu!"

12 Rıza Cezmi, "İzmir Şarkısı", *Hizmet*, nr.1597, 17 Nisan 1930.

13 Kârvan kıran yıldızı : Venüs gezegeni

başlıklı şiirinde¹⁴ ise İzmir'in çok yönlü bir şekilde ele alındığını görüyoruz:

“Bu seni ilk görüşüm, hasretim dindi İzmir!
Gözlerime efeler, gemiler indi İzmir!
Yeni gelmiş gibiyim Dumlupınar'dan sana,
Yüreğim öyle yandı, öyle didindi İzmir!”

mısralarıyla başlayan uzun şiirinde şair, şehre karşı duyduğu sevgiyi, çok samimi söyleyişlerle dile getiriyor. Şair, İzmir'i ilk görüşünde duyduğu heyecanı, şehri kurtarmak için mücadele eden Mehmetçik'in hasreti ve heyecanına benzetiyor. İzmir'i görmeyi, yüreği yanarak ve didinerek arzu ettiğini belirtiyor. Askerlerin hasretleri nasıl şehir kurtulunca sona erdiyse, şair de aynı şekilde İzmir'i görmek ve ona kavuşmakla hasretinin dindiğini ifade ediyor. Bu ilk karşılaşmada İzmir'i, efeleri ve gemileriyle birlikte tasavvur ediyor. Ona çilekeş insanıyla, yaylasıyla, bozkınyla, zorlu hayatıyla bütün Anadolu'nun selamlarını getiriyor.

Uluğ Turanlıoğlu'nun “İzmir'e Bakış” isimli şiirinde¹⁵ ise İzmir sevgisi, tarihî ve tabii yönleriyle dile getiriliyor. Şiirde, İzmir'in sabahının ümit verici olduğu, kalbe ahenk verdiği; çamların ve palmyelerin şehre ayrı bir güzellik kattığı; şehrin “sert yüzü”nün vekar dolu olduğu; gecesinin rüyalı, gündüzünün ise hülyalı geçtiği; Yamanlar'ın minberi, Kültürpark'ın yeşil bir lâleyi andırdığı; Kadifekale'nin ise gök kubbeye öpüştüğü ifade ediliyor. İzmir'in erkekleri “efe” olarak nitelendiriliyor. İzmir'in Türklerin eseri olduğu, şehrin de Türklere ezelden sevdalı bulunduğu belirtiliyor. Şehir, Türkiye'nin şerefi olarak görülüyor ve “can İzmir” şeklinde tavsif ediliyor.

*

Rıfat Necdet'in “Bu Tepeden” başlıklı şiirinde¹⁶ de 8 Eylül 1922 akşamı Mustafa Kemal Paşa'nın askerleriyle birlikte (Belkahve'deki) bir tepede toplandıkları, oradaki bir çeşmeden su içtikleri ve İzmir'i seyrettikleri; o gecenin sabahında da “rab-bani varlık” olarak vasıflandırdığı Mustafa Kemal'in “Ordular! Hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!” komutunun yerine getirilerek İzmir'in kurtarıldığı ifade edilmektedir. Şiirde Mustafa Kemal Paşa'nın kurtuluş-taki rolüne dikkatlerin çekilmesi ve Başkomutan'ın âdeta bir mit olarak görülmesi önemlidir.

14 Kâmrân Bozkır, “Seni İlk Görüşüm Bu!”, *Anadolu*, nr.7013, 11 Eylül 1936.

15 Uluğ Turanlıoğlu, “İzmir'e Bakış”, *Anadolu*, nr.10862, 20 Temmuz 1947.

16 Rıfat Necdet, “Bu Tepeden”, *Hizmet*, nr. 1116, 9 Eylül 1928. Aynı şiir daha sonra *Fikirler*'de (nr. 31, 1 Birinci Kanun1929, s. 4) yayımlanmıştır.

Etem Yılmaz'ın “Kadifekale” isimli şiirinde¹⁷ ise Kadifekale'ye düşman bayrağının çekilmesiyle bütün Türklüğün ağladığı, vatanın yasa büründüğü; Sakarya, Dumlupınar ve Halkapınar'da yatanların onu kurtarmak için seve seve can verdikleri anlatılıyor. Türk bayrağının asırlarca Kadifekale'nin burcunda dalgalandığı; vatanın öz bekçisi “ulu Türk” hayattayken oraya başka bir bayrağın çekilmesinin mümkün olmayacağı ifade ediliyor. Bayrağın Kadifekale'de yüzyıllarca dalgalanması, “öz yurda” ve “Bozkurt” a selam göndermesi isteniyor. İzmir'i düşman elinden kurtararak düşmanları Akdeniz'e dökenin “o Bozkurt” olduğu ifade ediliyor.

Şiirde Kadifekale'nin bütün İzmir'i ve Türkiye'yi temsil ettiği görülüyor. Bozkurt sembolüyle anlatılmak istenenin de Mustafa Kemal Paşa olduğu anlaşılıyor.

Kurtuluşla ilgili şiirlerde Mustafa Kemal Atatürk'ün ismi etrafında âdeta bir “mit” oluştuğunu; kendisinin “bozkurt” a ve “kartal” a benzetildiğini görüyoruz. Ancak 1940'lı yıllarda yazılan İzmir'le ilgili şiirlerde, gündelik telaşların, ferdi buhranların, şehir hayatının çeşitli problemlerinin ön plana çıkması; milli duyguların zayıflaması ve antik Yunan mitolojisine yönelmesi gibi sebepler yüzünden, Mustafa Kemal Paşa'nın ismine, işgal ve kurtuluş temalarıyla birlikte neredeyse hiç yer verilmediği görülmektedir.

Sosyal tiplerden efelerin anlatıldığı bir şiir ise Yusuf Ziya (Ortaç)'a aittir. Şair, “Zeybekler” isimli şiirinde,¹⁸ İzmirli efelerin eğlencelerini anlatmaktadır. Şiirde, efelerin ayışığında, üzüm çardaklarının altında toplanmaları, şarkı-türkü söylemeleri, “İzmir'in gülü” olarak vafedilen, “saçları topuklarına kadar uzun ve örgülü” olan bir kadının raksetmesi bir tablo yapar gibi tasvir ediliyor. Zil seslerinin “Karşıyaka'ya” kadar gittiği, genç efelerin sarhoş olup bu seslere silahlarla eşlik ettikleri anlatılıyor.

Daha çok İzmir'in dışında yaşayan şairlerin, şehrin hayatını ve sosyal tiplerini romantik bir tarzda tasavvur ettiklerini görüyoruz. Efe tipinin şairin dünyasındaki yansıma biçimi dikkate değerdir. Şair, efelerin eğlenceye düşkünlüklerini ön plana çıkarmaktadır.

Ele aldığımız farklı dönemlerde yazılan İzmir'le ilgili şiirlerde, “efe” ve “zeybek” kavramının İzmir'in gençlerini temsil ettiği, İzmir'in efeler ve zeybekler diyarı olduğu, Yamanlar dağı'nın efelerin otağı olduğu gibi fikirlerle yer verilerek İzmir ve efelik kavramı özdeşleştirilmiştir.

17 Etem Yılmaz, “Kadifekale”, *Ege İşıldadı*, nr. 6, 2 Mayıs 1934, s. 96.

18 Yusuf Ziya, *Yanardağ*, İstanbul 1928, s. 34.

Türk Müziğinde Keman

Burak SAVAŞ*

Keman icat edildiği günden bugüne, icat edildiği kültürden alınarak başka kültürler ve müzik türlerine en çok uyarlanan enstrüman olmuştur. Bugünkü şeklini almış olan kemanın 17. yüzyıl İtalya'sındaki birkaç ünlü keman yapımcısı tarafından şekillendirildiğini biliyoruz.

Ses aralığının genişliği ve pratik olarak diğer müzik türlerine kolay uyarlanabilmesi, kemani dünyada var olan birçok kültürde ve pek çok farklı müzik tarzlarında icra edilen, vazgeçilmez bir enstrüman hâline getirmiştir. Bu çok kültürlülüğe örnek verecek olursak; Türkiye'de Türk Müziği ile uğraşan bir kişinin çaldığı keman bile Anadolu'da yöreden yöreye ve hatta yeri geldiğinde bir şehirden başka bir şehre değişiklik gösterebilmektedir. Kemanın sadece Anadolu'da nasıl kullanıldığını ve yöreden yöreye nasıl farklı tavırlar ile icra edildiğini örneklemek bile, bize bu enstrümanın ne kadar zengin olduğunu anlatmaya yetecektir.

Bunun yanı sıra çalma tekniği olarak da kültürden kültüre farklılıklar göstermektedir. Mesela Fas ve Ceza-yir'de kemani bizde kullanılan ve dünyada kabul görmüş olan şeklinin aksine omuzlarının üzerinde değil dizlerinin üzerinde bizim kabak kemane veya rebaba benzer bir teknik ile çalarlar. Hindistanlı yerel müzisyenler ise, kemani salyangoz dediğimiz uç kısmını bizim bildiğimiz keman formundan daha kalın ve daha güçlü olacak şekilde tasarlayıp kemanın en uç noktası olan bu kısmını yere dayayarak kullanırlar. Bunun sebebi ise Geleneksel Hint Müziğinde büyük aralıklı glissandoların uygulanmasını kolaylaştırılması ve zeminden destek alarak elin saptan bağımsız hareket etmesini sağlamaktır.

Tabii ki bu örneklere daha fazlalarını eklemek mümkün ancak bu örneklerin keman sazının ne kadar kolay uyum sağlayabilen çok yönlü ve dünya çapında bir enstrüman olduğunu anlatmak için yeterli olduğunu kanısındayım.

Kemanın Türk Müsikisinde kullanımının 18. yüzyıldan itibaren başladığını ve bugün klasik korolarda ve müzik meclislerinde icra edilen temel sazlardan biri hâline geldiğini biliyoruz. Osmanlı-Türk Müziği repertuarında keman için özel yazılmış bir repertuar bulunmamaktadır. Klasik Türk Müziğinde Batı müziğinin aksine bir enstrümana veya ona eşlik edecek eşlikçiler için özellikle tasarlanmış kompozisyonlar yoktur.

Bunun aksine Geleneksel Türk Müziğindeki kompozisyon anlayışı; daha çok form, makam ve usul odaklı olmakla beraber, herhangi bir enstrüman veya eşlik enstrümanlarını gözetmeksizin oluşturulan eserlerden meydana gelmektedir.

Bu noktada Türk Müsikisinde belirleyici rol oynayan birkaç önemli kıstas vardır. Bu kriterleri sıralayacak olursak:

Üslup-Tavır

Bu kısım; icracının kendisine has müzik zevkini yansıttığı ve bu zevki de eğitim gördüğü hocalarından ve meşk ortamında bulunduğu müzik meclislerinden aşına olduğu tavır ile harmanlayıp sunduğu kısım. Tabii ki bu noktada bir tarzı veya icracıyı taklit etmek ve ondan esinlenmek çok önemlidir. Bu yöntem öğrenmek için en doğal yöntem olmasının yanı sıra kendi benliğinizi oluşturmanız ve kendinizi keşfetmeniz için de size çok faydalı olacak bir süreçtir.

Ancak burada atlamamız gereken en önemli nokta şudur ki; bu geçtiğimiz süreç sadece bir basamaktır. Her ne kadar yetenekli olsanız da bu süreci aşamayıp sadece bir icracıyı takip edip icranızı kendi zevkinizden mahrum bırakmak ve üstad burayı böyle çalmış, burada bu sesi basmış, aman ben de aynı yapayım demek ve örnek aldığımız icracının yaptıkları dışında kendi estetik anlayışınız ve yaratıcılığınızı katmadan sadece bu kriterlerle yargılamak, sizi iyi bir icracının mükemmel bir taklidi olmaktan başka bir yere taşımayacaktır.

* Rotterdam Codarts Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Keman Sanatçısı

Entonasyon-Perde

Üslup-Tavırdan sonra, icrada en önemli faktörlerden birisi de entonasyon ve perde kullanımındaki hassasiyetinizdir. Sadece keman üzerinde değil genel olarak müziğin her alanında en çok dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de entonasyonunuzun muntazamlığıdır.

Bir tam aralığın dokuz eşit parçaya bölünmesinden meydana gelen, Türk Müziğine ve makamlara benliklerini kazandıran perdelerin kullanımı da çok dikkat ve ciddi çalışma isteyen bir süreçtir. Bir perdenin kullanımı, içinde bulunan çeşniye göre ve kullanıldığı veya kendinden sonra gelecek cümleye göre de şekil almasından dolayı değişebilir.

Kemanın perdesiz bir çalgı olması her ne kadar bu perdelerin ve baskıların keman üzerinde uygulanmasını ilk başta zorlaştırırsa da zamanla, idrak seviyenizle ve harcadığınız mesai ile doğru orantılı olarak gelişecek ve değişecektir.

Perdelerin makamlarda veya eserlerde nasıl kullanıldığını en iyi gözlemleyebileceğimiz yol tabii ki bunların analizini bizzat duyarak yapmak ve pratikte uygulamak olacaktır. Makamına hâlihazırda hâkim olduğunuz eseri, örnek aldığımız veya tavrı olarak kendinize en yakın hissettiğiniz kişiden dinlemeniz sizin için en faydalı yol olacaktır. Ancak bu süreçte kendinize referans alacağınız perdeli bir çalgı ile çalışmanız, kemanın üzerindeki perdelerin ve seslerin daha kolay yerleşmesine ve uygulamanıza yardımcı olacaktır.

Bu konuda doğru kişiden ilham almak ve Nubar Tekyay, Haydar Tatlıyay, Cevdet Çağla, Sadi Işılay, Hakkı Derman, Kemal Caba ve elimizde çok fazla kaydı olmasa da Cahit Otoloğ gibi isimleri dinlemek de çok önemlidir.

Burada benim için çok özel olan bir isimden, Nubar Tekyay'dan ayrıca bahsetmek isterim. Gerek kemanda ki hakimiyeti gerek yayının kıvraklığı ve taksimlerinde kurduğu cümlelerin bugünkü sade, düz ses çekmeye ve âmiyâne tabirle "macun" denilen bol glissando içeren yozlaşmış keman tavrının aksine, sanki o makamda bir Peşrev bestelemişçesine ustalıklı kurduğu cümlelerle, bence Klasik Türk Müziğiyle uğraşan her keman icracısının kendisine başta örnek alması gereken bir icracıdır.

Dinlemenin ve taklit etmenin yanısıra icra edeceğiniz eser üzerindeki hakimiyetiniz, sizin icra sırasında ne kadar rahat olacağınızı ve yaratıcılığınızı ne denli ortaya koyacağınızı etkileyen önemli bir faktördür.

Kendimde deneyimlediğim kadarıyla bana çok yardımcı olan bir metodu sizlerle paylaşmak istiyorum. Maalesef bugün geleneksel tavrı benimsemiş bir keman icracısı dinlemek istediğimizde, birkaç icracı dışında fazla kayda ulaşmıyoruz. Sırf bunun eksikliğinden dolayı günümüzdeki icracılardan Kemal Caba ve birkaç genç isimden başka pek bir icracıya ulaşma imkânımız olmadığı için ben de çareyi baska enstrümanları dinlemekte buldum.

Dinlediğim enstrümanların en başında tanbur ve İstanbul kemençesi geliyordu. Yunanistanda bir halk müziği çalgısı olarak nitelenen ancak Türkiye'de Geleneksel Türk Müziğinde önemli bir yeri olan İstanbul kemençesi veya Tırnak kemençe, Yunanistan'daki adıyla Lyra'nın (Λύρα) tavrı ve üslup olarak da kendini kemandan ayrı tutmuş ve daha rafine kalmayı başarabilmiş bir enstrüman olması, bu konuda bana daha da motivasyon kaynağı oldu. Benim tavrı ve üslup bakımından kendimde şans olarak gördüğüm en büyük etken ise konservatuvara başladığım yıllardan itibaren tanbur ile tanışmış olmam diyebilirim.

Kemanda belirli bir seviyeye ulaştıktan sonra yapı, teknik ve icra açısından tamamen farklı bir enstrümanla çalışmak, taksimlerimde kurduğum cümlelerde ve icramda farklılaşmalara sebep oldu. Tanburun en önemli ve belirgin faydası kemanın aksine, yayınızla uzun sesler çekip uzun kalışlar yapmak yerine, mızraplı bir enstrüman olmasından dolayı sizi daha yaratıcı cümleler kurmaya ve makamlar üzerindeki hakimiyetinizi ve anlayışınızı perdeli bir saz olmasından mütevellit sürekli gelişime açık tutmasıdır.

Zaten, Nubar Tekyay'ın veya Tanburî Cemil Bey'in hatta Yorgo Bacanos gibi ustaların da taksimlerinde kurduğu cümlelere baktığımız zaman, bugünkü icradan ne kadar uzak olduklarını ve bu yukarıda bahsettiğim konu ile ne kadar bağlantılı olduğunu göreceksinizdir.

Bugün maalesef Devlet Klasik Türk Müsiki Koroları veya TRT gibi Türkiye'nin en köklü sanat kurumlarına baktığımızda bile bahsi geçen tavrın nasıl ikinci plana itilip yok olmaya yüz tuttuğunu sanatın her alanında görebiliyoruz. Bugün bu devlet kurumlarında önemli makam ve mevkilere gelmiş, Türk televizyonlarında ve radyolarında Türk insanına Geleneksel Türk Müsikiğini tanıtmak ve sevdirmekle görevli ve bu görevi hakkıyla yerine getiren birkaç kişinin yaptığı icraların dışında Türk halkına dinletilen ve dayatılan estetik algısının yanlış olduğu açıkça görülmektedir.

Bu alanda müziğe gönül veren genç nesiller, bu müziği ciddi bir iş olarak nitelendiren veya bu müziğin akordu "bu" akorttur ve hatta bu eser böyle okunur gibi birtakım yargıları akıl süzgecinden geçirip estetik yargıları ile buluşturmaktan konuşanların aksine, güzel icralarıyla gelecek nesillerin ilgisini üzerlerine çekip onlara bu müziği sevdiren doğru örnekler ve güzel tınılar vermeye devam ettikçe, bu estetik tavrın sürüp gideceğinden hiç şüphem yoktur.

Türkiye’de Gençlerin Rap Müzik İlgisi Üzerine

Yakup Selim ŞENEL*

Dinleyicilerin müzik zevklerini ve müzik dinleme tercihlerini oluşturan faktörler arasında içerisinde buldukları veya yetiştikleri muhit, kültürel birikimleri gibi çeşitli etkenler sayılabilir. Fakat günümüz müziğe ulaşım şartları göz önünde bulundurulduğu zaman özellikle çocuk ve gençlerin Youtube gibi dijital platformları sık kullanımlarıyla tüm dünyayı etkisi altına alan ortak bir müzik kültürü oluşmaktadır. Dünyada olduğu gibi ülkemizde de Rap müziğin son yıllarda yükselişte olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Radyolarda, kafelerde veya alışveriş merkezlerinde artık sıkça duymaya alıştığımız

bu müzik türü, özellikle genç dinleyiciler arasında son derece popüler hâle gelmiştir. Rap müzik, Amerikan menşeli bir müzik olmasına rağmen ülkemizde Türkçe Rap müzik üreten müzisyen sayısı da dinleyici kitlesiyle doğru orantılı olarak gün geçtikçe artmaktadır. Mesela Ceza, Ezhel, Ben Fero, Norm Ender gibi Rap müzisyenlerinin dinleyici sayılarının 50 milyon, 100 milyon ve bu sayıların da üzerinde olduğu Youtube platformu üzerinden görülebilmektedir. Bu müzisyenlerin ürettikleri müziklere kulak verdiğimizde son derece yüksek metronomlu bir altyapının

üzerine melodinin ikinci planda kaldığı, daha çok sözlerin ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Türkçe Rap’te kullanılan sözler tema olarak istisnalar dışında genel itibarıyla, illegal yaşamı anlatan niteliktedir. Bu sözlerde teknik olarak basit kafiyeler kullanılmaktadır. Sözlerde argo ve küfür kullanımı çok yaygındır. Dolayısıyla özellikle çocuk dinleyiciler için olumsuz örnek teşkil etmektedir.

Bu ritmik ve kısmen kafiyeli müzik insanların neden bu kadar ilgisini çeker? Gelin bu sorunun cevabını birlikte düşünelim. İnsan doğası gereği bir iç ritme sahiptir. Kalbimiz belirli bir ritimle atar, bazen bu iç ritmimizi hızlandırmak bazen de düşürmek isteriz. Mesela uyurken dinlenen müzikle, hareket hâlindeyken tercih ettiğimiz müzik ve müziğin ritmi farklıdır. Aynı şekilde farklı yaş aralıklarında tercih edilen müzikler de farklılık gösterebilir. Çocukluk ve ergenlik dönemleri insan hayatındaki en enerjik dönemler olduğu için, bu dönemlerde daha dinamik müzikler dinlenilmesi gayet doğaldır.

Rap müziğin gençler tarafından dinlenilmesinin en önemli sebeplerinden biri kanaatimce öncelikle dinamik bir müzik türü olmasıdır. Öte yandan herhangi bir müzik türünün dinleyiciye hitap edebilmesi için müzik türüyle ve müzik türünü oluşturan yan dallarıyla alakalı bir birikime sahip olması gerekmektedir. Rap müzik dinleyebilmek için kanaatimce böyle bir birikime gerek yoktur. Çünkü kullanılan dil, günlük ve hatta sokak dilidir. Bu sebeplerden hareketle Rap müzik, dinleyicileri düşündürmekten ziyade harekete geçirmeye yönelik bir aksiyon müziği olarak nitelendirilebilir. Diğer müzik türlerine nazaran Rap müziğin üretimi için de ciddi bir

* Araştırma Görevlisi, Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü

müzik ve edebiyat birikimi gerekmemektedir. Dolayısıyla bu müzik türünün son yıllarda popüler hâle gelmesindeki etkenlerden bir diğeri de üretim ve tüketim sürecinin diğer müzik türlerine nispeten daha kolay olmasıdır.

Şüphesiz tabiat boşluk kaldırmaz. Zaman ve şartlar ne kadar büyük bir hızla değişirse değişsin, insanın ihtiyaçları temel olarak her dönemde aynıdır. Bugün Rap müzik popüler olurken yarın başka bir müzik türü popüler hâle gelebilir. Müzik bir ihtiyaçtır. Karnımızı sağlıksız ve lezzetsiz yiyeceklerle de doyurabiliriz, son derece sağlıklı ve aynı zamanda lezzetli, bir yemekle de. Sonuçta her ikisinde de ihtiyaç giderilmiş olur. Fakat bedenimize aldığımız her şeyin bir karşılığı olacağı gibi zihnimize ve ruhumuza sinen şeylerin de bir karşılığı vardır. Dinlediğimiz, izlediğimiz ve duyduğumuz her şey de bunun gibi ruhumuza siner. Bu sebeple özellikle çocukların dinledikleri müzikler çok önemlidir.

Mesela birlikte Türk Müziği dersleri yaptığımız çocukların velileri genellikle çocuklarının Rap müzikten başka bir şey dinlemediklerinden şikâyet ediyorlardı. Ben bu şikâyeti duyduğumda önce kendime şu soruları sordum; “Peki, biz bu çocuklara ne vaat ediyoruz ve onlardan ne bekliyoruz?” Bence bu soruların cevaplarını da birlikte aramalıyız.

Müziğe gelmeden önce, mesela bugün liseden mezun olan gençlerimize edebiyatımız ne kadar tesir ediyor? Bu gençlerimizin kaçının ezberinde bir şiir var? Fuzûlî’den, Bâkî’den, Nâbî’den, Karacaoğlan’dan veyahut Erzurumlu Emrah’tan ne kadar haberdarlar? Son olarak aruzun içindeki ritmi hisseden veya mehter marşlarımızdaki coşkunun zevkini tadan bir gencimizi Rap müzik ne kadar tatmin eder?

Bu soruların muhatabı sadece öğretmenlerimiz değildir. Burada sorumluluk topyekûn olarak hepimize düşmektedir. Özellikle bu kaygıyı taşıyan velilerimizin öncelikle kendileri bu zevki edinmeye çalışmalıdır. Ev içerisinde ortak kullanılan alanlarda müzik dinlenilmelidir. Çocuklar dinlemiyor gibi gözükseler de evlerinde dinlenen müziğe karşı ileriki yaşlarında muhakkak bir aidiyet duyacaklardır.

Akdem Akademisi Vakfı olarak bu düşünceden hareketle, Youtube platformu üzerinden

velilerin çocuklarına dinletmeleri için sabah ve akşam olmak üzere Akdem çocuk şarkıları dinleme listelerini oluşturduk. Bu şarkıları her yaşta çocuğa dinletebilirsiniz.

Bu yazının yazılış amacı Rap müzik tarzını eleştirmek değildir. Güzel sanatların tüm dallarında olduğunu gibi müzik de bir ifade vasıtasıdır. Müzik tarzları da kişiden kişiye değişebilir. Mesele bu vasıtanın ne amaçla kullanıldığı ve neye hizmet ettiğidir. Mesela lise dönemlerinde benim de sıkça dinlediğim Rap müzisyeni Sago-pa Kajmer mahlasıyla anılan Yunus Özyavuz, bir parçasında Yavuz Sultan Selim’e atfedilen bir şiiri kullanmıştır. Bu parça vesilesiyle duyduğum şiir, Dîvan Edebiyatına dair daha fazla araştırma yapmama ve yavaş yavaş zevk edinmeme yardımcı olmuştur. Bahsi geçen şiir şu şekildedir:

“Sanma şâhım herkesi sen sâdıkâne yâr olur.
Herkesi sen dost mu sandın? Belki ol ağyâr olur.
Sâdıkâne belki ol, âlemde serdâr olur,
Yâr olur, ağyâr olur, serdâr olur, dildâr olur.”

Daha sonra yaptığım araştırma sonucunda Yunus Özyavuz’un Fars Dili ve Edebiyatı bölümü mezunu olduğunu ve aruza hâkim olduğunu öğrendim. Anne sütünün çocuk gelişimindeki önemi gibi, insanın ait olduğu toplumun değerleriyle fikir dünyasını donatması, ortak dünya kültürü dayatmasıyla kimliksiz bireyler oluşturmaya çalışan bu dünya düzeninin içinde kimlik bunalımı yaşamaması için şarttır. Öncelikle kendi kültürünü zevk edinen kişi kendine has veya orijinal bir eser ortaya koyabilir. Çocuklarımıza daha iyi bir gelecek bırakabilmek için güçlü bir devlet, güçlü bir devlet için de şuurlu bir millet gerektir. Millî şuurumuzu oluşturan ana sütunlardan biri de kuşkusuz müziğimizdir, vesselam...

Müzik ile Tedavi Üzerine Bir İnceleme

Meriç DÖNÜK*

“Şarkı söylemek sağlığı koruyan en güzel egzersizdir.” İbni Sina

“Biliniz ki filozoflar (hikmet sahipleri) müziği oyun ve eğlence için değil, kişiye fayda vermek, ruhî lezzetler sağlamak, insanın psikolojisini rahatlatmak, kuru mizaçları nemlendirmek (sıkıntıyı gidermek), fizyolojiyi dengelemek ve kanın akışını düzenlemek için ortaya koymuşlardır.....” Eflâtun

21. yüzyılın ilk çeyreğini tamamlamaya yaklaştığımız şu günlerde, zaman makinesi ile yolculuk yapıyormuşuz duygusu uyandıracak bir hızla değişen dünyamıza ayak uydurmaya çalışıyoruz. Bir yandan bu değişimle benliğimizi buluştururken, öte yandan da bizi biz yapan ruhumuzun gereksinimlerini ihmal ediyor, en aza indiriyor ve hatta yok sayıyoruz. Son zamanlarda tanık olduğumuz hastalıklar, günlük hayatımızın bir parçası hâline gelen ve ilk sırada takip ettiğimiz sağlık kaynaklı haberler, uyku dışındaki zamanlarda hep yanı başımızda. Hem bilişsel hem de bilinçaltı olarak algıladığımız bu bilgi akışının yönetimi, işlenmesi ve şekillenerek zihnimize ulaşmasındaki geçiş yollarına döşenmiş taşlarda, akıl sağlığımız daha da önem kazanmaya başladı. Küçük yaşlarda müzik ile hemhâl olmuş bir birey olarak, müziğin kendi hayatımda somutlandığı arpın, tam da bu günlerde, önemli bir işlevi olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, Türkiye’de özel bir hastanede müzikle terapi yaptığım dönemde, terapinin ne denli iyileştirici etkisi olduğunu da şahsî olarak tecrübe ettim.

Bu çalışmanın amacı, deneyimlerimden de yola çıkarak, eski dönemlerde yurdumuzda arp ve çeng çalgılarının Şifâhâneler ve Dârüşşifâlarda

terapi amaçlı kullanıldığını ortaya koymak sureti ile günümüzde de bu uygulamaların yaygınlaştırılmasını sağlamaktır. Çalışmamız, terapi sırasında kullanılan doğaçlama müziğe tamamlayıcı olarak hazırlanan bir repertuarın da önemli bir katkı sunacağını öngörmektedir. Bu düzlemde, Türk müzikisini kaynak almak sureti ile düzenlenecek bir program, çalışmanın uygulama bölümünü oluşturmaktadır. Uygulama sonrasında elde edilecek gözlemler ve bulgular ise sonuç bölümünde yer alacak ve alanda yapılacak diğer çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

ARP TERAPİ KURULUŞLARI

Eski çağlardan günümüze dek şifa kaynağı olarak kabul gören müziğin hayat bulduğu bir çalgı olarak arp hem dünyada hem de yurdumuzda şifa vermek amacı ile kullanılmıştır. Biçimsel olarak farklılık gösteren bu uygulamaların ortak paydası ise insanoğlunun manevî varlığını beslemek çabasıdır. Amerika Birleşik Devletleri’nde II. Dünya Savaşı sırasında, yaralı ve hasta savaş gazilerinin fiziksel, zihinsel ve ruhsal rahatlatma ihtiyacını karşılayabilmek amacı ile belirli müzisyenlerin klinik ortamlarda çalmaya başlaması ile birlikte arp terapinin ortaya çıktığı, savaş sonrasında da bu uygulamaların çoğalarak ivme kazandığı ifade edilmektedir (Akbulut, bt). 1950 yılında Amerika’da The National Association for Music Therapy (NAMT) kurulmuştur. İzleyen zamanlarda, müzik ve tıp disiplinlerinin bir araya gelmesi ile birlikte, 1971 yılında ikinci bir dernek olarak The American Association for Music Therapy (AAMT), 1983 yılında Certification Board for Music Therapists (CBMT) ve son olarak 1998 yılında American Music The-

* Arp Sanatçısı, YTÜ Sanat-Tasarım Fakültesi Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü Öğretim Görevlisi

rapy Association (AMTA) kurulmuştur (Akbulut, bt).

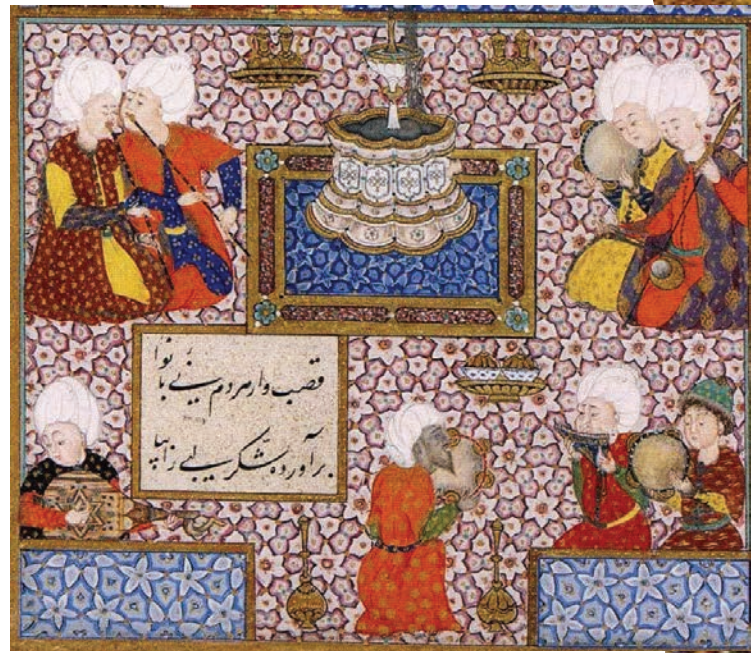
Aynı zamanda, 1990'da kurulan Uluslararası Arp Terapi Programı (IHTP), müzik terapistleri, tıp uzmanları, arpistler, müzisyenler ve hastabakıcıları bir program çerçevesinde bir araya getiren, yatalak hastalara yönelik çalışmalar yürüten bir diğer kuruluştur.

Uçaner-Öztürk (2009)'e göre, dünyada çok sayıda müzikle tedavi merkezi vardır. Brezilya'da müzikle tedavi 1970 yıllarda önemli bir meslek hâline gelmiştir. 1972'de Rio de Janeiro'da "Conservatório Brasileiro de Música'da" ilk diplomalı müzikle tedavi kursu başlatılmıştır. Müzik yolu ile tedavi üzerine verilen diploma ise MEC (Eğitim Bölümü) tarafından kabul edilen bir diploma olma özelliğini taşır. 1996 yılında Dünya Müzik Terapistleri Federasyonunun klinik ve pratik ilkelerine uygun olarak metotlar ve teknikler kullanılmış olup, Brezilya'da 1500 civarında müzik terapisti mevcuttur. Buna ilaveten, 2002 yılında Laurie Riley tarafından kurulan ve 2008'de Ulusal Terapötik Müzisyenler Kurulu tarafından resmî olarak yetkilendirilen Klinik Müzisyen Sertifikasyon Programı (CMCF) kapsamında vibroakustik arp terapi uygulamaları yapılmaktadır.

Dünyada Arp Terapi Uygulamaları

Dünyada yaygın olarak uygulanan müzik terapisi ve daha da özelleşmiş bir alan olan arp terapisi arasındaki temel farklar tanımlanmış olup, Barnwell (2016)'in de belirttiği gibi arp terapistlerinin genellikle geleneksel müzik kökenli oldukları bilinmektedir. Ayrıca, Harp Column adlı meslek dergisinde de yer aldığı şekilde, müzik terapistinin en az lisans mezuniyetine sahip olması, hastayla interaktif iletişime geçmesi, hastanın basit düzeyde sesini kullanması, basit perküsyonlar veya farklı bir çalgı kullanarak katılımda bulunması beklenmektedir. Arp terapide ise hastanın aktif katılımının haricinde bir tür müzikal arınma yolu ile pasif katılımı da mümkündür ve arp terapide lisans mezuniyeti veya sertifika şartı aranmamaktadır (Barnwell, 2016).

Wollenhaupt Davies (1997), hemşirelik alanında yaptığı yüksek lisans tezinde arp terapisinin uygulanması ve hastalar üzerindeki etkisini araş-

tırması; müzik terapistlerinin arp kullanımına daha çok maruz kalmaları gerektiğini ve hemşirelerin de hasta bakımında ek seçenekleri keşfetmelerinin gerekli olduğunu belirtmiştir.

Arp çalgısının vibroakustik etkisi üzerine Sarajane Williams'ın kaleme aldığı "Fizyolojik ağrıyla başa çıkmada vibroakustik arp terapisi (VAHT) başlıklı makalede, terapinin tanımı, uygulayıcı, terapi araçları ve yöntemlerine dair önemli tanımlamalar yer almaktadır. Williams (2014) terapi sürecini şöyle özetlemektedir: "İnsanın kaygı ve ağrıyla baş edebilmesine yönelik olarak arp terapistleri tarafından müziğin içsel, iyileştirici elementleriyle hastanın psikolojisi arasında zamansal bir birliktelik kurarlar. Müzikal masaj olarak da söz edilen arp terapisinde, hastanın derin uykuya geçişinde kolaylık, hayati belirtilerde denge ve tutarlılık sağlamak, ağrı ve kaygı belirtilerinde azalma amaçlanmaktadır."

Williams (2014), tedavi sürecinin nasıl işlediğini şu şekilde belirtmektedir: "Kullanılan arpın ebadına göre terapi ev veya klinik ortamda gerçekleştirilebilir. Terapinin uygulanabilmesi için kullanılacak çalgının en az 36 telli, frekans ve doğuşkan ses yelpazesi geniş bir arp olması gerekir. Arp, amplifiye edilerek hastanın temas edeceği sandalye vb. malzemeye titreşim veren bir araç olarak kullanılmakta; hastanın ihtiyacı ve titreşimin ağrıya yönelik etkisine istinaden hastanın beyanı doğrultusunda terapist tarafından başvurulacak ton ve

ses sahası belirlenmektedir. Terapi süresi boyunca çalgıdan yayılan rezonans ve ritmik etkilerle hastanın parasempatik sinir sistemi farklı uyaranlara açık duruma getirilir. Kalp atış hızı ve beyin dalgaları tutarlı bir biçimde iş birliğiyle çalışır. Böylelikle beyin, zihin ve bedende daha uyumlu bir sürecin seans esnasında gerçekleştiğinden söz etmek mümkündür.” Ayrıca, Williams (2014), arpın iyileştirici etkisi üzerine yapılan diğer araştırmalara da değinmektedir: Boston’da bir kanser tedavi merkezinde 182 hasta ve yakınlarıyla yapılan araştırmada, 25-50 dakikalık arp müziğiyle tedavi seanslarının hastalarda %81 oranında rahatlama, gevşeme, sakinleşme sağladığı tespit edilmiştir. Aynı makalede, hastanın bedensel ve zihinsel deneyimlerinin sonuçları da yer almaktadır: “Hasta gevşediğinde soyut düşünme yavaşlar, bedene dair farkındalık artar. Arp terapisinde vücutta genellikle derin gevşeme, rüyaya benzer imgeler görme, ağrı ve gerginlikte azalma, fiziksel ve zihinsel enerji artışı, algıda değişim gibi deneyimler yaşar. Terapist ve hastanın etkileşimi, terapinin gelişimine dair yanıtların seans sırasında alınabilmesine imkân verir.” Çalışmada ayrıca kanser, kronik omurga ağrıları ve kompleks bölgesel ağrı sendromu hastalarının arp terapi deneyimlerine dayanarak, arp çalgısının iyileştirme amacına hizmet eden mevcut rezonansı ve tam frekanslı analog ses üretimi ile terapinin hastaların iyileşme sürecine katkı sağladığı belirtilmiştir.

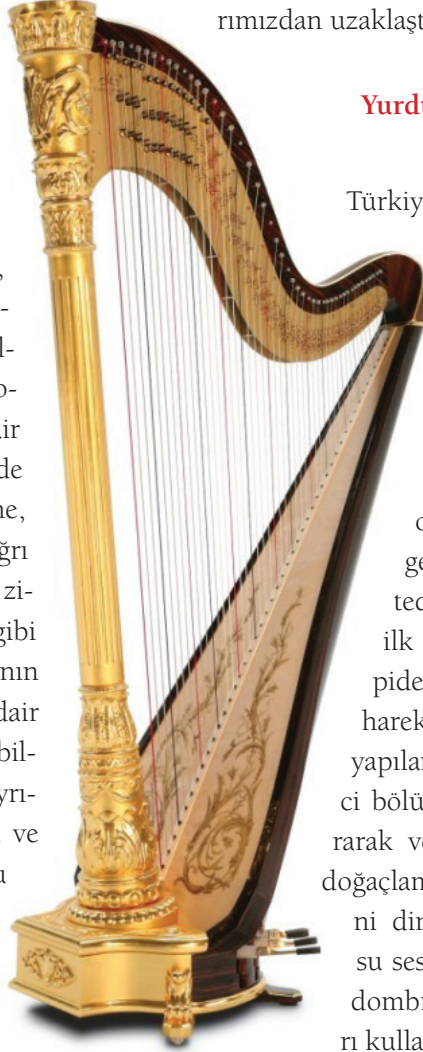
Briggs (2011) meslekî deneyimlerinde arpın şifa veren etkisini şu şekilde özetliyor: “Arpımı genellikle özel veya yarı özel hastane odalarında çalarım. Bir keresinde, müziğin her yerden duyulabileceği dairevî bir tasarımla yapılmış bir hemşire ünitesinde arp çalıyordum. İyileşmekte olan veya kendini yeterince güçlü hisseden hastalar sık sık ünitenin çevresinde küçük yürüyüşler yapardı.” Carol isimli bir hastanın arp çalarken yanına

oturduğunu ve üç gün önce ameliyat olduğundan dolayı ağrısı olduğunu aktaran Briggs (2011), Carol’a çaldığı müziğe odaklanmasını söyler. Amacı, hastanın içinde bulunduğu durumdan çok, ağrısını hafifletecek başka bir noktaya odaklanmasını sağlamaktır. Hastaya müziği dinlerken derin derin nefes almasını da öneren Briggs, hastanın bir süre sonra ona müziğin acısını hafiflettiğini söylediğini aktarmaktadır: “Çoğu zaman, müzik bizim umut veren bir şeye odaklanmamızı sağlar ve bizi acılarımızdan uzaklaştırır.”

Yurdumuzda Müzikle Tedavi Uygulamaları

Türkiye’de müzik terapisi anlamında yapılan güncel çalışmalara bakıldığında; Uçaner (2008, sf. 38) a göre, Gazi Üniversitesi ve TUMATA (Türk Müziği Araştırma ve Tanıtma Grubu) iş birliği ile yapılan iki çalışma kapsamında (ağrılı hastalar ve otistik bozukluklu çocuk ve ergenler için) aktif ve pasif müzikle tedavi uygulanmaktadır. Terapinin ilk bölümü olan aktif müzikoterapide “Baksı Dansı” diye adlandırılan hareketler ile Türk Müziği çalgıları ile yapılan müzik kullanılmaktadır. İkinci bölümde ise hastalar genellikle oturarak veya rahatça uzanmış durumda, doğaçlama olarak yapılan Türk müziğini dinlemektedirler. Müzik icrasında su sesi eşliğinde ney, rebap, çeng, ud, dombra, rebab vb. Türk Müziği çalgıları kullanılmaktadır. Öte yandan, Ceylan Ünal Akbulut (2021), müzik terapiyi “Müzik dinletmek değil, hasta/danışan ile hedef belirleyerek çalışılacak konu üzerinde terapötik süreç girmektir.” şeklinde tanımlamış ve “Kişinin ilk müzik dinlediği yer anne karnı ve annenin fizyolojik sesleri gelişen bebeğe bir nevi müziktir.” diye belirtmiştir. Buna ek olarak, pandemi sürecinde üniversite öğrencileri ile, hastalarla ve anne-bebek arasında Klasik Türk Müziğinin kullanımına ilişkin yapılan çalışmalardan da bahsetmiştir.

Müzikle tedavi alanında daha eski yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında, tarihsel araştırmacı-

ların raporlarına rastlanmaktadır. Grebene (1978: 26); büyük Türk-İslâm filozoflarından, İbn-i Sînâ'nın (980-1037) yazdığı eserlerle astronomi, tıp ve felsefe biliminde uzman kabul edildiğini belirtmektedir. Grebene (1978) tarafından aktarıldığına göre İbn-i Sînâ; müzikle tedavinin en başarılı uygulama şeklinin hastanın ussal ve ruhsal gücünü kuvvetlendirmek, motivasyonunu yükseltmek, hastalığa etki edecek doğru müziği dinleterek hastanın gönüldaş dostlarıyla birlikte hasbıhaller etmesi yoluyla sağlanacağından bahsetmektedir.

Turabi (2005); I. Abdülhamid döneminde saraya başhekim olan tıbbî âlim Hekimbaşı Gevrekzade Hâfız Hasan Efendi'nin "Netîcetü'l-fikriyye fi-tedbîri velâdetü'l-bikriyye" adlı kitabında çocukların ruhsal sağlığına ve kadın hastalıklarına dair detaylı bilgiler verildiğini ifade etmektedir. Bir diğer eseri olan "Risâletü'l-müsikiyye mine'd-devâi'r-rûhaniye" adlı risalesinde de ruhsal ve bedensel hastalıklara iyileştirici tesir eden makamlar hakkında mâlumatlar vermiştir.

Turabi (2011) ise, son zamanlarda müzikle tedavi konusunda çeşitli çalışmalar yapıldığından, bu çalışmalarda Hekim Hasan Şuûrî Efendi ve Ta'dilü'l-emzice adlı eserinden ve bu eserin müzikle tedaviye dair olan ikinci faslının ilgili çalışmalarda sık sık referans olarak kullanılmakta olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca, Turabi (2011) tıp ilmi sahasında önemli hizmetleri olmuş, cesur ve yeniliklere açık bir hekim olarak tanımladığı Hasan Şuûrî'nin tam adı Ta'dilü'l-emzice fi hıfzi sıhhati'l-beden olan tıpla ilgili eserinde, müzikle tedavi konusunu bir bölüm hâlinde ele aldığını belirtmiş ve adı geçen eserinde makamların etkisinin aynı zamanda şiirlerle anlatılmaya çalışıldığını yazmıştır.

Bunun yanı sıra Turabi (2011), müellif (orijinal) nüshalarından hareketle eserin 1088/1677 senesinde yazıldığının anlaşıldığını ve en önemlisi de özellikle müzikle tedavi bölümünün, Hekimbaşı Gevrekzade Hâfız Hasan Efendi (ö. 1216/1801)'nin yazdığı, müzik tarihinde bağımsız olarak müzikle tedavi konusunu ele alan tek eser olan er-Risâletü'l-müsikiyye mine'd-devâi'r-rûhaniyye isimli çalışmaya kaynaklık ettiğini belirtmektedir. Buna ek olarak Türk Müsikiisindeki makamların insan ruhunda farklı duygular uyandırdığına dair bir liste vermiştir.

Arp Terapinin Türk Müsikiisine Uyarlanması

Yurdumuzda arp terapi alanındaki uygulamaların ortak noktası Türk Müsikiisini kaynak almaktır. Çeşitli makamların insan fizyolojisine ve psikolojisine şifa olduğuna dair çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada ise, klinik çalışmalardan farklı bir yol izlenerek, bireylerin günlük hayatın içindeki ruhsal gereksinimlerini terapi için, Türk Müsikiisi makamlarından arpa uyarlanmış çeşitli parçaların insan ruhuna şifa olduğuna dair bir uygulama kurgulanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinin kullanılacağı çalışmanın katılımcılarını üç ayrı grup; 0-3 yaş arası çocuklar, 30-40 yaş ve 60-80 yaş aralığındaki bireyler oluşturacaktır. Çalışmanın ilk aşamasında parçaların düzenlenmesi yapılacaktır. İkinci aşamada katılımcılara parçalar dinletilecek ve bu konuda nasıl hissettiklerini soran yarı yapılandırılmış görüşme soruları verilecektir. İzleyen adım olarak odak grup çalışmaları yapılacak ve veri toplama aracı olarak bu görüşmeler kaydedilecektir. 0-3 yaş grubu için uygulama ebeveynler tarafından yapılacağı için görüşmeler ebeveyn gözlemlerine dayalı olarak tamamlanacaktır. Çalışma sonucunda toplanan veriler nitel araştırma yöntemleri kullanılarak işlenecek, elde edilen sonuçlar toplumun ilgili kesimleri ile paylaşılacaktır. Çalışma için kullanılan Arp-Türk Müsikiisi parçalarının uygulamada olumlu sonuç vermesi hâlinde makamlara uygun olarak düzenlemeler yapılacaktır.

KAYNAKÇA

- Barnawell, R. "Harp Therapy Explained", S.Mart-Nisan 2016, s. 32-36 <https://www.practicalpainmanagement.com/treatments/complementary/vibroacoustic-harp-therapy-pain-management> (20.1.2022)
- Ünal Akbulut, E. C. (2021) "Müzik Terapi ve Müzik Tıbbi Uygulamalarının Pozitif Perspektifinden Değerlendirilmesi", The Journal of Academic Social Science Studies", S. 86, s. 251
- Turabi, A. H. (2005), "Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve Müsiki Risâlesi", Rağbet Yayınları, İstanbul. s. 21
- Turabi, A. H. (2009) M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Hekim Şuûrî Hasan Efendi ve Ta'dilü'l-Emzice Adlı Eserinde Müzikle Tedavi Bölümü, S. 40, s. 153
- Uçaner B., Öztürk B. (2009) "Türkiye'de ve Dünyada Müzikle Tedavi Uygulamaları", 18 Mart Üniversitesi 1. Uluslararası Eğitim ve Araştırma Kongresi
- Williams,S. <https://www.practicalpainmanagement.com/treatments/complementary/vibroacoustic-> (20.01.2022)
- Briggs, T. (2011) "Music's Unspoken Messages Creative Nursing", Volume 17, Issue 4
- Wollenhaupt, C. D. (1999) "A Descriptive Study of The Use And Benefits Of The Harp In Music Therapy"

“Kendi Gök Kubbemiz”de Yankılanan Ledünnî Sesler I

Hakan DURUK*

“Ey sözlerin aslın bilen gel de: bu söz
nerden gelir”¹

Türkçe'nin en mükemmeliyetçi 'ses' şairlerinin başında gelen isimlerden biri olan Yahya Kemal, ömrünün sonuna dek 'sedâ'nın peşinde olmuş, eserlerini bu gaye ve tavır ile kaleme almıştır. Hayatı boyunca tek bir kitap dahi çıkarmamış olmasına rağmen yaşadığı dönemde şiirlerinin bes-telenmesi, hatta çoğunun ezberle bilinmesi, onun eserlerindeki 'ses işçiliğinin' ve müzikalitenin göster-geleridir. 19. yüzyıl sonlarında, Osmanlı İm-paratorluğu sınırları içerisinde Üsküp'te doğan şair, çocukluk yıllarına dair gözlemlerini aktardığı hatırlarından da bilindiği gibi Balkanlarda İslami geleneğin içerisinde büyümüş, bu zengin kültür ve sedâ dünyasının nimetlerinden sanat hayatı boyunca sıkça yararlanmıştı.

Şairin İslâmî kültür ve gelenek ile tanışması aile ortamında başlayacaktır. Ona bu İslâmî terbiyeyi aşıl原因an hiç şüphesiz annesi Nakıye Hanım'dır: "... 'ümmî' fakat görgülü bir kadın olan annesi Nakıye Hanım, gelenekten gelen bilgilerle ve bir kadın hassasiyetiyle onda ilk dinî duyguları uyan-dırır. Henüz mektebe başlamamış olan çocuğuna, 'Oğlum, dünyada iki insanı sev... Peygamber Efendimizi, bir de Sultan Murad Efendimizi sev!' diyen bu rikkatli anne, böylece bu iki büyük isim etrafında ilk dinî ve millî terbiyeyi veriyordu... Şair Leskofçalı Galib Bey'in yeğeni olan Nakıye Hanım oğluna bildiği ilâhileri öğretir, onu Müslü-man Osmanlı geleneğiyle büyütme ister. Böylece çocuk Ahmed Âgâh, Üsküp'ün camileri, türbeleri,

evliya kabirleri arasında, dinî hayatla millî ve ma-hallî örf ve geleneğin birbirine karıştığı 'uhrevî bir âlemde', Yunus ilâhilerinin, Muhammediyye'lerin okunduğu bir evde 'sofuluğa mütemayil olmayan' bir Müslüman dünyasının lezzetini alır.” (Okay, 1992: 35-39)

Yahya Kemal, Üsküp'te camilerin minarelerin-den duyduğu ezan sesleri, Yunus ilâhileri, türbe ve evliya menkıbeleriyle dolu olan 'uhrevî bir dün-ya'ya daha çocuk yaşta adım atmış olur. Özellikle Kendi Gök Kubbemiz başlığı altında sıralanan şi-irlerinde bu uhrevî atmosferin havasını hisseder, 'mağfîret âleminden gelen ledünnî sesler'i şairle beraber bizler de terennüm ederiz: "O yaşlarımda ben, Üsküp minarelerinden yükselen ezan sesleri-ni duyarak, içim bu seslerle dolarak yetişiyordum. Minarelerde ezan başladığı zaman evimizde ruhani bir sessizlik olurdu. Galiba Üsküp'ün sokaklarında da böyle bir rüzgâr dolaşır, bütün şehri bir mâbed sükûnu kaplardı. Yalnız ezan sesleri duyulurdu. Annemin dudakları, ism-i celal'le kıvıldı. Bin üç yüz sene evvel, Hazreti Muhammed'in Bilal-i Habeşî'den dinlediği ezan, asırlar sonra, bizim se-malarımızda hem dinî hem millî bir mûsikî olmuş-tu. O anda semamızın mağfîret âleminden gelen, ledünnî bir sesle dolduğunu hissederdim." (Banar-lı, 1976: 26)

Görüldüğü üzere, şairin çocukluğunda 'ezan sesi' ayrı bir öneme sahiptir. Yahya Kemal, ezan sesi ile ilk kez 'ledünnî sedâ'nın lezzetini tatmış olur. Yunus ilâhileri, Muhammediyyeler de bu se-dâlarla örülüdür. Ondaki bu ledünnî olana ulaşma iştiyâkı ömrü boyunca da devam edecektir: "Bin üç yüz sene evvel, Hazret-i Muhammed'in Bilâl-i Habeşî'den dinlediği ezan, asırlarca sonra, bizim

1 GÖLPINARLI, Abdülbâki (2021), *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, XV. Basım, İstanbul, s.283

semamızda hem dinî hem millî bir mûsikî olmuştu. O anda semamızın mağfîret âleminde gelen, ledünnî bir sesle dolduğunu hissedirdim. Lakin bu sesler, beni bütün ömrümce bırakmış değildir. Müslüman-Türk çocuklarının dinî ve millî terbiyesinde ezan seslerinin büyük tesirine inanırım.” (Yahya Kemal, 1976: 26). Şairi ömrü boyunca bırakmayan bu ‘ledünnî sesler’ onun şiirlerinin yapısına uhrevî bir boyut kazandırır. Bizler de bu kutsî ezgileri çoğu şiirin arka planında hoş bir terennüm biçiminde işitir ve şairle beraber ‘ledünnî olanın’ peşine düşeriz.

Yahya Kemal’de İstanbul surlarının içerisinde yatan evliyaların da ayrı bir yeri vardır: “Çocukken İstanbul’un sur içinde yatan evliyasını adlarıyla bilirdim. Onların yalnız adları içime yeşil bir nur gibi aksederdi. Âh o eski Türkçe adlar ve lakablar! Öyle güzeldir ki, şehid yahut evliya, derviş yahut pâdişâh, halkın mubârek gördüğü kişiyi göze yüzlerce sene âdeta canlı gösterirler.” (Yahya Kemal, 1991: 66). Yahya Kemal’i derinden etkileyen adlardan biri vardır ki şair, ömrü boyunca bu sesin etkisinde kalacaktır: “İstanbul’un toprağına, fetihten beri yeşil birer nur gibi düşmüş olan bu adlardan biri bana gaibden bir nida gibi gelirdi. Yâ Vedûd.² Yâ Vedûd’un Eyüb’de bir makam olduğunu söylemişlerdi; fakat her nedense Yâ Vedûd’un İstanbul mezarlıklarının servilerinden yükselen bir nida sanırdım. Yaşım ilerledikten sonra, vatandan uzak şehirlerde, kalbimden başka rûzgârlar estiği zamanlar bile, bir an olur bu nidâyı işitirdim, neden sonra hatıralarım mâverâsından gelen bu sesin sırrını öğrendim.” (Yahya Kemal, 1991:66). Yahya Kemal, Paris yıllarındaki bohem hayatında bu sesi işittiğinden bahseder: ‘Yâ Vedûd’ nidâsıyla şair, vatanından ayrıyken bile bu sesteki güç alacaktır. Bu ses, vatanı ile onun arasında gaibin, mâverânın âdeta gizli bir antlaşmasıdır. Onun şiirindeki bu büyümlü atmosferin kaynağı âdeta ‘Yâ Vedûd’ nidâsından yayılıyor gibidir.

Öte yandan Yahya Kemal, bu seslerin Türk milletinin kimliği ile nasıl içe içe olduğunu da vurgulayacaktır. Şair, doğar doğmaz çocukların kulaklarına okunan ezanları, bayramlarda atılan topların seslerini, minarelerde tüten Tekbir’leri, Türk milletinin günlük yaşamındaki ‘ledünnî akisler’ olarak anlatır: “Bu rüya, çocukluk dediğimiz bu Müslüman rüyasıdır. Bugünkü Türk babaları havası ve toprağı Müslümanlık rüyası ile dolu olan semtler-

2 Vedûd: “Kullarını çok seven, onları lutfâ, ihsâna garkeden; sevilmeye lâyık ve müstahak yalnız kendisi olan” anlamlarında esmâ-i hüsnâdan (Allah’ın en güzel isimlerinden)dir.

de doğdular, doğarken kulaklarına ezan okundu, evlerinin odalarında namaza durmuş ihtiyarlar, nineler gördüler, mübarek günlerin akşamları bir minderin köşesinden okunan Kur'an'ın sesini işittiler; bir raf üzerinde duran Kitâbullah'ı indirdiler, küçücük elleriyle açtılar, gülyağı gibi bir ruh dolan sarı sayfalarını kokladılar. İlk ders olarak Besmeleyi öğrendiler. Kandil günlerinin kandilleri yanarken, ramazanların, bayramların topları atılırken sevin-diler. Bayram namazlarına babalarının yanında gittiler, camiler içinde şafak sökerken Tekbir'leri dinlediler, dinin böyle bir merhalesinden geçtiler. Türk oldular.” (Yahya Kemal, 1964: 121).

Ferit Develli-oğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugatında 'ledün' kelimesi 'Allah yanı.' olarak tanımlanır. 'Ledünnî' kelimesi aynı sözlükte "Allah bilgisine ve sırlarına âit, onunla ilgili." şeklinde karşımıza çıkar. "Ledünniyât" sözcüğü yukarıda sıraladığımız tüm anlamları da içine alarak, "Allah bilgisi ve sırları" tanımıyla verilir.

(Devellioğlu, 2020: 628). İlhan Ayverdi'nin Misâlli Büyük Türkçe Sözlüğü de 'ledün' kelimesini 'Allah katı, Tanrı huzuru' olarak verir. 'Ledünnî' kelimesini ise 'Ledünle ilgili, ilâhî sırlara, Tanrı ilmüne âit.' olarak görürüz. 'Ledünniyat' kelimesi de bu sözlükte daha geniş bir anlamı ifade eder: 'Ledün ilmi, ilâhî sırlar.' (Ayverdi: 2010: 739). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 'ledün ilmi' başlığı altında sözcüğü şöyle tanımlamıştır: "Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı mânevî kurtuluşu ulaştırdığına inanılan ilim." (Uludağ, 1992: 188-189). Verilen tanımlamalardan anlaşılacağı üzere 'ledün' kelimesi ile 'Allah huzuru ve gayb âlemine ait olan sırlar ve bilgiler' kastedilir.

Yahya Kemal 'Kendi Gök Kubbemiz' başlığı altında sıralanan şiirlerin içerisinde yalnız iki şiirin de doğrudan 'ledünnî' kelimesini kullanır. Bunlar

"Ziyaret" ve "Koca Mustâpaşa"dır. İlk şiirde 'ledün' kelimesinin geçtiği dizeler şöyledir:

*"Yine birlikte, bu mevsimde, Atik-Valde'deyiz,
Yine birlikte, bu mevsimde, gezip sezmedeyiz
Bu çınarlarla siyah servilerin gölgesini;
Bu şadırvanda suyun sanki ledünnî sesini."
(Yahya Kemal, 2019: 18)*

Koca Mustâpaşa'da ise şair, kelimeyi şöyle kullanır:

*"Ne ledünnî gecedir! Ta ağaran vakte kadar,
Bir mücevher gibi Sünbül Sinan'ın rûhu yanar."
(2019: 26-29)*

Her iki şiirde de 'sıfat' göreviyle kullanılan bu kelime bir şair olarak Yahya Kemal'e oldukça 'şairâne' gelmiş olmalıdır. İlk şiirde suyu, ikinci şiirde ise geceyi niteleyen şair, 'ledünnî' sıfatı ile ona yüklenen derin ve manevî anlamı şiirine taşımış olur. Öte yandan kelimedden kaynaklanan bu esrarlı söyleyiş, Yahya Kemal'in söyleyişine de uhrevî bir boyut kazandırır.

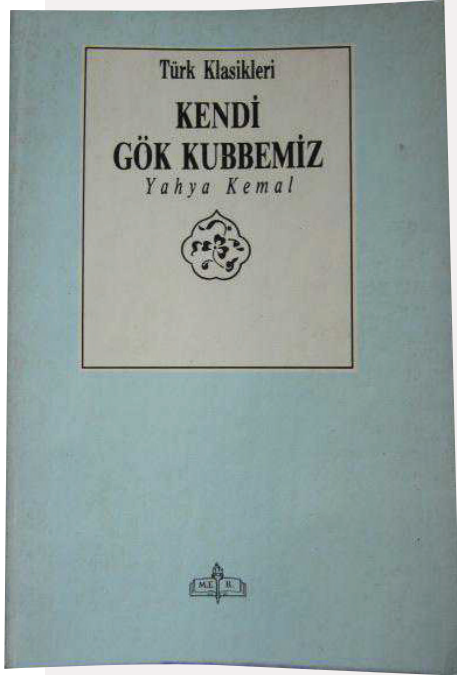
Minarelerden ezan sesini ve tekbîri işitiriz. Peki ya gayb âleminin seslerini işitmek ne denli mümkündür? Bu sedâların kaynağı nedir? Yahya Kemal'in susuzluğu tam da burada başlar. "Ey sözlerin aslın bilen gel de: bu söz nerden gelir / Söz aslını anlamayan sanır bu söz benden gelir." (Gölpınarlı, 2021: 283) diyen Yunus Emre'de de benzer bir sorgulamayı görürüz. Ancak Yunus Emre, yapmış olduğu bu sorgulamaya şöyle bir cevap getirir:

"Söz karadan aktan değil yazıp okumaktan değil

Bu yürüyen halktan değil hâlık âvâzından gelir" (2021: 283).

Bizler bu dizeler ile Yunus'taki 'gaybın sesi'ne erebilme iştîyâkını hissederiz. Bu ledünnî sesin 'hâlık âvâzından' geldiğini söyleyen Yunus Emre, doğrudan sözün kaynağına da işaret eder: "Hak çün emir eyler cana (bu) kelecî ondan gelir." (2021: 283).

Benzer bir arzuyu altı yüzyıllık divan edebiyatının dinî-tasavvufî geleneğinin mihenk taşlarından biri olan 'elest bezmi' teminde de görürüz. "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabının yapıldığı ve ruhların da "Evet!" diye cevap verdikleri bu meclis, 'ledünnî olan'ın âşıkâne sesi ile doğrudan doğruya ilk temastır. Ahmet Paşa'nın: "Cânıma bir merhaba sundu ezelde çeşm-i yâr / Şöyle mest oldum ki gayrın merhabâsın bilmedim." (Tarhan, 1966) diyerek tasvir ettiği bu elest bezmi, 'merhaba'nın karşısında mest olan çoğu şairde kendini gösterir.

Eski şiir ile yeni şiir arasında altın bir köprü kuran Yahya Kemal, Yunus'un 'hâlık âvâzi' diye bahsettiği, Ahmet Paşa'nın 'merhaba' ile duyulur kıldığı bu ledünnî sesi, kutsî melodiler biçiminde şiirine aksettirir. Onda bu 'kutsî melodiler' ile bizler de gaib olanın hikmetini duyumsama imkânı buluruz. Doğunun ve Batının kaderini değiştiren İstanbul'un fethi başta olmak üzere fetih teması, Yahya Kemal'in şiirinde önemli bir yer tutar. "Ben hicret edip zamânımızdan, yaşadım İstanbul'u fethettiğimiz günlerde" (1963: 10) diyen şair, bu şairâne 'vecd' hâllerinde fetih günlerinin seslerini de işitme imkânı bulmuş gibidir.

Benzer bir vecd hâlini Platon, Sokrates'in Phaidros ile gerçekleştirdiği diyalogda şu şekilde tanımlar: "...Esinlenme ve çılgınlığın bir üçüncü türü de Mousalardan³ kaynaklanır. Narin ve el değmemiş bir ruhu şarkılar ve başka şiir çeşitleriyle canlandırarak kendinden geçirir ve eski nesillerin sayısız başarılarına methiyeler düzerek sonraki nesilleri eğitir..." (Platon, 2019: 25) İster 'vecd' diyelim, ister 'esinlenme' her iki anlamda da Yahya Kemal, İstanbul'un fethedildiği o tarihî anları yaşayarak, fetih seslerine ve fethin ardındaki manevî dünyanın sırlarına da şahitlik etmiş olur. Platon'un tabir ettiği 'eski nesillerin sayısız başarılarına methiyeler düzerek sonraki nesilleri eğitime' durumu, onun şiirinde fetih teması ile kendini gösterir. İşte tam olarak bu temaya da gayb âleminin 'fütûhât ezgileri' eşlik eder.

'O Rüzgâr' şiirinde 'rüzgâr'a öğretici bir işlev yüklenir. Bu öğretici işlev, insanlardaki fetih duygusunu harekete geçiren bir unsur olarak karşımıza çıkar:

*"Yaşamak zevki nedir bilmez ölümden korkan!
Gür bir imanla damarlarda ateşten bir kan
Birleşip böyle diyorlardı, derin bir sesle,
Yeri fethetmek için gelmiş o fâtilâ nesle."
(Yahya Kemal, 2019: 23)*

Şairin bahsettiği rüzgâr, fetih rüzgârının ta kendisidir. Bu rüzgâr, ledünnî sesin gizini de içinde barındırır. Öyle ki, bir neslin ruhuna tecelli eder ve onu eğitir:

*"Böyle bir dersi alan rûha vatan dar görünür;
Dâimâ başka sefer, başka ufuklar görünür.
O nesil duymuş akın zevkini rüzgârda bile;"
(2019: 23)*

Nitekim bu rüzgâr, 'akınlardaki atlara' bile tesir edecek, onlar da 'fetih rüzgârına' kapılacaktır.

Yahya Kemal'in unutulmaz şiirlerinden biri olan 'Akıncı' şiiri, fetih bilincini ve hızını aktarması açısından ayrı bir önem arz eder: 'Ak tolgalı beylerbeyi'nin akıncılara 'İlerle!' komutu, 'O Rüzgâr'da dile getirdiğimiz ledünnî sesin fetih cereyanı üzerindeki etkisini gösterir. Bahsettiğimiz bu uhrevî ses, akıncıların vecd ile kendilerinden geçerek ileri atılışlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Kelime tercihi konusunda ne denli titiz ve seçici olduğunu bildiğimiz şair, şiirin devamında bir gökyüzü unsuru olarak 'şimşek' görselini özenle muhayyilemize çizer:

*"Şimşek gibi bir semte atıldık yedi koldan,
Şimşek gibi Türk atlarının geçtiği yoldan."
(2019: 13)*

Bu dizelerde fethin hızını 'şimşek' motifi ile imgeleştiren şairimiz, 'Türk atları'na da âdeta mitolojik birer 'Pegasus kanatları' kazandırmış olur. Şimşek kelimesi, bir anlamda fetih ve gökyüzünün ardındaki uhrevî ve manevî boyuta bir gönderme gibidir. Atlarla beraber, akıncılar da göğe/cennete yükselcektir:

*"Bir gün doludizgin boşanan atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla..."
(2019: 13)*

Şairin 'Mohaç Türküsü' ise ledünnî olana dair daha belirgin bir ipucu verecektir. Bu şiirde de akıncıları 'kanatlı' ve göklerden gelen bir ordunun timsali gibi görürüz:

*"Bizdik o hücumun bütün aşkıyla kanatlı;
Bizdik o sabah ilk atılan safta yüz atlı."
(2019: 14)*

Fetih aşkı ile kendinden geçmiş bu kanatlı orduyu Mohaç ufkunda uçarken görürüz. Kanat sesleri fetih haberi veren akislerdir:

*"Uçtuk Mohaç ufkunda görünmek hevesiyle"
(2019: 14)*

Akıncılar âdeta;

*"Bir bir açılırken göğe, son def'a yarıştık;
Allah'a giden yolda meleklerle karıştık."*

diyerek şehitlik mertebesi ile müjdelendiklerini dile getirmiş olur. 'Allah'a giden yol' göğün ardındaki uhrevî yola işaret eder. Hızlarını alamayıp kanatlanan akıncı cedlerimizin sesleri, meleklerin kanat seslerine karışır. Ve nitekim ordu, 'cennet kapısından' geçer. Buraya kadar ulvî bir âlemin resmedildiği şiirin son kısmında, göğe yükselen akıncıların 'nal seslerinden' muhayyilemizde "Şimşek gibi bir hâtıra" kalacaktır. O hâtırayı cennetteki şehit ruhları da duymaktadır:

3 Yunan mitolojisindeki ilham perileri.

“Cennette bugün gülleri açmış görürüz de
Hâlâ o kızıl hâtıra titrer gözümüzde.”

Yahya Kemal'in hiç şüphesiz en 'heybetli' şiirlerinden biri olan 'Süleymaniye'de Bayram Sabahı'nda 'mağfîret iklimi'nin nağmelerini daha da derinden duyar ve kavrarız:

“Gecenin bitmeğe yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanad, yerde ayak sesleridir.”
(2019: 3-6)

Ulvî tınılar burada da kanat sesleri ile tasvir edilmiştir. Şairin:

“Bir geliş var!.. Ne mübârek, ne garîb âlem
bu!..
Hava boydan boya binlerce hayâletle dolu...
Her ufuktan bu geliş eski seferlerdendir.”
(2019: 3-6)

diyerek anlattığı bu 'tek bir kubbe altında toplanma' gayesiyle her ufuktan bir 'geliş' vardır. Yahya Kemal bu iştîyak karşısında bir 'vecd' hâli ile bu âlemi 'mübârek ve garîb' olarak tasavvur eder. 'Tanrı'nın mâbedi' ifadesiyle tavsif edilen Süleymaniye tam da burada 'tarih' olur:

“Yürüyor, durmadan, insan ve hayâlet karışık;
Kimi gökten, kimi yerden üşüşüp her kapıya,
Giriyor, birbiri ardınca, ilâhî yapıya.”
(2019: 3-6)

Meleklerle ve kanat seslerine burada bir yenisinin daha eklendiğini görüyoruz. Bu da 'hayâlet' imgesidir. Şiirin arka planında kimi gökten, kimi yerden üşüşen bu varlıkların ledünnî sesleri, bayram namazı için toplanan insanların seslerine karışır.

Mimarî bir yapı olarak Süleymaniye, böylece “ilâhî” bir yapı niteliği kazanır. Öyle ki bu cami, yeryüzü ile gökyüzü arasında, her iki âlemde yaşayan varlıklar arasında bir köprü görevi görür:

“Uhrevî bir kapı açmış buradan gökyüzüne,
Tâ ki geçsin ezeli rahmete rûh orduları...”
(2019: 3-6)

Yahya Kemal de bu bayram sabahında, her iki âlemin 'cumhuru' ile mağfîret iklimine girmiş olur:

“Kubben altında bu cumhûra bakarken şimdi,
Senelerden beri rû'yâda görüp özlediğim
Cedlerin mağfîret iklimine girmiş gibiyim.”
(2019: 3-6)

'Dili bir, gönlü bir, imâni bir insan yığını' ve ruh orduları, tek bir kubbenin ve sesin altında toplanır:

“Nice bin dalgalı Tekbîr oluyor tek bir ses;
Yükselen bir nakarâtın büyüyen velvelesi,
Nice tuğlarla karışmış nice bin at yeleli!”
(2019: 3-6)

Yahya Kemal, mabetteki kalabalığın içinde tahayyül ettiği bir 'Mehmetçik'ten yola çıkarak bütün cetlerin hatıralarına da uzanmış olur:

“Gördüm ön safta oturmuş nefer esvaplı biri
Dinliyor vecd ile tekrâr alınan Tekbîr'i;”
(2019: 3-6)

Şiirin ilerleyen bölümlerinde 'top sesleri' bu uhrevî boyutu mâzideki zafer meydanlarıyla birleştirir. Osmanlı coğrafyasının dört bir yanından gelen top sesleriyle Yahya Kemal, bir hatıralar denizini meydana getirir:

“Gökte top sesleri var, belli, derinden derine;
Belki yüzlerce şehir sesleniyor birbirine.”
(2019: 3-6)

Yahya Kemal'in bu şiiriyle bizler de 'ulu mâbedde vatanın birliğine karışır', 'yaşayanlarla beraber bulunan ervâh'ı görmüş oluruz.

Top sesleri, 'İstanbul'u Fethini Gören Üsküdar'da da duyulur. “Elli üç gün ne mehâbetli temâşâ idi o.” (2019: 16) dizeleriyle anlatılan İstanbul'un fethinde şair, Üsküdar'ı şiirin temelinde konumlandırır. Ayrıca Topkapı'dan atılan topların şiddetli seslerini duyurur:

“Gürlemiş Topkapı'dan bir yeni şiddetle daha
Şanlı nâmıyla 'Büyük Top' denilen ejderha.”

Melekler ve geçmiş cetlerin ruhâniyetleriyle dolu bu geçit törenine 'ejderha' imajı da katılacaktır. Yahya Kemal, 'Büyük topların' görkemini, ejderhanın gürlemesine / kükremesine benzetir.

Üsküdar, tepelerinden bu 'elli üç günlük temâşâ'dan mest olmuş, görebileceği en görkemli günleri kendinde saklamıştır:

“Üsküdar, gözleri dolmuş, tepelerden bakarak,
Görmüş İstanbul'a yüzbin meleğin uçtuğunu;
Saklamış durmuş asırlarca hayâlinde bunu.”
(2019: 16)

Yazının II. bölümünde, Yahya Kemal'in şiirlerindeki uhrevî atmosfere şahit olmaya devam edeceğiz...

Üsküp'ün Manevî Bekçisi Rifaî Tekkesi

Gülberk BİLECİK*

Harita 1. 1341 (1922/23) tarihli Üsküp haritası (BOA HRT. h.. 827)

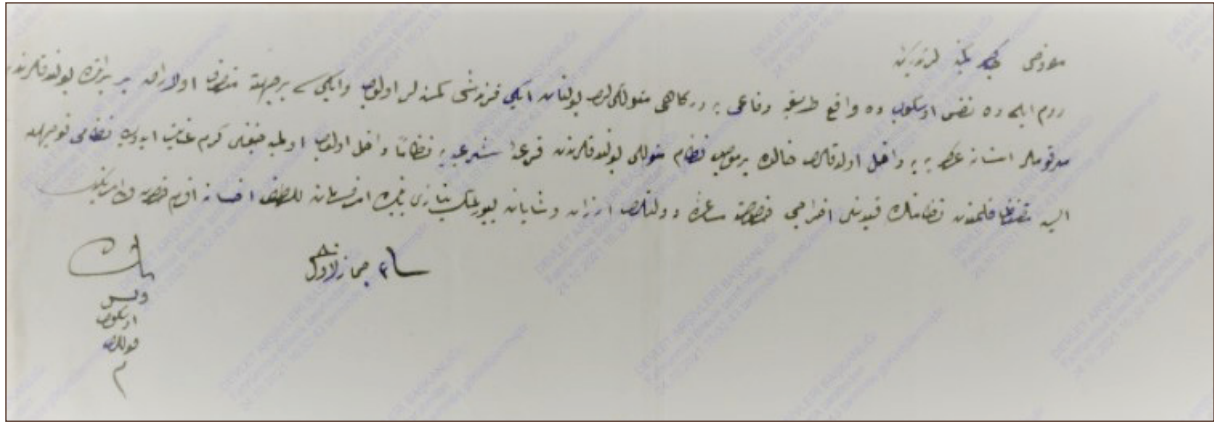
Günümüzde Madekonya'nın başkenti konumundaki Üsküp şehri Romalılardan itibaren tarih boyunca birçok medeniyeti bünyesinde barındırmıştır. 1392 senesinde Yıldırım Beyazıt zamanında Paşa Yiğit Bey tarafından fethedilen Üsküp, 1913 senesine kadar 521 sene Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Fetihden sonra Saruhan bölgesinden getirilen Türkmenler Üsküp'e yerleştirilmiş ve şehir cami, medrese, tekke, türbe, çeşme, han, hamam gibi Osmanlı eserleriyle süslenmeye başlanmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Üsküp'te 32 cami, 17 mescit, 8 medrese, 19 tekke, 7 türbe, 17 mektep, 4 hamam, 44 han, 1 saat kulesi ve 32 çeşmenin varlığı bilinmektedir. Bölgenin elimizden çıkmasından sonra imar faaliyetleri adı altında şehirdeki pek çok Osmanlı eseri yıkılmış veya harap duruma getirilmiştir. Üsküp zaman içinde yangınlar, seller geçirmiş, özellikle 1963 depreminde ise kalan yapıların çoğu hasar görmüştür.

Üsküp şehrinin manevî bekçileri durumundaki tekkelerden günümüze sadece Rifaî Tekkesi ulaşabilmiştir. Rifaîlik 12. yüzyılda Seyyid Ahmed er-Rifaî Hazretleri tarafından Irak'ın güneyinde Batâih bölgesinde kurulmuş bir tarikattır. Zaman içinde on beş kola ayrılan Rifaîyye başta Irak ol-

mak üzere Mısır, Hicaz, Yemen ve Suriye'ye yayılmıştır. Tarikatın Anadolu'da görülmesi ve yaygınlaşması 13. yüzyıla rastlamaktadır. 14. yüzyılda ise Rumeli'nin fethiyle birlikte etki alanını batıya doğru genişletmiştir.

Üsküp'te Mevlevî, Kadirî, Rifaî, Bektaşî gibi pek çok tarikatın varlığı bilinmektedir. 1898 tarihli Kosova Salnamesi'ne göre Üsküp'te 19 olan tekke sayısı, 1938-40 senelerinde Meclis-i Ulema'nın yaptığı sayımda 13 olarak tespit edilmiştir. Bu tarihlerde Sa'dî tarikatına mensup Şeyh Vefa Tekkesi (mürit sayısı 100), Mevleviler Tekkesi (mürit sayısı 20), Rifaî tarikatına mensup Hazinedar Mehmed Baba Tekkesi (mürit sayısı 50), Halvetî-Karabaşî Adem Baba Tekkesi (mürit sayısı 35) ve Kadirî El Aldı Sultan Tekkesi (mürit sayısı 20)'nin mürit sayılarından faal oldukları anlaşılmaktadır. Nakşibendî Tekkesi, Halvetî-Karabaşî Salih Baba Tekkesi, Sinanî Külah Mehmed Efendi Tekkesi ve Kadirî Emir Buharî Tekkesi hakkında bilgi yoktur. Sinanî Şeyh Veliyüddin Vardar Tekkesi yıkık olarak gösterilmiştir. Kadirî Kara Mustafa Dükkancık Tekkesi, Celvetî İsmail Hakkı Efendi Tekkesi ile Bektaşî Acemzâde Hasan Efendi Tekkesi'nin ise kapalı olduğu anlaşılmaktadır.

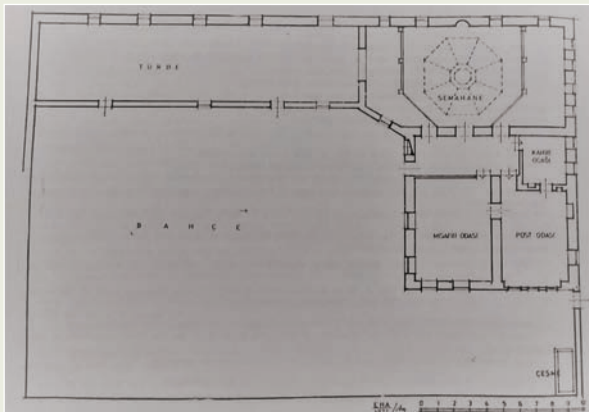
* Doç. Dr., İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı.

Belge 1. 1280 (1863/64) tarihli Üsküp'teki Rifaiyye Tarikatı Dergâhı mensuplarının nizamên kuraya dahil olup olmayacaklarının sorulduğu belge. (BOA MVL. 977 / 59)

Günümüzde Üsküp şehrinde varlığını sürdüren ve faal olan tek tekke yapısı Rifaî Tekkesi'dir. Tekke vakfiyesinden anlaşıldığı üzere 1817/18 (1233) senesinde Şeyh Mehmed bin İsmail tarafından kurulmuştur. Kalkandelen'e bağlı Grupçin Köyü'nde dünyaya gelen Mehmed Efendi medreseyi bitirdikten sonra Şeyh Seyyid Hacı Hatifi ile tanışmış ve Rifaî tarikatına intisap etmiştir. Şeyhinden icazet aldıktan sonra Hatuncuklar Mahallesi'ndeki evini tekke hâline gelmiştir. Bir müddet veznedarlık yaptığı için Hazinedar Baba olarak da bilinmektedir.

1822 yılında vefatından sonra yerine oğlu Şeyh Sadeddin Efendi gelmiştir. Şair de olan Şeyh Sadeddin Efendi 1852 yılında vefat edince oğlu Mehmet Bakir Efendi postnişin olmuş, Mehmet Bakir Efendi'nin 1896 yılında vefatıyla Şeyh Sadeddin Sırrı Efendi bu görevi üstlenmiştir. Daha sonra sırasıyla Şeyh İbrahim Mürteza Efendi, Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Mustafa Fazıl Efendi, Şeyh Necip Ağa, Şeyh Haydar Efendi, Şeyh Erol Efendi tekkeye şeyh olmuşlardır. Günümüzde ise Şeyh Mürteza Efendi vazifeyi devam ettirmektedir.

Plan 1. Üsküp Rifai Tekkesi Planı (Ayverdi'den)

1817/18 kuruluş tarihini veren Vakfiyesine göre tekke semahane, misafir odası, post odası, kahve ocağı, sofa, ahır, kuyu ve avludan oluşmaktadır. Yine vakfiyeden anlaşıldığına göre tekkenin ihtiyaçlarını ve tamirini karşılamak amacıyla Abacılar Çarşısı'nda abacı dükkânı ile şehrin merkezinden geçen Vardar Nehri'nin diğer tarafında üç dükkân vakfedilmiştir.

1830 senesinde Şeyh Sadettin Efendi zamanında tekke köklü bir tamirden geçmiştir. 1963 depremde çok büyük hasar görmüştür. Aynı zamanda yağmalanmış, birçok levha ve kitap çalınmıştır. Son olarak 2012 senesinde Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Üsküp Çayır Belediyesi'nin katkılarıyla tamamen restore edilmiştir. Günümüzde faal olup iyi durumdadır.

Şeyh Mehmed Efendi Tekkesi olarak da bilinen Rifaî Tekkesi Üsküp'ün kuzeyinde Hatuncuklar Mahallesi'nde, Cairska Caddesi ile Albanska Brigada Caddesi'nin köşesinde yer alır. Yakınında Hatuncuklar Mescidi bulunur. Geniş bir arsa üzerine kurulmuştur. Girişi Cairska Caddesi üzerindedir. Sokak kapısından girince içinde hazirenin ve kuyunun bulunduğu büyük bir avlu karşımıza çıkar. Girişin sağında misafirhane, post odası, kahve ocağı, semahane ve türbeden oluşan yapılar topluluğu yer alır. Misafirhane, post odası ve kahve ocağının bulunduğu alan selamlık olarak adlandırılır. Girişin solunda ise çeşme mevcuttur. Yapı moloz taşla inşa edilmiş olup bütün mekânlar dışarıdan kiremitli ahşap kırma çatıyla örtülüdür.

Resim 1. 1930'da Üsküp Rifai Tekkesi

Selamlık olarak adlandırılan yapılar topluluğuna avludan ulaşılmaktadır. Kapıdan ince uzun bir sofaya geçilir. Sağdaki ilk mekân *misafir odası*dır. Tekkeye gelenler, dervişler burada toplanırlar, sohbet ederler. Dikdörtgen kuruluşlu misafir odası avluya bakan iki cephesine açılan basık kemerli büyük dikdörtgen pencerelerle aydınlatılmıştır. Buradan bir kapıyla post odasına geçilmektedir. Sofadan da post odasına geçiş vardır. *Post odası* tekke şeyhlerine ayrılmış bir mekândır. Şeyhler bu mekânda tasavvufî konularda sohbet ederler, misafirlerini ağırlarlar, meşk toplantıları gerçekleştirilir. Sofanın tam karşısında *kahve ocağı* yer alır. Burası selamlıkta bulunan misafirlere ikram edilen kahvelerin, kahve nakibi denilen kıdemli bir derviş denetiminde yapıldığı yerdir. Günümüzde kahvenin pişirildiği ocak mevcuttur. Bu küçük odadan post odasına da geçilmektedir.

Sofanın solunda köşe konumlu *semahane* bulunur. Tek katlı, kâgir yapı dikdörtgen planlıdır. Girişin karşısında mihrap duvarı yer alır. Mekânın aydınlatılması mihrap ve batı cephesine açılan küçük pencerelerle sağlanmıştır. Mihrap cephesinin iki yanında zemini yükseltilmiş maksûreler bulunur. Zikirle katılmayanlara ayrılan bu localar ahşap parmaklıklı olup dörder ahşap paye ve sütun başlıklarına oturan düz bir tavanla örtülüdür. Sofadaki semahane girişinin iki yanından birer kapı ile buralara ulaşılmaktadır. Avludan bir kapı ile de semahane girişinin üzerinde yer alan ve merdivenle ulaşılan kafesli hanımlar mahfiline geçilir. Semahane zikirlerin yapıldığı orta alan kare planlıdır ve üzeri sekiz köşeli ahşap bir kubbe ile kapatılmıştır. Bütün yapı dışarıdan tek bir kırma çatı altında toplanmıştır.

Semahanenin doğusunda avlunun batı cephesi boyunca uzanan *türbe* yer alır. Avludan iki girişi bulunan türbe, semahaneye büyük bir pencere ile

Resim 2. Rifai Tekkesi'nin Giriş Cephesi

Resim 3. Tekkenin genel görünüşü

bağlantılıdır. Dikdörtgen planlı mekân, avluya ve sokağa bakan cephesine açılan pencerelerle aydınlatılmıştır. Ahşap kirişli, ahşap çatıyla örtülü türbede on üç sanduka bulunur. Semahane penceresi önündeki büyük sanduka tekkenin banisi Şeyh Mehmed Efendi'ye aittir. Diğer sandukaların ise Şeyh Sadettin Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Sadettin Sırrı Efendi, Seyyide Hanım ve Şeyh Ahmed Efendi'ye ait olduğu bilinmektedir.

Tekkenin avlusunda da küçük bir hazîre mevcuttur. Şeyh Sadettin Sırrı Efendi'nin ailesinden

Resim 4. Tekkenin panoramik görünüşü

Resim 5. Selamlık sofası ve semahane, kahve ocağı, post odası ve misafir odasının konumları (Ersin Diko'dan)

kişilerin bulunduğu hazîrede Şeyh Efendi'nin kızları Server, Perver, Kevser ve Nevber Hanımlar medfundur.

Tekke binaları dışarıdan oldukça sade olup tamamen fonksiyona yönelik yapılardır.

1848 (1265) senesinde Şeyh Sadettin Efendi tekkenin giriş kapısının üzerine bir kitabe ekletmiştir. Metni şöyledir:

“Dersen dü cihânda seni sokmaya efâi
Gel işte budur dergeh-i vâlâ-yı Rifâi”
1265

Aynı senenin Muharrem ayında yine Şeyh Sadettin Efendi tekkenin giriş kapısının yanına bir de çeşme yaptırılmıştır. Kitabesi şu şekildedir:

HÛ
“Bu kuru çeşmeyi El-Hâcc Sa'duddîn kim
Hem himmet ile ihyâ idüp ol şeyh-i zamân
Meh-i mâtemde idi çünkü sebîl ettiği dem
Kerbela erleri ervâhı kıldı şâdân
Bir hesâbda çıkarup bende-i Kemâlî târîh
Hüseyn aşkına cârî ola bir mâ-i revân”
Fî gurre-i Muharrem, li-sene 1265.”

Resim 6. Kahve Odası (Ersin Diko'dan)

Türbe kapısının sağında dört beyitlik Farsça bir kitabe yer alır. Kitabeden türbenin Şeyh Sadettin Efendi'nin 1852 (1269) senesinde vefatından sonra 1857 (1274) senesinde Mir Seyfullah isimli bir kişi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Metni şöyledir:

“Be bâg-ı fazl u irfân duvazdeh hazret-i pîrân
Hemi âyende mîrevend dervîşân-ı dilrîşân
Der in dem-i şeyh Sa'duddîn ibn-i şeyh Mehmed hem
Güzer-kerd zin güzer-geh bâ-civâr-ı hazret-i rahmân
Eger güyi tura dâim gulâm-ı Şîr-i Yezdânem
Mekân-ı sa'd şeyh-i a'lâ bud” târîh-i rihlet-dan.
Binâ-kerd mîr Seyfullâh binâ-yı türbe ra lillâh
Çi cây-ı hûb ziyâret-gâh” zemân-ı târîh-i ...stân (?)”
Rihlet sene 1269 fî nun
Binâ-yı sene 1274 türbe

Semahanede Rifaî tarikatına has, sembolik anlamları da olan bazı eşyalar bulunur. Mihrap nişinin üzerinde ve çevresinde tarikatın kurucusunun isminin olduğu “Yâ Hazret-i Seyyid Ahmede'r-Rifaî” gibi Rifailikle ilgili hatlar, Peygamberimizin özelliklerinin anlatıldığı Hilye-i Şerif mevcuttur.

Resim 7. Semahanenin mihrap cephesi

Resim 10. 1940'lı yıllarda semahane de zikir

Ayrıca mihrabın sağında Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'nin türbelerinin temsili resmi de görülmektedir. Mihrap nişi içinde ve sol yanında meydan aynası denilen ucu topuzlu, zincirli şişler, tığlar, gül, teber denilen tek veya çift ağızlı baltalar, kılıçlar Rifaîliğe özgü bir ritüel olan "burhan göstermek"le ilgilidir. Burhan kelimesi hak ile batılı birbirinden kesin olarak ayıran delil, kanıt anlamına gelmektedir. Zikir sırasında şeyh efendi tarafından zikre katılan dervişler arasından seçilenlerin vücutlarına, yanaklarına kılıç, şiş, topuz gibi aletler saplanır. Dervişler ateş üzerinde yürürler, yine şeyh efendi tarafından ateşte kızdırılan ve gül denilen ucu yassı demir parçaları dillerine basılır. Dervişler bu şekilde zikre devam ederler. Burhan göstermek teslimiyetle ilgili olup Allah istemezse

ateşin yakmayacağı, kılıcın kesmeyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca inkârcılara da bir çağrı niteliğindedir. Yine mihrabın solunda yer alan keşkül ise gezgin dervişlerin halktan aldıkları yiyecekleri karışık olarak içine koydukları, hindistan cevizi kabuğu veya abanozdan yapılmış, 20 – 30 cm. boyunda, iki yanından geçirilmiş bir zincirle omuza asılan kayak biçiminde kaptır.

Bazı teberlerin üzerinde "Rifaî Gülü" olarak adlandırılan motif bulunur. Ahmede'r-Rifaî Hazretleri Peygamberimizin kabrini ziyarete gittiklerinde Peygamberimiz kabirden oğlum diyerek ellerini uzatmışlardır. Bunu gören müritler cezbeyle kapılarak kendilerine zarar vermeye başlarlar. Ahmede'r-Rifaî Hazretleri yerdeki kum üzerine bazı harf

Resim 8. Semahane de mihrabın sağında yer alan maksûre

Resim 9. Semahane de mihrabın solunda yer alan maksûre

Resim 13. Türbenin eski bir fotoğrafı

Resim 12. Türbe ve sandukaların genel görünüşü

Resim 11. Türbede Şeyh Mehmed Efendi'nin kabri

ve isimler yazar. Sonra bu kumu ellerine alarak müritlerine koklatır ve kendilerine gelmelerini sağlar. Daha sonra bu şekil "Mühr-i Gül" olarak adlandırılır ve kumaşlarda, başlıklarda, sancaklarda kullanılır. Tekkede de karşımıza bir teber üzerinde çıkar.

Mihrap nişinin sağında ise müttekalar ve zerdesteler yer alır. Mütteka çilehanelerde gecelerini zikir ve tefekkürle geçirmek isteyen dervişlerin, başlarının alın kısmını dayayıp kısa bir süre uymak için kullandıkları 60-70 santim boyunda, üzerine hilal şeklinde bir başlık takılmış ağaç veya demirden dayanma aletidir. Zerdeste ise bir çeşit asadır. Bunlara dayanarak yürümenin Hz. Musa ve Peygamberimiz gibi pek çok peygamberin sünneti olduğu bilinmektedir.

Mihrabın iki yanında siyah renkli birer sancak yer alır. Siyah üzerine beyaz harflerle hazırlanan sancaklar bir nevi tarikatın kimliği durumundadırlar. Tarikatın kökeni hakkında bilgi verirler. Genellikle Fetih Suresi, dört halife ve on iki imamın isimleri yazılıdır. Sancakların sembolik

Resim 14. Hazîreden genel görünüşü

Resim 16. Tekkenin giriş kapısı üzerindeki kitabe ve konumu

Resim 15. Hazîreden genel görünüş

Resim 17. Şeyh Sadettin Efendi tarafından yaptırılan çeşme ve kitabesi

anlamları da vardır. Rifaîlikte siyah renk, sarık ve sancaklarda tercih edilir. Bunun sebebi Peygamberimizin Mekke'nin fethinde siyah sarıkla şehre girmeleri ve siyah sarıkla hutbe okumalarındandır.

Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'ne zâhir ve bâtın ilimlerine sahip olduğu için "Ebu'l-alemeyn" (çifte sancak sahibi) unvanı verilmiştir. Savaşlar sırasında da taşınan Rifaî sancakları aynı zamanda büyük cihat denilen nefisle mücadelede dervişlerin gayrette bulunmasının da bir göstergesidir. Günümüzdeki sancaklar orijinal değildir. Ancak asıllarına uygun olarak yenilenmişlerdir. Mihrabın sağındaki sancak 2012 senesinde Nureddin Cerrahî Tekkesi Postnişini Tuğrul Muradî Efendi (Tuğrul İnançer) tarafından hediye edilmiştir. Mihrabın solundaki ise 2016 senesinde AKDEM (Araştırma, Kültür, Düşünde, Eğitim ve Müsiki) Derneği tarafından yeniden yaptırılarak tekkeye teslim edilmiştir.

Sancakların bağlı oldukları direklerin tepesinde birer pirinç alem bulunur. Alemler işaret, alamet anlamında olup tarikat geleneğinde hilafet

Resim 20. Mihrap nişindeki şişler, tığlar, güller

Resim 19. Türbede bulunan hatlar

Resim 18. Türbenin inşa tarihini veren kitabe

Resim 24. Sancaklar

Resim 29. Sekizgen kubbe

Resim 23. Müttekalar ve zerdesteler

sembolü olarak da kullanılmaktadır. Semahanedeki bendir, nakkare (küçük davul) gibi müzik aletleri de mevcuttur. Bunlar ilahiler söylenirken ve müzik eşliğinde zikirler yapılırken kullanılır.

İçeriden zikir alanını örten kubbenin sekiz köşeli olması da ilginçtir. Uğurlu sayılan sekiz rakamı Kur'an-ı Kerim'de bildirilen sekiz cennetin kapıları ile Allah'ın sabit sıfatları olan hayat, ilim, semi (duyma), basar (görme), irade, kudret, kelam ve tekvin (yaratma)yi işaret etmektedir. Ayrıca Ahmed'e'r-Rifa'i Hazretleri'nin sekiz veya on iki dilimli taç taktıkları bilinmektedir. Taç tarikat şeyhlerinin giydikleri ve mensup oldukları tarikata göre değişiklik gösteren serpuşlardır. Kubbenin merkezinde Mühr-i Süleyman şeklinde (iç içe geçmiş iki üçgen) avize yer alır. Bu motifin koruyucu anlamı vardır. Ayrıca maddî ve manevî bütünlüğü temsil eder.

Türbede yer alan oldukça büyük tespihler zikir sırasında kullanılırlar. Dervişler İsm-i Celâl (Allah'ın azamet ve yücelik gösteren isimleri) zikri çekerlerken halka şeklinde diz üstü yere otururlar ve tespihi halkaya yayarlar. Önce şeyh İsm-i Celâl'i

Resim 22. Teberin üzerinde Rifa'i Gülü (Atasoy'dan)

Resim 21. Mühr-i Gül- Rifa'i gülü

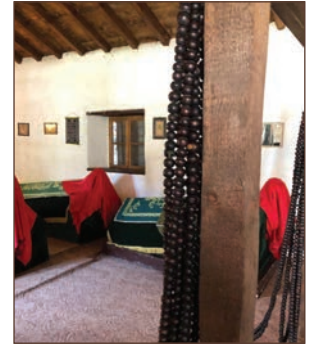
Resim 26. Mihrabın solundaki sancak

Resim 27. Alem

Resim 28. Nakkare ve bendirler

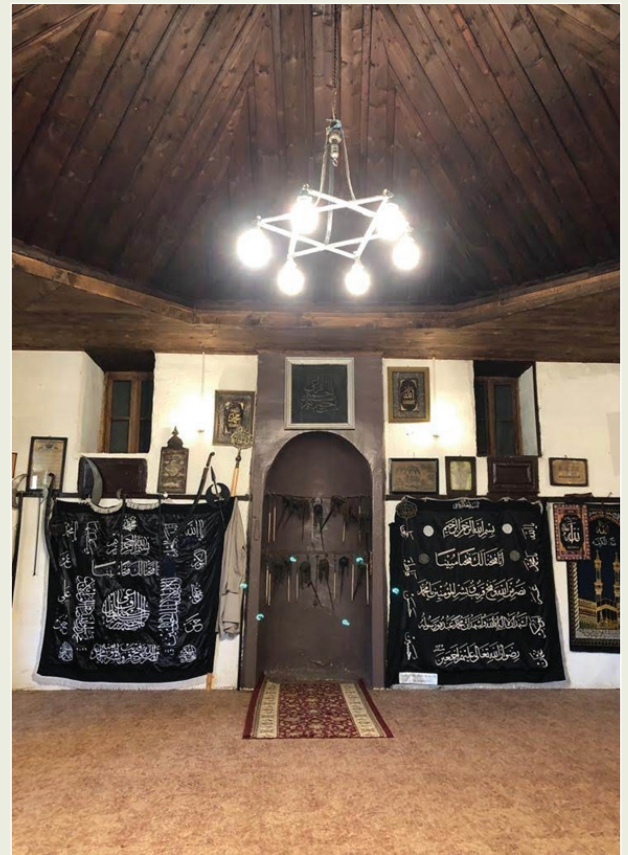
Resim 31. Türbede bulunan büyük tespihler

çeker ve tespih tanesini yanındaki dervişe uzatır. O da bir sonrakine iletir. Böylece tespih halka içinde çevrilir.

Türbede semahaneye açılan pencerenin üzerinde bir geyik boynuzu bulunur. Bir menkıbeye göre şeyh efendinin Kurban Bayramı gelmesine rağmen kurban kesecek parası yoktur. Bir gün Gazi Baba Tepesi'nden bir geyik inerek tekkeye girer ve şeyhin önüne uzanır. Şeyh efendi bunu Allah'ın bir hikmeti olarak kabul eder ve kurban olarak geyiği keser. Türbede yer alan geyik boynuzları işte bu olayı işaret etmektedir. Aynı zamanda çok önemli bir vefa göstergesidir.

SONUÇ

12. yüzyılda Irak'ta ortaya çıkan ve teşkilatlanan Rifaî tarikatının 19. yüzyılda Balkan topraklarında Üsküp'te karşımıza çıkması tarikatın devamlılığını göstermektedir. Genellikle tekkeler şeyhlerin evlerinde, yaşadıkları yerlerde faaliyet gösterirler. Semahaneler umumiyetle kare planlı, yanlarında maksureleri bulunan, içten kubbeli, dıştan çatılı

Resim 30. Altı köşeli avize

Resim 25. Mihrabın sağındaki Rifaî Sancağı

Resim 35. Seyyid Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'nin türbelerinin tasviri (Tanman'dan)

Resim 32. Türbeden semahaneye açılan pencere ve geyik boynuzları

Resim 33. İstanbul Ümmü Ken'ân Dergâhı Semahanesi'nin genel görünümü

yapılardır. Bu durum hem Anadolu hem de Balkan toprakları için geçerlidir. Devrin mimarî etkilerinin her iki bölgede de karşımıza çıkması kesintisiz devam eden bir etkileşimin izlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Türbenin semahaneye olan bağlantısı tekke geleneğinde zikirlerin şeyhlerin manevî huzurunda yapılması adetinden kaynaklanmaktadır. Bu uygulama Mevlevî tekkelerinde daha çok karşımıza çıkar. Türbe-semahane bağlantısı Üsküp Rifaî Tekkesi'nde olduğu gibi bazen bir pencere ile sağlanırken bazen de kabirler semahanenin bir köşesinde yer alır.

Burhan gösterme Rifaî tarikatına mahsustur. Zikir sırasında kullanılan şiş, tığ, teber, gül, kılıç gibi aletler hemen hemen bütün Rifaî tekkelerinde görülmektedir. Ayrıca Rifaî sancakları, hatlar, tablolar, müzik aletleri gibi pek çok unsur tarikatın değişmezleri arasındadır. Burhan sırasında kullanılan aletlerin mihrap ve çevresine yerleştirilme şekli, Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'nin "Ebu'l-alemeyn" (çifte sancak sahibi) olduğunu gösteren mihrap yanındaki sancaklar, on iki terkli (dilimli) Rifaî tâc-ı şerifinin iki yanına yerleştirilen çifte sancaklı hatlar İstanbul'da Ümmü Ken'ân Dergâhı'nda ve günümüzde mevcut olmayan Üsküdar'daki Rifaî Âsitanesi'nin resmedildiği tabloda da benzer şekilde görülmektedir.

Resim 34. Üsküdar Rifaî Âsitanesi'nin semahanesini gösteren tablo (Tanman'dan)

Resim 36. Hacı Şeyh Musa Tekkesi'ndeki tasvir

Resim 37. Hacı Şeyh İlyas Tekkesi'ndeki tasvir (M. Karaaslan'dan) (M. Karaaslan'dan)

Rifaî tekkelerinde genellikle Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'nin türbesini gösteren temsili bir resim bulunur. 19. yüzyıla ve 20. yüzyılın başına tarihlenen bu tasvirler, genellikle değişmez. Tasvirlerde türbe baldeken denilen duvarsız dört sütun üzerine oturan bir kubbeye örtülüdür. Türbenin merkezinde baş ucunda tâc-ı şerif bulunan Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'nin sandukası yer alır. Alemlî kubbenin merkezinden bir kandil sarkar. Sandukanın başucuna iki sancak dikilmiştir. Türbenin iki yanında birer aslan bulunur. Aslanlardan biri pençesinin altında küre tutmaktadır. Türbenin önünde ise bir akrep ile yılan yer alır. Sembolik anlamları bulunan tasvirlerde Tâc-ı Şerif Rifaî tarikatının alametidir. Kandil ilahî nur olarak açıklanır. İki sancak Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'nin Ebu'l-alemeyn olmasına işaret eder. Aslanlar Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'nin onlara hükmettiği ve binek olarak kullandığı yolundaki rivayete göndermedir. Küre "tasarruf" denilen manevî gücü temsil eder. Akrep ve yılan da Ahmede'r-Rifaî Hazretleri'ne biat ettiğine ve kendisine bağlı olanlara zarar veremeyeceğine inanılan zehirli hayvanlardır. Üsküp Rifaî Tekkesi'nde mihrabın sağında yer alan resim, Anadolu'da Merzifon'da Kara Mustafa Paşa Camii'nin şadırvan kubbesinde, Tokat Zile'nin Yeşilce Köyü'nde Şeyh Eylük Türbesi'nin duvarında, Kosova'da Hacı Şeyh Musa ve Hacı Şeyh İlyas Tekkelerinin kubbelerinde karşımıza çıkar. Aynı tasvir tablolarında da kullanılmıştır.

2012 senesinde köklü bir tamir geçiren, kendi içinde küçük bir külliye durumundaki Üsküp Rifaî Tekkesi günümüzde faal olarak şehirde varlığını sürdüren tek tekke yapısıdır. Üsküp'te İslamiyet'in manevî bekçisi durumundaki tekkenin mevcudiyetini sürdürmesi, bölgede Türk-İslam varlığının devam etmesi bakımından ayrıca önemlidir.

KAYNAKÇA

- 1896 (1314) Kosova Vilayeti Salnamesi (Üsküp, Priştine, Prizren, İpek, Yenipazar, Taşlıca), (Der. Yıldırım Ağanoğlu), 2003.
- ATASOY, Nurhan; Derviş Çeyizi - Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi, Ankara 2005.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı; Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri - Yugoslavya, III. Cilt, 3. Kitap, İstanbul 1981.
- BİLECİK, Gülberk; "İstanbul'da Bir Rifaî Tekkesi: Ümmü Ken'an Dergâhı", KADEM Musiki ve Edebiyat Dergisi, S. 31, İstanbul 2019, s. 33-40.
- BÜYÜKAKSOY, Ken'an; Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmede'r-Rifaî, (Haz. Mustafa Tahralı), İstanbul 2008.
- ERBAŞ, Safiye Şeyda; "Üsküp Rifaî Asitanesi Şeyhi Sadettin Sırrı Efendi'nin Musiki Yönü ve Betelenmiş Eserleri", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 20, S. 1, Adana 2020, s. 220-239.
- İNDİBAŞI, Mehmet; "Üsküp", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 42, İstanbul 2012, s. 377-381.
- KARAASLAN, Mustafa; "Kosova'da İki Rifaî Tekkesi'nden İmgeler", Sanat Tarihi Yıllığı, S. 29, İstanbul 2020, s. 107-127.
- MARSOL, L. Masulovic- COLENCEVSKA, Olga; "Kaybolmuş Üsküp Tekkeleri Üzerine Derlenmiş Bilgi ve Belgeler", Yeni Anadolu IV - Balkanlarda Dervişler Kayboluş ve Yeniden Doğuşlar, İstanbul 1992, s. 4-64.
- ÖZER, Mustafa; Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.- XIX. Yüzyıl), Ankara 2006.
- TAHRALI, Mustafa; "Rifaîyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul 2008, s. 99-103.
- TANMAN, M. Baha; "Geç Dönem Osmanlı Tekke Sanatında Seyyid Ahmed El-Rifaî Türbesi Tasvirleri", Palmet Sadberk Hanım Müzesi Yıllığı, III, İstanbul 2000, s. 77- 120.
- TANMAN, M. Baha; "İstanbul'un Ortadan Kalkan Tarihi Eserlerinden Üsküdar'da Rifaî Asitanesi", 100 Yaşında Bir Osmanlı Ekrem Hakkı Ayverdi ve Osmanlı Mimarisi Sempozyum Kitabı, Ankara 2002, s. 117-174.

Balkanlarda Yükselen Fanatizm ve Gazi Baba Türbesi

Aliyar ŞENEL

Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinden itibaren Balkan coğrafyasında etnik unsurlara dayalı olarak çok sayıda devletin ortaya çıktığı bilinmektedir. Egemen güçlerin mevcut devletleri de küçültmenin yollarını aradıkları aşikârdır. Uyguladıkları metodun adı uluslararası literatüre “Balkanizasyon” olarak geçmiştir. Bir bakıma bölüp parçalamanın diğer adıdır. Bu hesaplar da daha çok bu topraklarda yaşayan Müslümanlar üzerinden yürütülmektedir. Müslümanlar kendi aralarında ayrıştırılmak istenmektedir. Özellikle Arnavut ve Boşnak kardeşlerimizin Osmanlı mirasından devraldıkları dinî ve örfî değerlerinden kasıtlı olarak uzaklaştırılmak istendiği görülmektedir. Hedeflerine ulaşmak için Mısır, Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerde din eğitimi alan kişileri basamak olarak kullanmaktadırlar. Özellikle Selefî- Vehhabî anlayışların Balkan ülkelerinde etkisi giderek artmaktadır. İran da kendi sempatizanlarını artırmak için çaba sarf etmektedir.

Bu durum Balkanları oldukça hassas bir boyuta taşımıştır. Dinî fanatizm gittikçe artmaktadır. Fanatizmi körüklemenin yolunun Osmanlı’dan kalan izleri, kültürü, medeniyeti, yaşama üslûbunu ve anlayışı değiştirmekten geçtiği bilinmektedir. Bu doğrultuda Anadolu ile bu topraklar arasında perde çekilmek istenmektedir. Günümüzde, birtakım farklılıklara rağmen aynı ruha ve hayat tarzına sahip olduğumuz Balkan coğrafyasındaki insanlar ile Anadolu insanının beslenme kaynağı, gönül bağı, köprüsü ortadan kaldırmak istenmektedir. Balkanizasyon anlayışının taraftarları Bosna’da Mostar

Köprüsü’nü yıktıklarında maddî olarak bunu gerçekleştirdiklerini düşünmüşlerdi. Fakat Anadolu-Balkan birliğinin sembolü olan bu köprü, atalarımızın emanetine sahip çıkan TİKA tarafından tekrar yapıldı. Köprünün görevini devam ettirmekte olduğunu gördüklerinde bu sefer manevî olarak bizleri uzaklaştırma çabası içine girdiler.

Osmanlı’nın bu topraklardan çekilmesinden sonra kurulan Yugoslavya Devleti’nin baskı ve sistematik politikası ile kendi kimliğinden uzaklaşan insanlar, Yugoslavya’nın yıkılmasından sonra iş bulmak amacıyla Avrupa’ya göç etmiş, Vehhabilik gibi uç ve planlı akımlarla karşılaşmışlardır. Bu tarz anlayışların maalesef Balkanlarda belirli ölçüde taraftar bulduğu görülmektedir. Mesela vakit namazlarında bir kısım cemaat içeride sünnet namazını kılarken diğer bir cemaat dışarda bekleyip sünnet namazını kılmayı reddetmektedir. Bu anlayıştaki kişiler türbe ve mezarlara da zarar vermektedirler. Bu durum insanlar arasında gerçek manada ayrılıklara yol açmaktadır. Bunun çarpıcı örneklerinden birisi Gazi Baba türbesidir.

Üsküp’te Gazi Baba isimli bir mahalle vardır. Bu mahalle ismini Âşık Çelebi isimli eski Üsküp kadısından almıştır. Âşık Çelebi 1520 yılında Prizren’de doğmuştur. Asıl adı Pîr Mehmed’dir. Dedesinin babası XIV. yüzyılın sonunda Emîr Sultan ile Bursa’ya gelerek yerleşmiş bir seyyid ailesindedir. Üsküp’te kadılık yaptığı için *Kadı Baba* denilmiş ve daha sonra *Kadı Baba* halk nezdinde kadılıktan *Gaziliğe* terfi etmiş, *Gazi Baba* denilmeye başlanmış. Âşık Çelebi Ocak 1572 sonlarında vefat etmiştir. Evliya

Çelebi, Âşık Çelebi'nin mezar taşında Cinânî tarafından tarih olarak düşürülen "Âşık sefer eyledi cihândan" mısraının yazılı olduğunu kaydeder.¹

Üsküp kalesinden bakınca Gazi Baba mahallesinin üstünde bulunan tepede bu türbe gözükmektedir. Üsküp'te yaşayan bir arkadaşım ile türbeyi ziyaret etmek için Gazi Baba mahallesinin içinden geçip türbeye ulaşmaya çalıştık. Fakat ulaşamayınca mahallede bulunan insanlara sorarak ilerlemeye başladık. Bu mahallede genel olarak Arnavutlar yaşamakta. Yolda karşılaştığımız insanlara türbeye gideceğimizi söyleyip yolu tarif etmelerini istediğimizde ilk soruları "Neden oraya gidiyorsunuz?" oldu. Bazıları yolu bilmediklerini söyledi; bazıları cevap vermeden yollarına devam ettiler. Birkaç kişiye daha sorarak ve tahmini olarak yaklaştığımızı anladığımızda elli yaşlarında, torununu gezdiren bir şahıs gördük. Bu adama da Gazi Baba türbesine gitmek istediğimizi söyledik ve nasıl gidebileceğimizi sorduk. Adam "Orada ne yapacaksınız?" dedi. Arkadaşım, benim Türkiye'den geldiğimi, türbeyi merak ettiğimi ve görmek istediğimi söyledi. Adam bir yolu işaret etti ve oradan yaklaşık on dakika kadar yürüdük. İlerledikten ve bölgeden uzaklaşmaya başladıktan sonra adamın bize yanlış yolu tarif ettiğini anladık. Geldiğimiz yoldan geriye döndük. Adam aynı yerde torununu gezdiriyordu. Arkadaşım adama tarif ettiği yolun yanlış olduğunu, neden yanlış yolu gösterdiğini sordu. Adamın cevabı oldukça ilginçti: "Sizin türbeye gidip dua edeceğinizi biliyordum; o sebeple sizi buradan uzaklaştır-

mak istedim". Arkadaşım adama "Peki, yolu tarif et, dua etmeyeceğim." dedi. Adam durumdan kesin olarak emin olmak için arkadaşşıma dua etmeyeceğine dair yemin ettirdi. Daha sonra ormanın içinden bir yolu gösterdi. Ormanlık yoldan iki yüz metre kadar yukarı çıkınca Gazi Baba'nın türbesini gördük. Türbeye yaklaştıkça etrafta kırılmış birçok işlemeli mezar taşları, yarısı toprağın üstünde kalmış fakat dışarıdan müdahale ile kırıldığı açık olan eski harfli mezar taşları gördük. Tabii dışarının hâli böyleyken Gazi Baba'nın türbesinde bizi nelerin karşılayacağını düşündükçe içimiz sızladı. Türbeye ulaştığımızda yapının içinin ve dışının yakıldığını, camlarının, pencerelerinin kırıldığını ve birçok kötü duruma maruz kaldığını üzülenek gördük. Birkaç fotoğraf çektik ve oradan ayrıldık. Arkadaşım sözünde durarak dua etmemişti.

Planlı bir şekilde ortaya çıkmış bu tarz uç fikirleri basamak yaparak burada söz sahibi olmak isteyen güçler, kendi ellerini kirletmeden Müslüman Türk'ün tapusu olan mezar taşlarını, kutsal değerlerimizi yok ettirmekteler. Öncesinde depremler ile hasar gören ve komünist yöneticiler tarafından tahrip edilen bu mekânlar, şimdilerde bu fanatiklerin tehlikesi altındadır. Daha sonra mevcut yapının 2013 senesinde Bursalı iş adamlarının desteğiyle Bursa Belediyesi tarafından restore edildiğini öğrendik. Fakat bu kadar kısa süre geçmesine rağmen türbe perişan bir haldeydi. O bölge, Osmanlı zamanında Üsküp'ün en büyük mezarlığıymış. Şimdi ise sadece Gazi Baba'nın, her türlü kötü muameleyle rağmen ayakta kalabilmiş ve tepeden Üsküp'ü gözleyen türbesi mevcut.

1 <https://islamansiklopedisi.org.tr/asik-celebi>

Dil İnkılâbı ve Türk Dünyası*

Ayhan PALA**

Zannedersem 1970'li yılların sonunda idi; Milliyet gazetesinde Burhan Felek'in bir yazısını okumuştum. Sovyetler Birliği elçiliğinin bir resepsiyonunda bir Azerbaycanlı kendisine sizinle tek bağlantımız radyo, ama radyonun dilinden bir şey anlamıyoruz, neden böyle yapıyorsunuz? demiş. Burhan Felek o zaman Öztürkçe hevesimizin ne kadar zararlı olduğunu anladım diye yazmıştı. 2015 yılında Rusya'da Kazan Federal Üniversitesinde bir sempozyum vesilesi ile bulunduğumda Tatar Edebiyatı Bölümünde bir hocanın masasında gördüğüm Tatarca bir kitabın adı dikkatimi çekmişti. Kitabın adı "Edebî Tenkit" idi. Bu konuda bir kitap Dil İnkılâbından evvel bizde de aynı adla yazılıyordu. Arı dil macerası sonunda bu isim bizde "yazımsal eleştiri" hâline gelmişti. Bu iki hâtıram benim ilk fırsatta bu konuyu ele alma kararı vermeme sebep oldu. Türkçe Şûrası vesilesiyle bu fırsatı buldum. Dil İnkılâbının başka zararları yanında Türk dünyası ile ortak anlaşma zeminimizi ortadan kaldırdığına bu konuşmamda işaret etmek istedim.

Önce Dil İnkılâbının tarihî arka planına temas etmek istiyorum. Bu arka plan bilinmeden bizdeki İnkılâplar anlaşılabilir. Osmanlı devrinde 16. asırda oluşan üstünlük kompleksinin yerini 19. asırda aşağılık kompleksi aldı. Lâle Devrinde Veziriazam Dâmad İbrahim Paşa, Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Mehmed Çelebi'ye talimatında: "Fransa'nın vesait-i umran ve maarifine dahi layıkıyla kesb-i ıtıla ederek kabil-i tatbik olanların takriri"ni istemiştir (Hanioglu 1992: 149). III. Selim devrinde Batı ile temaslar arttı. Paris'e gönderilen İshak Bey Fransa kralından görüş sordu. Bu münasebetle Batıyı tanıyan Osmanlı seçkinlerinin zihniyeti değişmeğe başladı. Bu seçkinler Avrupa sisteminin üstünlüğünü kabul ettiler. Aynı zamanda bir aşağılık kompleksi ortaya çıktı. Mustafa Sami Efendi'nin *Avrupa Risalesi*'nde Avrupa ve kültürü

mutlak bir üstünlük olarak ele alındı. II. Mahmud kıyafet değişikliğine gitti. Resmini devlet dairelerine astırdı. Tanzimat devrinde piyano çalmak ve çocuklara Fransızca öğretecek yabancı mürebbiye tutmak ilerici işaret sayıldı. Ziya Paşa:

"Diyar-ı küfrü gezdim beldeler kâşaneler gördüm

Dolaştım mülk-i islâmî bütün viraneler gördüm"

diyerek devrin aydınlarına tercüman oldu. Rızâ Tevfik: *"Milletin her ferdi bir defâ Avrupa seyâhâtine çıkmalıdır, bir vatandaşı oradaki kaldırılmaları görse mahz-ı hayırdır"* demişti. (Yahya Kemal: 1986: 210).

Cemil Meriç bu hâlimizi çok güzel ifade etmiştir:

"Kıtaları ipek bir kumaş gibi keser biçerdik. Kelleler damları kılıcımızdan. Bir biz vardık ci-handa, bir de küffar... Zafer sabahlarını kovalayan bozgun akşamları. İhtiyar dev, mazideki ihtişamından utanır oldu. Sonra utanç, unutkanlığa bıraktı yerini, "Ben Avrupalı'yım," demeğe başladı, "Asya bir cüzzamlılar diyarıdır." Avrupalı dostları, acıyarak baktılar ihtiyara ve kulağına: "Hayır delikanlı," diye fısıldadılar, "sen bir az-gelişmişsin." Ve Hıristiyan Batı'nın göğsümüze iliştiği bu idam yaftasını, bir "nişân-ı zîşân" gibi gururla benimsemiş aydınlarımız." (Meriç 2020: 98).

Avrupa'da Auguste Comte tarafından sistematize edilen Pozitivizm Osmanlı'ya da tesir etti. Comte, İnsanlık Dini adını verdiği bu ideolojiyi Osmanlı'da da yaymak istedi. Pozitivizmin İlmihali kitabını yazdı. Dinini yaymak için Mustafa Reşid Paşa'ya mektuplar gönderdi. Batıcılık bu psikoloji ile gelişti. Dindar padişah Abdülhamid devrinde yeni nesil, materyalizm, sosyal Darwinizm ve pozitivizmin tesiri altında yetişiyordu. (Hanioglu 2008: 138.) Abdülhamid dönemi mekteplerinde yetişenler için, *"Dinden, şeriatan, gelenekten, maneviyat-*

tan o denli çok söz edilen bir dönemde, karanlık fikir ve inançlara isyan eden bir kuşak yetişiyordu. Bu kuşağın başlıca özelliği de inançları inkâr ve materyalizmdi.” denmektedir. (Berkes 2003: 376.) 1915-16 yılında Darülmualim’in öğrencileri arasında yapılan bir ankette 90 öğrenciden 89’u dinle alakaları olmadığını veya dine ancak reform yapılması halinde olumlu yaklaşacaklarını belirtiyordu. (Atalay 2018: 74, Nuray Mert 1994’ten naklen) II. Abdülhamid devrinde Genç Türk subaylarının konyak içip jambon (domuz eti) yemeyi bir şeref saymağa başladıkları ifade edilmiştir. (Lewis 1993: 398.) II. Meşrutiyet’te Meclis Başkanı Pozitivist Ahmed Rıza Kur’an üzerine yemin etmeyeceğini bildirdi. Emil Durkheim Üç Hâl Kanunu nazariyesi ile toplumlar için din devrinin geride kaldığını, son aşama olarak bilim devrine geçildiğini yazdı. Bu fikirler bizde Ziya Gökalp tarafından gündeme getirildi. II. Meşrutiyette Garpcılık cereyanı aydınlar arasında güçlendi. İctihad Dergisinde Dr. Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celal Nuri materyalizm, pozitivism, Darwinizm, Freudizm tesirinde yazılar yazdılar. 1912’de Kılıçzade Hakkı Bey’in yazdığı programda: Fesin yerine yeni bir millî başlık alınması, kadınlara çeşitli haklar verilmesi ve buna dinî makamların karışmaması, tekke ve zaviyelerin ilgası, medreselerin ilgası, Batı tarzı eğitim müesseseleri kurulması, dilde reform, hukuk reformu gibi hususlar yer alıyordu. (Hanioglu 1992: 151.)

Atatürk inkılaplarının fikrî temelini bu gelişmeler oluşturdu. Bütün inkılapların hedefi İslâm

medeniyeti dairesinden çıkıp Batı medeniyeti dairesine girmekti. İslâm dini bunun önünde engel olarak görüldü. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya 1934’te yaptığı Meclis konuşmasında, “Dinler işlerini bitirmiş, vazifeleri tükenmiş, yeniden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseselerdir” demişti. (Atalay 2018: 84.) Latin alfabesi de bu maksatla kabul edildi. İsmet İnönü, hatıralarında “Harf İnkılabı bir okuma yazma kolaylığına bağlanamaz. Harf inkılabı’nın bizde tesiri ve büyük faydası, kültür değişmesini kolaylaştırmasıdır. İster istemez Arap kültüründen koştuk.” demiştir. (İnönü 2016: 485.) Kolaylığın bahane olduğu açıktır. Çin-Japon yazısında binlerce sembol bulunmaktadır. Japonya bugün en çok okur yazarı olan ülkelerdendir. II. Meşrutiyet devri mebuslarından Doktor Musullu Davud’un 1909 yılında Meclis-i Mebusan’a sunduğu “İslah-ı Hurufa Dair” layihasına göre, “Latin harflerinin kabulüyle lisanımızın ıslahına doğru büyük bir adım atılmış, Avrupa medeniyetine mensup olduğumuzu göstermiş ve kabul görmüş olacaktık.” (Yurdakul 2021: 58, 61.) Şapka İnkılabı ve diğer inkılaplar Batılı görünme maksadı ile yapıldı. Hukuk inkılabı ile İsviçre Medenî Kanunu kabul edildi. Türk milletinin ruhunun ifadesi olan Türk musikisinin radyodan yayını ve devlet kurumlarında eğitimi yasaklandı. Batı Musikisi eğitimi başladı. Devlet eliyle Türk Musikisi eğitimi 1976 yılında başlayabildi.

Birinci Tarih Kongresinde yeni bir tarih tezi ortaya atıldı. Türklerin Hind-Avrupa kavimlerinden olduğu açıklandı. Dil inkılabı da aynı maksatla ya-

pıldı. 1932 yılında toplanan Birinci Türk Dili Kurultayı'nda Türkçe'nin Hind-Avrupa dilleri ile ortak kökleri olduğu iddia edildi. Konuşmacılardan birinin tebliğinin başlığı 'Türk filolojisi: Türkçe Bir Hind-Avrupa Dilidir' idi. (Lewis 2019: 71) 108) 1934 yılı Ağustos ayında toplanan İkinci Türk Dili Kurultayı'ndan sonra 17 Kasım 1934 tarihinde Matbuat Umum Müdürlüğü resmî bir tebliğ yayınlamıştır. Bu tebliğe göre, "gazetelerde öztürkçe yazıların başmakale yerinde, bölünmeden ve öteki yüzlere atılmadan yazılmasını Reiscumhur, gazete sahibi arkadaşlarından dilemektedir." Bu yeni düzene geçiş için en fazla bir hafta müddet verilmiştir. (Doğan 2020: 111.)

1934 yılındaki II. Kurultaydan sonra Arapçadan dilimize giren kelimeler yerine Avrupa dille-

rinden kelimeler alındı. Müdür yerine Direktör dendi. Maarif Vekâletinin adı Kültür Bakanlığı yapıldı. Türk Tarih Kurumu dergisine Fransızca Bulletin'den bozma Belleten adı verildi. 5 Haziran 1935 tarihli Yeni Asır gazetesinde bir haber: "Kamutay'da Kültür Bakanlığında Ar Genel Direktörlüğü kurulması kanunu çıktı" başlığını taşıyordu. Dil İnkılâbı için rehber olarak Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından 1935 yılında yayımlanan Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu, Avrupa dillerinden alınan kelimeler için:

"Türk dilinin, uzun zamanlardan beri sanıldığı gibi, yalnız Ural -Altay dil ardasının bir parçası olmak şöyle dursun, bir yandan İndo-Öropeen denilen Avrupa dilleri soyuna, bir yandan da Semitik adını taşıyan dillere kök vermiş bir ana dil

olduğu, günden güne daha belirli kanıtlarla ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan bugün yabancı denilen Avrupa ve Asya dillerinden Türkçeye alınmış sözler arasında pek çoğunun aslında Türk kökünden kaynakıldığı anlaşılıyor." demektedir. Aynı Kılavuz'da S. Arıkan Maarif Vekili yerine Kültür Bakanı olarak, İ. N. Dilmen Genel Sekreter olarak imza atmışlardır. Komisyonlar da Lengüistik, Filoloji, Etimoloji gibi adlarla kurulmuştur. (Osmanlıcadan 1935: V, IX.)

Dil İnkılâbı çalışmalarında terim komisyonu üyesi olarak bulunan Ahmet Cevat Emre Mustafa Kemal'in bu konudaki prensibinin "Doğu (İslâm Arap) kültürünün ıstılahları atılacak!" olduğunu yazmıştır. Atılan terimlerin yerine Batı dillerinden alınan kelimeler imlâları Türk fonetiğine uydurularak kullanılacaktı. Bu konuda uygulanan usulü şu misal göstermektedir: "Gazi: "Riyaziye nereden gelir, mânası nedir? ... Bu terimin Türkçesi matematik'tir." Terim Komisyonu bu şekilde bütün terimlere geometri, aritmetik, teorem, vs. gibi Batı dillerinden Türkçe (!) karşılıklar bulmuş ve bunlar ders kitaplarında kullanılmıştır. (Emre 1960: 339-340). Emre'nin yazdığına göre "Gazi Türkiye'yi ve Türk milletini Avrupalılaştırmak istiyor"du. (1960: 330). Mustafa Kemal bu düşüncesini 1925 yılında Akhisar'da yaptığı bir konuşmada açıkça ifade etmişti: "Şapka da giyeceğiz, garbın her türlü âsarı medeniyesini de alacağız." (Atatürk'ün 1997: 234.) Bundan sonra her alanda inkılâplar ile Türk kültüründeki İslâm unsurları tasfiye edildi. Ziya Gökalp hukuk alanında yapılacakların işaretini önceden vermişti: "Bu çağın milletleri arasına geçebilmek için en esaslı şart, millî hukukun bütün dallarını teokrasi ve klerikalizm kalıntılarından büsbütün kurtarmaktır." (Gökalp 1970: 174). Kemalist devrimin hedefinin, "Orta-Doğu uluslarının modernleşmelerini önleyen başlıca engele, yani İslâmiyete karşı mücadele ederek, Türkiye'yi "Batılılaştırmak" olduğu" ifade edilmiştir. (Duverger 1974: 359.)

Kemalist rejimin temsilcilerinden Vedat Nedim Tör'ün 21.8.1930 tarihli Hakimiyeti Milliye'de yayımlanan bir yazısı inkılâpların hedefini: "Bugünün neslini Avrupa kültürü ile yetiştireceğiz. Ona her şeyden önce klasik bir sanat terbiyesi vereceğiz. Yunan ve Lâtin sanatından başlayarak, Avrupa kültürünün sanat nûmunelerini ve sanat tarihini öğreteceğiz. Bu suretle liseyi bitiren bir Türk genci Nef'i'yi, Nâbi'yi, Bâki'yi, Nedim'i anlamayacak,

fakat Homer'i, Şekspir'i, Göte'yi, Rasin'i, Şiller'i tadacak." olarak açıklamaktadır. (Doğan t.y.: 154.)

Dil İnkılabının yürütüldüğü yıllarda yaşayan ve sonra CHP Hükümetinde Milli Eğitim Bakanlığı yapan Türk dili profesörü Tahsin Banguoğlu bu konuda şunları yazmaktadır: "1. Bu dil hareketinin Türkçülerde gördüğümüz şekilde "umdeleri" yoktu. O yabancı kelimelere karşı bir "umumî taarruz" emriydi ki, en kısa zamanda yazı dili lügatimizin en azından bir yarısını boşaltmayı gerektiriyordu. Bu boşluk nereden ve nasıl doldurulacaktı, bunun bir planı yoktu. Gerçekte "Osmanlıca" adı verilen Arapça ve Farsça kelimelere karşı kesin bir savaş açılmıştı.

2. Ancak bu bizim milliyet tarifimize uygun bir Türkçeleşme değildi. Dilimiz bu sefer başka türlü ve karmaşık bir yabancılaşmaya açılmış oluyordu: Pek çok kelimenin Arapçası yerine Fransızcası rahatça kabul ediliyordu (amelî= pratik, asrî=modern, iktisat = ekonomi). O bizim yakın akraba diller (!) var ya, onlardan yakıştırmalar makbule geçiyordu (ecole-ü okul-a, universal-i evrensel-e çevirmek, image-dan imge, commamde-dan komut çıkarmak, Yunanca hegemonia-dan egemen, Fransızca commune-den kamun = nahiye, ...). Der demez bütün o akraba dillerin kelime yapım ekleri ve şekilleri de sanki bizim olmuştuk: Tatarca'dan söyle-v, Moğolca'dan danış-tay, Farsça-dan il-çe, Arapça'dan si-yasa, Yunanca'dan üç-gen, Latince'den gen-el, Fransızca'dan bir-ik = unique, Almanca'dan uz-man, İngilizce'den deniz-bank, Rusça'dan tanrı-ça gibi." (Banguoğlu 1984: 39) Bunlara Antropoloji, askomiyon, asdirektör, almanak, artist, atelye gibi pek çok ilave yapılabilir. Yeni kelimelerin Türkçe ile izahları da hiçbir ilmi esasa dayanmıyordu. *Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin* adı *Harp Akademisi* olarak değiştirilmişti. *Akade-mi* kelimesi *ak* ve *adam* kelimelerinden gelir diye açıklanmıştı. (Lewis 2019: 63, 66.) *Kültür* kelimesi keltirmek diye Türkçe bir kelimedenden, *Afrodite avrat'tan*, *psikoloji pis'ten*, *elektrik yaltırık'tan* geliyordu. (Lewis 2019: 67, 73, 79, 90.) Bunun gibi *merinos*, *rota*, *kral*, *tünel*, *filozof*, *paralel*, *poligon* gibi Batı dillerinden gelen kelimeler hep Türkçe ile izah ediliyordu. (Lewis 2019: 66, 67, 90, 95.) Bundan sonra konuşmalarda dini hatırlatan kelimeler yerine yeni türetilen kelimeler kullanılması istendi. *Selamün aleyküm* yerine *günaydın*, *tünaydın* ikame edildi. Sonraki yıllarda yapılan türk

derlemelerinde namaz, ezan gibi kelimeler yerine başka kelimeler kondu.

Aslında Tanzimat devrinde Türkçe sadeleşmeye başlamıştı. Mustafa Reşid Paşa ve Cevdet Paşa fen ve sanat kitaplarının halkın anlayabileceği sade bir dille yazılması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. (Yurdakul 2021: 55-56.) Daha sonra gazetelerin neşri ile sade Türkçe yolunda mesafe alınmıştı. Sonraki yıllarda Ömer Seyfeddin, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay gibi yazarlar geniş kitlelere hitap eden sade bir dille eserlerini yazmışlardı. Dil İnkılabı bu tabii gelişmeyi yıkararak Türk diline büyük bir darbe indirmiştir.

Dil İnkılabının yapıldığı yıllarda belki akla gelmeyen büyük bir yıkıcı sonucu daha ortaya çıkmıştır. Bu inkılâp, Türk dünyası ile ortak anlaşma zeminini ortadan kaldırmıştır. Türk dilinin ve edebiyatının en büyük isimlerinden Ali Şir Nevâyî'nin, *Ferhad u Şirin* mesnevisinde, kendi eserleri için söylediği söz, edebiyatın gücüne işaret eder: "Hiç ordum olmadığı halde Çin sınırından Horasan'a, Şiraz ve Tebriz'e kadar bütün Türk ve Türkmen illerini yalnızca divanımı göndermek suretiyle fethettim." (Abik – Karadağ 2017: 740.) 20. asra kadar Türk edebiyatının Nevâyî, Fuzulî gibi isimleri bütün Türk dünyasının ortak değerleri olarak okunuyor ve anlaşılıyordu. Türkolog A. H. Vambery, Türk dilinin yayılma alanının genişliğini yaptığı gezi sırasında görmüş ve Balkanlardan Mançurya'ya kadar yolculuk yapacak bir kişinin Türk dilini bilmesi durumunda bu yolculuğunu çok kolay biçimde yapabileceğini, çünkü bu coğrafyada en geçerli dilin Türk dili olduğunu söylemişti. (Akalin 2007: 196-197.)

20. asra kadar Türk edebiyatının Ali Şir Nevâyî, Fuzulî gibi isimleri bütün Türk dünyasının ortak değerleri olarak okunuyor ve anlaşılıyor. 19. asırda Kırmızı fikir adamı İsmail Gaspıralı (1851-1914) "*dilde, fikirde, işte birlik*" demiş, bu fikrini hayata geçirmek için Tercüman Gazetesini yayımlamıştı. Gazete Türk dünyasının her yerinde okunuyor ve anlaşılıyordu. Bunun için İstanbul şivesine ağırlık veren ortak bir dil yayılmaya çalışılıyordu. Türkiye'de Sırat-ı Müstakim, Azerbaycan'da Molla Nasrettin dergileri de aynı anlayışla yayımlanıyordu. XIX. asırda İstanbul'da, Bahçesaray'da, Kazan'da, Bakü'de, Semerkant'ta ve diğer şehirlerde yazılan bir şiir veya bir yazı, yayımlanan

bir kitap veya bir gazete Türk dünyasının hemen her bölgesindeki aydınlar tarafından anlaşılabilir okunabiliyordu. Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserini Kazan'da yazmış, bu eseri Kahire'deki Türk gazetesinde yayımlamıştı. Hüseyinzade Ali Bey Azerbaycan'da Füyuzat dergisini çıkarmış ve ilk çıkan nüshayı Kırım'a, Gaspıralı İsmail Bey'e göndermişti. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Üzeyir Hacıbeyli gibi Türk dünyasının önde gelen şahsiyetleri Füyuzat'taki yazıyorlardı. (Akalin 2015: 14, 16.)

Rusya alfabe değişikliği ile müşterek anlaşma zeminine ilk darbeyi vurmuştur. Çarlık devrinde İlminskiy, Sovyet devrinde Stalin bunu hedef aldılar. Sovyet döneminde Rusça kelimeler Türk lehçelerine girince ortak zemin zayıflamaya devam etti. Alfabe farklılıkları ile de ortak anlaşma zeminini kaybolmaya başlamıştı. Dil İnkılabından sonra ortaya atılan kelimelerle Türk dünyası arasındaki müşterek dil zeminini de ortadan kalkmaya başladı. Bütün Türk lehçelerinde ortak olan adalet yerine tüze, âdet yerine görenek, ahlâk yerine aktöre, akıl yerine us, asır yerine yüzyıl, bahtiyar yerine mutlu, bîtaraf yerine yansız, cevap yerine yanıt, dünya yerine acun, edebiyat yerine yazın, mesele yerin sorun, medenî yerine uygar, terbiye yerine eğitim gibi kelimeler kabul edildi. Bu misallerin sayısı yüzlerce artırılabilir.

Türk dünyası ile ortak anlaşma zemininin tesisi için Türkiye'de ders kitaplarından başlayarak televizyon yayınları ve dizileri gibi çeşitli mecralardan uydurma kelimelerin temizlenmesi ve Türk dünyasının ortak kelimelerine dönülmesi, Türk devletlerine de benzer bir telkinde bulunulması gerekir. Diğer Türk devletleri de Sovyetler devrinde dikte edilen kelimeler yerine ortak kelimeleri kullanırlarsa anlaşma kolaylaşacaktır. Türkiye Türkçesinin ortak anlaşma dili olarak kullanılması için de çalışmaların hızlandırılmasına ihtiyaç vardır. Bundan başka 1992 yılında kabul edilen Ortak Alfabe'nin başta Türkiye olmak üzere bütün Türk devletlerinde kullanılması için çalışmak gerekmektedir.

Dil İnkılabından sonra ortaya atılan kelimelerle Türk dünyası arasındaki müşterek dil zeminini nasıl ortadan kalkmaya başladığını Türk lehçeleri ile ortak kelimelerin yeni kelimelerle değişmesinin misallerini vermek istiyoruz. Bu misallerin sayısı yüzlerce artırılabilir.

Bibliyografya

Abik, A. Deniz – Fatoş Karadağ (2017). "Amasya Bayezit Kütüphanesindeki Nevâyi Yazmaları", *Uluslararası Amasya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2. Cilt, Amasya Ün. Yay., Amasya, s. 739-748.

Akalin, Şükrü Haluk (2007). "Türk Dili: Dünya Dili", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 687, s. 195-204.

Akalin, Şükrü Haluk (2015). "Türk Dünyasının Ortak İletişim Dili ve Tofik Hacıyev", *Türk Yurdu*, S. 334, s. 14-17.

Atalay, Onur (2018). *Türk'e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yay., İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II. (1906-1938) (1997). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara (5. bs.)

Banguoğlu, Tahsin (1984). *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım Yayınları, İstanbul.

Berkes, Niyazi (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul (4. bs.)

Doğan, D. Mehmed (t.y.). *Batılılaşma İhâneti*, Birlik Yayınları, Ankara (6. bs.)

Doğan, D. Mehmet (2020). *Türk Dilinin Cenaze Töreni: 1. Türk Dil Kurultayı*, Yazar Yayınları, Ankara.

Duverger, Maurice (1974). *Siyasi Partiler*, terc. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, Ankara (2. bs.)

Emre, Ahmet Cevat (1960). *İki Neslin Tarihi, Mustafa Kemal Neler Yaptı*, Hilmi Kitabevi, [İstanbul].

Gökalp, Ziya (1970). *Türkçülüğün Esasları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Hanioğlu, Şükrü (1992). "Batılılaşma-Giriş", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul, s. 148-152.

Hanioğlu, M. Şükrü (2008). *A Brief History of Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, Princeton.

İnönü, İsmet (2006). *Hatıralar*, yay. haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (Kılavuz Kitap) (1992). Kültür Bakanlığı, Ankara.

Lewis, Bernard (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kırathı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara (5. bs.)

Lewis, Geoffrey (2019). *Trajik Başarı: Türk Dil Reformu*, çev. Mehmet Fatih Uslu, Çeviribilim Yayınları, İstanbul (2. bs.)

Meriç, Cemil (2020). *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul (60. bs.)

Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu (1935). T.D.A. K., İstanbul.

Yahya Kemal (1986). *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul (3. Bs.)

Yurdakul, İlhami (2021). "II. Meşrutiyet Devri Alfabe Tartışmaları: Musullu Davud'un Layihası ve Şeyhülislam Hüsnü Efendi'nin Fetvası", *İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar (Kurumlar-İnsanlar-Kaynaklar)*, ed. Fatih Bozkurt-Burhan Çağlar, Kronik Kitap yay., İstanbul, s. 55-67.

Ek: *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* (1935)'na göre Türk dünyasının ortak kelimeleri yerine kullanılması istenen kelimeler. (Türk dünyasında kullanılan kelimeler, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I (Kılavuz Kitap)*'tan alınmıştır.)

EK

TÜRKİYE	AZERBAY.	KAZAK	ÖZBEK	TATAR	TÜRKMEN	UYGUR	ÖZTÜRKÇE
acız	acız		acız		acız	acız	eksin
adalet	adalat	adilet	adalat		adalat	adalat	tüze
adet	adet	adet	adat	ğadat	adat	adat	görenek
akıl	ağıl	akıl	akl	akıl	akıl	ekil	akıl, us
askerî	harbi	askeriy	askar	soldat	esğər	askar	süel
asrî	muasir	kazirgi	zamanaviy	hazirgi	dövürdeş	zamaniviy	modern
aşikâr	aşkar		aşkar		aşğar	aşkara	apaçık
bahtiyar	bahtiyar	bakıttı	bahtiyar	bahitli	bağtıyar	bahtiyar	bahitli
bereket	barakat	bereket	barakat		bereket	barikat	bolluk
cevap	cavab	javap	cavab	cavap	coğap	cavap	cevap, yanıt
cihan	cahan	jyhan		cihan	cahan	cahan	acun
cisim	cism		cism	cisim	cisim	cisim	cisim, etiz
dünya	dünya	dünya	dunya	dön'ya	dünya	dünya	acun
ehemmiyet	hamiyyat		ahamiyat	ahamiyat	ahmiyet	ahmiyat	önem
faaliyet	faaliyat		faaliyat			paaliyat	kınav
fani	fani	faniy	faniy	fani	panı	paniy	ölez
fayda	fayda	payda	fayda	fayda	peyda	payda	fayda, asiğ
hatıra	hatıra		hatıra	hatıra		hatıra	anı
Hüda	Huda	Kuda	Huda	Hoday	Huda	Huda	Uzyön
ibadet	ibadat	ğybadat	ibadat	ğybadat	ibadat	ibadat	tapınç
ictimai	ictimai	koğamdık	ictimaiy	ictimağiy	cemğiyetçilik	ictimaiy	sosyal
idare	idara	basskaruv	idara	idara	edare	idara	tutum, kestör
ilham	ilham	ilham	ilham	ilham	ılham	ilham	esin
ilim	elm	ğilim	ilm	ğyilm	ılm	ilm	ilim, bilim
iman	iman	iyman	iman	iman	iman	iman	inan
imkân	imkân	mümkindik	imkân	mömkinlik	mümkinçilik	imkân	imkan, olabilirlik
kitab	kitab	kitap	kitab	kitap	kitap	kitap	kitap
kitabe	kitaba	jazba	yazuv	yazu	yazğı	yezik	yazıt, kazıt
maarif	maarif	ağartuv	maarif	mağarif	mağarif	maarip	bilimler, kültür
maksat	magsad	maksat	maksat	maksat	maksat	maksat	vargı, erge
mana	mana	mağına	ma'na	mağna	manı	mana	anlam, mana
mecburi	macburi	majburli	macburiy	macburi	mecburi	macburiy	yükümel
meclis	meclis	majilis	maclis	maclis	meclis	maclis	kurul
medeni	madani	madeniy	madaniy	madani	medeni	madaniy	soysal
mekan	makan		makan		mekan	makan	yer
mektep	maktap	mektep	maktap	maktap	mekdep	maktap	okul
menfaat	menfaat		manfaat	manfagat		manpiat	asiğ, çıkar
mesela	masalan	maselen	masalan	masalan	meselem	masılan	nitekim, örneği
mesele	masalan	maselen	masala	masala	mesele	masila	sorum, iş
millet	millat		millat	millat	millet	millat	ulus
milli	milli		milliy	milli	milli	milliy	ulusal
muallim	muallim	muğalim	muallim		muğallım	muallim	öğretmen
müstakil	müstagil		mustakil	mostakil		mustakil	ergin, bağınsız
nutuk	nitg		nutk	notik	nutk	nutuk	söylev
nüsha	nüsha	nuska	nusha	nösha	nusğa	nusha	tüdeş
sanat	sanat	öner	sanat	sanğat	sunğat	san'at	sanat, ertik
sanatkâr	sanatkar	öner adamı	san'atkar	sanğatçı	sunğat işğari	san'atkar	artist
sanayi	sanaye	önerkasip	sanaat	ındustriya	senağat	sanaat	endüstri
sened	sanad	mindeteme	veksel	yazma yöklama	dil hat	karz höcciti	belgit
şecere	şacara	şejire	şacara	şacara	şecere	şacira	kütük
şehir	şahar	şahar	şahar	şahar	şaher	şahar	şehir, balığ
tecrübe	tecrüba	tajribe	tacriba	tacriba	tecribe	tacriba	deneç
tefekkür	tafakkür		tafakkür			tapakkür	düşünme
tenkid	tangid		tankit	tankiyt	tankit	tankit	tankid
terbiye	tarbiya	tarbiya	tarbiya	tarbiya	terbiye	tarbiya	eğitim
usul	usul		usul	ısul	usul	usul	yöntem
uzuv	üzv	müşe	a'za	ağza	ağza	aza	örge, örgen
ümit	ümid	ümit	ümid	ömit	umit	ümit	umut, umaç
yadigâr	yadigar	jadiger	yadgar	yadikar	yadigar	yadigar	andaç
zalim	zalım	zalım	zalim	zalim	zalım	zalım	kıyan, gücemen

HUKUK KÖŞESİ

Eğitim Hakkı Evrensel Bir Hak mıdır?

Armağan ÖÇAL BAŞER*

Yeni bir eğitim yılına merhaba dediğimiz bu günlerde, başımızı nereye çevirsek sırtında çantası, üzerinde forması seke seke okul yolunu tutmuş çocuklarla dolu etrafımız. Bu manzaraya görebilmek ne büyük nimet ne büyük şükür.

Elbette okula başlama süreci bazen biz ebeveynler bazen de evlatlarımız için biraz zor olabiliyor. Yeni bir düzene geçmek “oyun çocuğu” sınıfından bir anda “okul çocuğu” sınıfına atlamak, okuma yazma öğrenmek zaman zaman sancılı olabiliyor. Ancak ne olursa olsun okula başlamak, çocuklarımızın hayatında bir dönüm noktasıdır ve aynı zamanda hukukî çerçevede korunan bir haktır.

Eğitim hakkı birçok pencereden ele alınabilecek bir konudur. Psikolojik, sosyolojik hatta ekonomik boyutlarının yanı sıra pek çok alan sayılabilir. Ancak *çocuk hakkı* olarak ele almak gerekirse eğitim hakkı hem uluslararası sözleşmeler hem de iç hukuk düzenimizde uzun zamandır korunan bir haktır.

Eğitim konusu bir toplum için belki de en önem verilmesi gereken alandır. Çünkü geleceğin insanını, toplumunu ortaya çıkaracak olan müessesedir. Maalesef uzun zamanlar boyunca bu müessese birçok toplumda göz ardı edilmiş veya ihtiyarî bir mesele olarak algılanmıştır. Oysa, belki hemen meyve veren bir yatırım olmasa da uzun vadede o toplum, o ülke için faydalı olabilecek ve en büyük zenginliği getirecek yatırımdır. Bu yatırımın getirisi tabii hızlı bir şekilde geri alabileceğimiz parasal nitelikte bir gelir değildir ama düzgün yetiştiğinde paha biçilmez bir değer olan “insan”dır.

Eğitim hakkının kapsamının tam olarak ne olduğunu anlatmak için öncelikle bu hakkın kimleri ilgilendirdiğini sonra da içeriğini ele almak gerekir. Son olarak da bu hakkın evrenselliği hakkında birkaç söz etmek gerekir.

1. Eğitim hakkı kimlere yöneliktir:

Eğitimin yaşı olmaz denir, o hâlde eğitim sadece çocuklara mı yöneliktir veya belli bir yaş aralığına mı yöneliktir? Yoksa bu hakkı temel bir insan hakkı olarak mı değerlendirmek gerekir?

Uluslararası belgelere baktığımızda, eğitim hakkı hem çocuk haklarının vazgeçilmez bir parçası hem de temel insan hakkı olarak karşımıza çıkmaktadır. Keza, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de birçok kararında; bu hakka erişme imkânını devletin mutlaka ve hiçbir ayırım gözetmeksizin sunması gerektiğinden ve eğitim hakkının sadece “zorunlu eğitim sürecini değil, yüksek öğrenim dahil tüm süreçleri kapsamaması gerektiğinden” bahseder.

Burada eğitim hakkının tüm çocukları kapsadığını söylesek de elbette dikkate alınması ve unutulmaması gereken en önemli kitle suça sürüklenmiş çocuklardır. Bu çocuklar her ne suç işlemiş olurlarsa olsunlar, eğer zorunlu eğitim sürecindedir ise mutlaka eğitimlerine devam etmelidirler. Zorunlu eğitim sürecini tamamlamış olsalar dahi, eğitime erişim haklarının devam ettiğini bilmeleri ve bu imkânı kullanmaları sağlanmalıdır.

Bu hak evrensel kabul edildiği için, elbette tüm engelli çocukları da kapsamaktadır. Öğrenme zorlukları olan çocuklar, disleksi problemi yaşayanlar, özel gereksinimli çocuklar vb. Bu çocukların, engeline göre uygun olan eğitimin sağlanabileceği hem fizikî şartların elverişli olduğu hem de bu alanda uzman öğretmenlerin bulunduğu bir yapı içerisinde eğitim almaları sağlanmalıdır. Çok uç durumlar haricinde bu kurumların diğer çocuklar ile birlikte olabilecekleri yerler olması da tavsiye edilmektedir. Aslında bunun amacı hem engelli olan çocuğun diğer yaşlılarıyla etkileşimde olması hem de küçük yaştan itibaren farkındalığı artırma-

* Av., Öğretim Görevlisi, 29 Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

cak olmasıdır. Belki birçoğumuz bu durumla çocuklarımız vasıtasıyla da karşılaşmaktayız. Sınıflarında kendilerinden farklı çocukların bulunması, onların empati duygusunu ve merhamet duygusunu geliştirdiğini ve bunun yanı sıra onlara yardımlaşmayı ve farkındalığı da aslında çok yumuşak ve doğal bir şekilde öğrettiğini fark etmemek mümkün değildir.

2. Eğitim hakkının kapsamı:

Eğitim hakkı sadece okuryazarlık kazanmak mıdır? Yoksa ondan öte bir eğitime de hak verir mi? Peki eğer veriyorsa içeriğini hangi prensipler doğrultusunda oluşturmalıyız?

Uluslararası belgelere baktığımızda bu hakkın iki farklı boyutu olduğunu görmek mümkündür. Hukuk kuralları eğitim hakkının hem maddî hem manevî boyutunu koruma altına almış bulunuyor.

Ayrıca bir taraftan bu hakkın hukukî çerçevesi çizilmiş diğer taraftan da eğitim içeriği ile ilgili de bazı prensipler ortaya konmuştur.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme madde 26 uyarınca:

Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

- İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hâle getirirler;*
- Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar meslekî nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;*
- Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hâle getirirler;*
- Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hâle getirirler;*
- Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.*

Görüyoruz ki eğitim hakkı sadece okur yazarlığı elde edilmesi değildir. Verilen eğitimin belli bir standart da olması da gerekir ki çocuklar, yetişkin yaşa geldiklerinde icra edebilecekleri bir meslek sahibi olsunlar. Dikkat edilmesi gereken başka bir nokta ise, burada öngörülen sistemin, en azından maddî yönüyle, aslında ne kadar dengeli bir toplum kurmaya yönelik olduğudur. İlk ve orta eğitim zorunludur, ancak sonrasında akademik bir yol izlemek istemeyen veya başka kabiliyetleri olan çocuklar da bu sözleşme kapsamına alınmışlardır. Meslek öğrenmek ve bu konuda bilgi ve rehberlik almak da bir haktır. Dolayısıyla sadece mekanik bir şekilde bu sözleşmenin şartlarının uygulanması bile; esasen “sokak” ile temas edecek olan ve boş zamanını “sokak”ta geçirmeye meyilli olan çocuğu, orada karşılaşabileceği tehlikeden koruyacaktır. Uzun vadedeki faydası dışında böyle bir sitemde çocuk suça sürüklenme ihtimalinden biraz da olsa korunmuş olacaktır. Tabii ki suça sürüklenmenin tek faktörü sokak değil ancak önemli bir paya sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Aynı sözleşmenin devamında, madde 29 uyarınca:

Taraf devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:

- Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
- İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
- Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

ön görülmüştür.

Bu maddeye baktığımızda, eğitim hakkının sadece maddî boyuttan ibaret olmadığını aynı zamanda manevî bir boyutu da olduğunu görebiliriz. Bu maddenin c fıkrasına özellikle dikkat edilmesi gerekir.

Burada göç eden ailelerin ve onların çocuklarının özel durumu da ele alınmaktadır. Sözleşme onların kültürel kimliklerini, inançlarını ve dillerini kaybetmemesi gerektiğini ve eğitimin de bunlara katkı da bulunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu maddenin devamında aynı şekilde bir ülkede yaşayan azınlık çocukları için de benzer haklar tanınmıştır.

Esasen bu kural son derece insanî ve doğal. Bizim açımızdan ise hiç de yabancı olduğumuz bir uygulama değil. İmparatorluk döneminden bu yana farklı hukukî düzenlemeler çerçevesinde, ülkemizde azınlıkların ana dillerinde veya inançları doğrultusunda eğitim aldıkları kurumlar mevcut. Burada sormadan geçemeyeceğimiz bir konu ise; madem tüm çocuklara böylesine hoşgörülü bir hak hem uluslararası hukuk ile tanınmış hem de kültürel olarak bu türden bir düzenlemeyi zaten uygulamakta iken, niçin kendi kendimize de aynı hakkı tanımayıp kendi değerlerimizden kopma derecesine gelmiş bulunuyoruz?

Eğitim sistemi ile ilgili teknik önerilerde bulunmak elbette benim alanımın dışındadır. Ancak hukukî zemin böylesine elverişli olduğu hâlde değerlerini yitirmiş, manevî dayanakları olmayan gençlerin üzerinde kara bulut gibi dolanan suç a sürüklenme riskinin ne kadar yüksek olduğunu bilmek oldukça üzücü.

3. Eğitim hakkı ve içeriği evrensel midir?

Yukarıda uluslararası belgelerde, hem objektif olarak eğitim alma hakkından hem de bu eğitimin birtakım değerlere de saygılı olması gerektiğinden bahsettik. Ancak son yıllarda Avrupa'da yaşayan Müslüman çocukların karşılaştıkları sorunlar tam olarak da bu değerlere saygı gösterilmemesinden gelmiyor mu? Bu uygulamalar eğitim hakkını ihlal etmemekte midir?

Birçok örnek gösterilebilir ancak en çok tekrarlanan hadiselerden bir tanesi; bir öğretmenin Müslüman çocukların da bulunduğu bir sınıfta İslamiyet'i terörizm ile eşleştirmesi veya İslamî değerlere karşı bir takım aşağılayıcı ifadeler kullanmasıdır. Burada öğretmenler genelde ifade özgürlüğüne sığınmaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki özgürlükler sınırsız değildir ve sınır tam da başka bir özgürlüğün başladığı yerdedir.

Bu hakkın ve aslında birçok uluslararası sözleşmeler ile korunan evrensel İnsan Haklarının ortak bir sorunu vardır. Bu hakların ihlal edilmesi durumunda kim suçlu olacaktır ve bu suçlu nerede yargılanıp nasıl bir ceza verilecektir? Uluslararası sözleşmelerin sorumluları devletlerdir, yani ihlal durumunda bunun sorumluluğunu devlete atfedebiliriz fakat bu sorumluluğun hiçbir hukukî müeyyidesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla ihlal hâlinde sorumlu tespit edilse bile bir ceza alması imkânsızdır.

Eğitim alanında uluslararası belgelerin bizlere birer kılavuz olarak fayda sağlayacağını kabul etmek gerekir, ancak sadece bu belgelerden medet ummak pek doğru olmaz. Eğitim hakkının maddî boyutu konusunda çok net ve oldukça detaylı olan bu belgeler, manevî içerik konusunda biraz suskun kalmışlardır. Bu alanları kendi değerlerimiz ve kültürümüz ile dolduramadığımız sürece mekanik bir sitem kurmaktan öteye geçmemiz mümkün değildir.

Dileğimiz; vatan sevgisi olan, manevî değerlerine ve kültürüne sahip çıkan bir neslin yetişmesidir. Yeni eğitim yılımız hayırlı olsun.

Lise ve Üniversite Düzeyi Öğrencilerde En Çok Karşılaşılan Yazım Kuralı İhlalleri

Nurdan YEŞİLYURT*

Dünya dilleri arasında önemli bir konuma sahip olan Türkçemiz dünyada en çok konuşulan diller içerisinde yer almaktadır. Türkçe'nin dünyada en çok konuşulan diller arasında yer alması sahip olduğu köklü tarihten ileri gelmektedir. Milletleri millet yapan temel değerlerin başında yer alan dil; bir toplumun geçmişi, şimdisi ve geleceğidir. Toplumların maddî ve manevî değerleri dil vasıtasıyla gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Bu durum dil araştırmalarının yanında bir milletin folklor öğelerini de gün ışığına çıkarmaktadır. Teknolojinin getirdiği olumsuzluklardan nasibini alan dil, ne yazık ki dünya çapında yozlaşmaya başlamıştır. Özellikle de zayıf devletlerin dili,

güçlü devletlerin dili karşısında asimile olmuş ve zamanla konuşulmamaya başlanıldığı için de yok olmuştur. Bu durumda da dil faşizmi dediğimiz terim devreye girmektedir. Dillerinin diğer diller karşısında asimile olmasını istemeyen devletler, ülkelerinde ana dillerinin konuşulması için katı kurallar uygulamaktadırlar. Küçük yaşlardan itibaren çocuklarını ciddi bir dil eğitiminden geçiren aileler, ileride çocuklarının ana dilini iyi konuşmaları için tedbirler almaktadırlar.

Devletleri ayakta tutan bazı değerler vardır; şüphesiz bu değerlerin başında yıllardır başı çeken bir olgu vardır ki o da dildir. Peki, içerisinde bulunduğumuz çağda dilimizi korumak ve gelecek

* Öğretim Görevlisi; Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi

kuşaklara özgünlüğünü yitirmeden aktarmak için ne gibi önlemler alınmalıdır? Bu soru dil bilinci açısından önemlidir. Evet, gelişen çağda birçok değer unutulmuş ya da yerini içerisinde bulunduğu döneme adapte etmiştir. Bu durum elbette kaçınılmazdır, fakat dil gibi millî ve hassas bir değer geçici süreliğine popüler olan bir atmosfere kendini bırakmasına izin verilmesi, son derece yanlış bir durumdur. Özellikle Z Kuşağı dediğimiz yeni nesil, dili doğru kullanmama açısından eleştirilmesi gereken bir kuşaktır. Ele alınan bu yazıda da öğrencilerimizden tespit ettiğimiz yazım hataları üzerinde duracağız. Aslında dili ihlal etmek sadece ilk ve orta öğretim öğrencilerine has bir durum değildir. Lisans, yüksek lisans ve hatta doktora mezunu insanların dahi dili yanlış kullanması söz konusudur. Hangi mesleği yaparsak yapalım ister alanında uzman bir profesör ister sıradan bir vatandaş; ana

dilimizin değer yargılarını, kurallarını ve hassasiyetini bilmek boynumuzun borcudur. Çünkü millî değerleri korumak en başta ana dili korumaktan geçmektedir.

Şimdi sırasıyla lise ve üniversite düzeyi öğrencilerin en çok yaptığı yazım ihlallerine bakalım olursak şu şekildedir:

1. Ek olan -da, -de ve -ki ile bağlaç olan da, de ve ki'nin yazımı: Genellikle çoğu öğretmen, “*Cümleden atılınca anlamlı oluyorsa ayrı, anlamsız oluyorsa bitişik yazılmalıdır.*” şeklinde öğrencilerine bir yardımda bulunmaktadır, fakat bu durum her zaman geçerli olmamaktadır. Temel bir yazım kuralı olan bu kural, bir yetişkinin küçük yaşlardan itibaren düzenli kitap okuması ile gelişmektedir. Zihin ister istemez bu kuralı hapseder ve bir süre sonra nasıl yazılması gerektiği konusunda bize uyarılarda bulunur. Özellikle ek olan **-da, -de'nin -ta -te** biçimlerinin de olması daha büyük hataları

gözler önüne sermektedir. Gözlemlerim sonucunda bu hata özel isimlerde daha da belirginleşmektedir. Mesela; “**Elif'te bizimle gelecek.**” örneğinde Elif özel isimdir, *özel isimlere gelen çekim ekleri kesme işareti ile ayrılır* şeklinde düşünen öğrenci buradaki -ta ve -te'yi bitişik yazmaktadır. Neden -da ve -de şeklinde yazılmadığı sorulunca da sertleşmeye bağlı olduğunu söyleyerek -ta, -te şeklinde yazmaktadır. Evet, söylediği doğrudur, fakat buradaki (-da ve -de) ek olarak değil, bağlaç olarak kullanılması gerektiği için ayrı yazılmalıdır. “**Elif de bizimle gelecek.**” şeklinde olması gerekmektedir.

Üniversite sınavına hazırlanan bir öğrencinin dil bilgisi kuralları çerçevesinde bilmesi gereken iki tane ek olan “-da, -ta ve -de, -te” bir tane de bağlaç olan “da ve de”dir. Aynı şekilde ek olan iki tane -ki ve bir tane de bağlaç olan ki mevcuttur. Bu gibi yazım kurallarında başarılı olmak; bol bol soru çözümlerle değil de bilimsel makalelerden, tezlerden ya da sıkıcı olmamak kaydıyla iyi bir yayınevinden çıkmış romanlardan vs. pratik yapılarak üzerine gidilirse daha kalıcı ve doğru olacaktır.

2. Öğrencilerin diğer yaptığı önemli yazım hatalarının başında ayrı yazılması gereken kelimelerin bitişik, bitişik yazılması gereken kelimelerin ise ayrı yazılması gelmektedir. Ayrı yazılması gereken birleşik kelimeler, ne yazık ki göz ardı edilmektedir. Bunların başında “sağ ol, hoşça kal, alt etmek, arz etmek” vs. gibi kelimeler gelmektedir. Eğer ki birleşme esnasında bir ses olayı ya da anlam kaybı yoksa birleşik kelimeler ayrı yazılmalıdır, varsa bitişik yazılmalıdır. “Fark etmek, söz etmek, terk etmek” vs. gibi kelimeler ayrı yazılan birleşik kelimelerdir. “Hissetmek, defnetmek, reddetmek” vs. gibi kelimeler ise bitişik yazılan birleşik kelimelerdir. Birleşik kelime denildiği zaman çoğu öğrenci, boşluk bırakılmadan yazılan kelime anlamaktadır. Bu önemli bir ayrımdır. Aynı zamanda belgisiz zamir ve sıfat yoluyla oluşturulmuş kelimelerin yazımında da birçok öğrenci maalesef ki yazım kuralı ihlali yapmaktadır: “bir çok, bir kaç, bir takım, herhangi, hiç bir” vs. gibi. Bunlar bitişik yazılması gereken kelimelerdir. “birçok, birkaç, birtakım, herhangi, hiçbir” vs. gibi.

3. Diğer bir yazım kuralı ihlali “m, p, r, s” ünsüzleriyle oluşturulmuş pekiştirme sözcüklerinin ayrı yazılmasıdır. Bu yolla oluşturulan pekiştirme sözcükleri bitişik yazılmalıdır: “pespembe, mosmor...” Pekiştirilmiş sözcükler her daim bitişik yazılır şeklinde bir ifade kullanmak da yanlış olacaktır. Çünkü Türkçe’de farklı yollarla pekiştirme yapılabilmektedir: “güzel mi güzel çocuk, güzel gü-

zel kızlar” gibi. Bu nedenle “m, p, r, s” ünsüzleriyle yapılan pekiştirmeler denilerek büyük bir yanlışın önüne geçilmesi gerekmektedir.

Pekiştirilmiş sözcüklerle ikilemeler karıştırılmaktadır. İkilemeler ayrı yazılmaktadır. Öğrenciler bu noktada ikisi arasındaki ayrımı bazen kavrayamamaktadır. Deyimlere de burada değinmek yerinde olacaktır. Deyimler de ikilemeler gibi ayrı yazılmaktadır. Deyimlerin yazımı noktasında öğrenciler ikilemeler ve pekiştirilmiş sözcükler kadar hataya düşmemektedir.

4. Bir yazım kuralı ihlali de soru ekinin kendinden önceki kelimeye bitişik yazılmasıdır: Bugün **evdemisin?** Bugün **evde misin?**

5. En çok yapılan bir diğer yazım yanlışı ses bilgisi ihlalden kaynaklıdır. Sert seslerden sonra sert seslerin gelmesi (bazı istisnalar hariç) ve “p, ç, t, k” harfleriyle biten bir kelimeye ünlü ile başlayan ek geldiğinde “p, ç, t, k”nin “b, c, d, g ve ğ”ye dönüşmesi (bazı istisnalar hariç), ünlü harfin düşmesi gerekirken düşürülmemesi **burunu** (burun-u<burnu) öğrenciler tarafından göz ardı edilen bir diğer yazım ihlalidir.

6. Öğrencilerin yaptığı bir yazım ihlali de kısaltmaların yazımından kaynaklıdır: Türk dil bilgisinde büyük harflerin kısaltmalarında sadece Türkçe (T.) ve Türkiye Cumhuriyeti (T.C.)nde nokta kullanılmaktadır, fakat bu kural göz ardı edilmekte olup bütün büyük harflerin kısaltmalarında nokta kullanıldığı görülmektedir.

7. Diğer bir yazım kuralı ihlali; iki noktadan sonra eğer ki özel isim ya da bir açıklama gelmiyor, örnek geliyorsa cümle küçük harfle başlamalıdır. Bu durum neredeyse çoğu öğrenci tarafından bilinmemektedir, hatta öğrenciler bu kurala ısrarla itiraz etmektedir.

8. Gezegen anlamında kullanılan dünya, ay, güneş vs. gibi kelimeler büyük harfle yazılması gerekirken öğrenciler genellikle küçük harfle yazmaktadır. Gezegen anlamı ve özel isim dışında kullanılması durumunda bu tür kelimelerin küçük harfle yazılmalıdır.

9. Öğrencilerin karıştırmadan kaynaklı ihlal ettiği diğer bir yazım kuralı da şudur: Özel ada bağlı yer isimlerinden sonra gelen il, ilçe, köy, deniz, nehir, göl, dağ vs. gibi isimlerin yazımından kaynaklı bir problem yaşamaktadırlar. Burada şu ayrımdan hareketle daha rahat bir şekilde sorun çözülebilir. Örnek üzerinden anlatılacak olursa *İstanbul ili* denildiği zaman ilin adı İstanbul’dur, İstanbul ili değildir. Bu sebepten özel ada bağlı olmadığı için ilin

ilk harfi büyük yazılmamalıdır, fakat aynı durum özel ada dahil olan kelimelerde geçerli değildir. Yine bir örnek üzerinden açıklanacak olursa İstanbul Boğazı dediğimiz zaman Boğaz’ın adı, İstanbul Boğazı’dır, burada boğaz, özel adı dahil olduğu için büyük harfle yazılmalıdır.

10. İhlal edilen diğer bir yazım kuralı da gün ve ayların yazımından kaynaklıdır. Eğer ki net bir tarih varsa gün ve ay adlarının büyük harfle yazılması gerekmektedir. Örneğin; “1 Nisan benim için özel bir tarihtir” denildiği zaman burada net bir tarih vardır, bu neden nisan kelimesinin ilk harfi büyük yazılmalıdır, fakat “nisan benim en sevdiğim aydır” denilirse burada net bir tarih olmadığı için nisan kelimesinin ilk harfi küçük yazılmalıdır.

11. Bir diğer yazım kuralı ihlali metatez dediğimiz seslerin yerini değiştirmesinden kaynaklı karşılaşılan ihlaldir. Bu genellikle kelimenin okunuşunun kafa karıştırmasıyla olmaktadır. Mesela: *cambaz (canbaz), pembe (penbe), saklambaç (saklanbaç)* vs. gibi.

12. Son olarak ihlal edilen bir yazım kuralına daha değinilecek olursa o da üleştirme sayı sıfatlarının rakamla yazılmasından kaynaklı oluşan bir hatadır: “5’er” değil “beşer” şeklinde yazılması gerekmektedir.

Yukarıda sırasıyla bahsedilen ve en çok yapılan yazım ihlalleri, başta öğrenciler olmak üzere sosyal medya ağları ve farklı türlerde kaleme alınmış yazılarda karşılaşılan yazım hatalarıdır. Özellikle kelimeler, yeni nesille birlikte kısaltılarak yazılmaya başlanmıştır (selam yerine slm, merhaba yerine mrb vs.), hatta üşengeçlikten dil yerini emoji dili denilen yeni bir evreye teslim etmiştir. Bu durum dilin yozlaşması adına büyük bir tehlikedir. Özellikle öğretmenlerin öğrencilerine dili doğru kullanmaları adına her seferinde uyarıda bulunmaları ve dil bilincini aşılamları gerekmektedir.

Dilin ihlaline karşı sorumluluk sadece alanında uzman eğitimcilere ait değildir. Ana dili Türkçe olan herkes, dilinin kurallarını iyi bilmeli ve iyi bir Türkçe konuşmaya özen göstermelidir, bu bizlerin boynunun borcudur. Atalarımızın emaneti olan güzel dilimiz Türkçe, dünya dilleri arasında önemli bir konumdayken ve neredeyse dünyanın her bir bucağında konuşuluyorken onu geri plana atmak içler acısı bir durumdur. Peyami Safa’nın da dediği gibi “Dilini kaybeden bir millet, her şeyini kaybetmiş demektir.” Safa’nın bu sözü dil bilincini ayakta tutmamız adına rehberimiz olmalıdır.

Yavaş Yavaş

Kadere yazılmış eyvah bir kara yazı
Derdi bilenlere sor yavaş yavaş,
Gönülde inliyor gizli bir sızı
Ateşi bağrımda kor yavaş yavaş.

Ürgüp, Göreme'yi yıksan başıma
Hattı desenini çizsen taşıma
Saklasam seni de gözüm yaşıma
Gönülden gözüme sar yavaş yavaş.

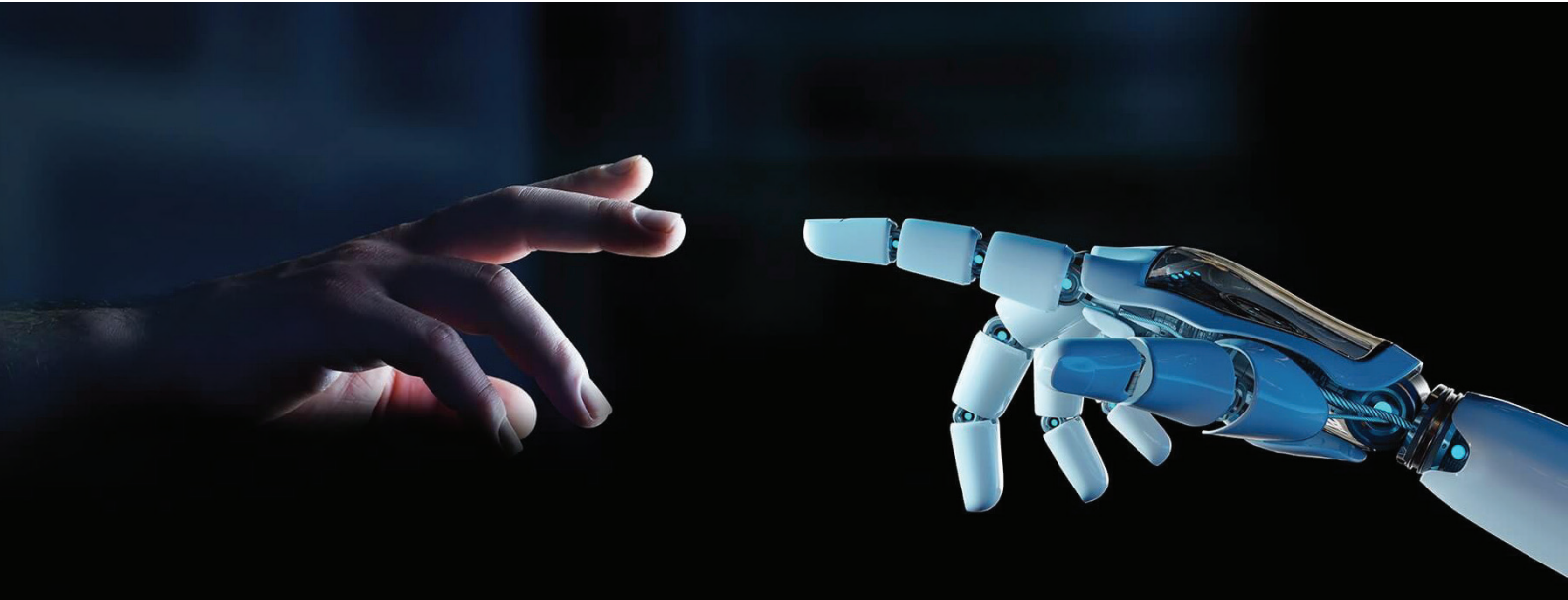
Dağları taşları erittim geldim,
Gençlik baharımı çürüttüm geldim,
Karadan gemiler yürüttüm geldim,
Açıp gözlerini gör yavaş yavaş.

Onur KURALAY*

Yapay Zekâ Çağında İnsan V

Engin SORHUN*

Öğrenme, fiiliyatta, var olanın keşfi, yeni bir bilginin edinilmesi, kazanılmış bilgi, beceri ve tecrübenin pekiştirilmesi, güncellenmesi ya da derinleştirilmesidir. Öğrenme, ister şahsî isterse umumî iktisâba konu olsun önceki bilginin üzerine inşa edilerek şekillenen bir vetîredir. Bir anda gerçekleşmez. Bununla birlikte öğrenme fiili kendiliğinden gerçekleşmez. Bir iştiyak, uyarıcı ya da motivasyona bağlıdır.

Bu yazımızda; yapay zekânın öğrenme modellerinin aslında son bir iki asırdır örgün öğretimde uygulanagelen insan öğrenmesi modelleriyle birlikte geliştirildiğine, etkileşim hâlinde olduğuna ancak bu öğrenme modellerinin faydalarına rağmen eksik ve kusurlu olduğuna temas edeceğiz.

Yapay Zekâ Öğrenmesinin İnsan Öğrenmesi Kökenleri

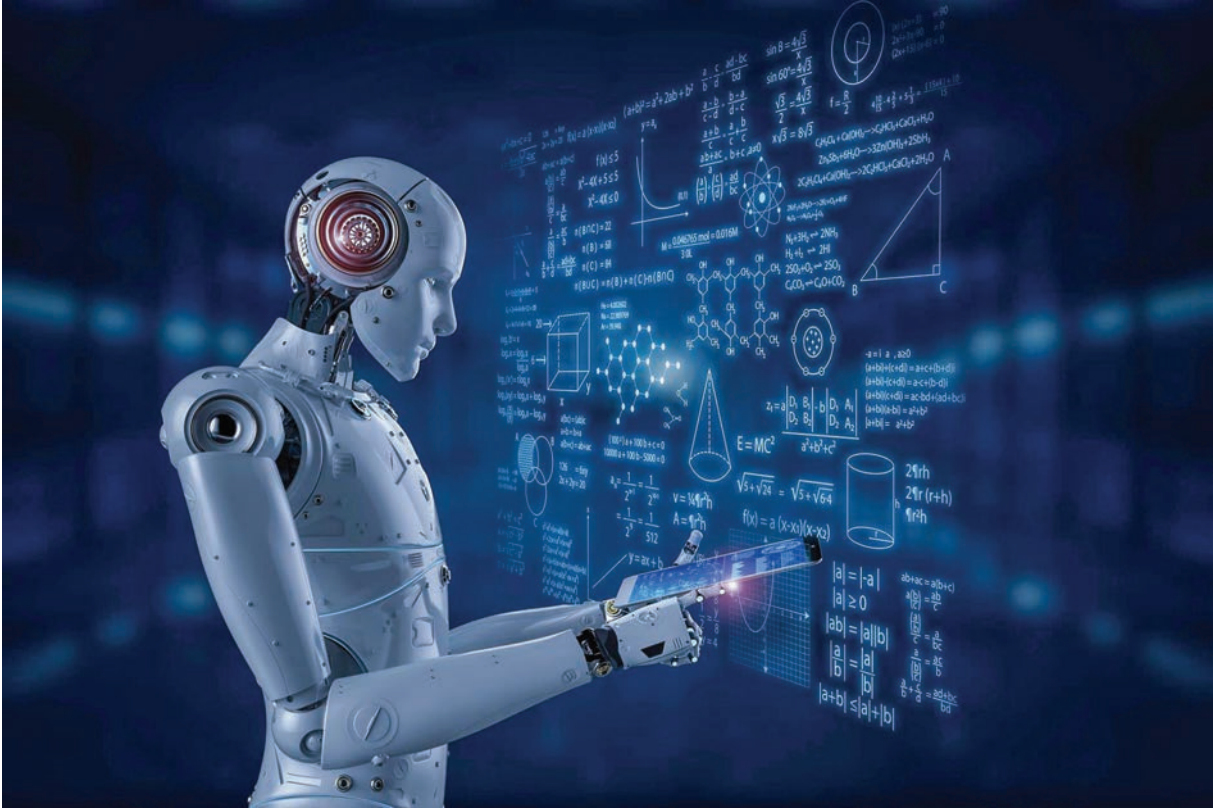
Motivasyon insan öğrenmesi için önemlidir. Bu motivasyon içeriden (intrinsic) ya da dışarıdan (extrinsic) olabilmektedir:¹ Kişi bir şeyi

ilginç bulduğu, hoşlandığı veya sevdiği için öğrendiğinde içeriden motivasyon, birtakım ödüller elde etmek ya da olumsuz sonuçlardan, cezalandırmadan kaçınmak için öğrendiğinde dışarıdan motivasyon söz konusudur. Aralarındaki temel fark ilkinin daha ziyade kişide var olan ancak henüz keşfetmediği bir eğilim, insiyak, ön bilgi, yetenek vs. ile alakalı olmasında aranmalıdır.

Dışarıdan motivasyona dayalı insan öğrenmesi ülkelerin eğitim sistemleri hiyerarşisinde yer alan kurumlarda vatandaşlara erken yaşlardan itibaren standart bilgi, davranış kalıpları ve kabiliyetlerin kazandırılmasıyla yakından ilişkilidir. Yapay zekânın öğrenme sistematüğini teşkil eden makine öğrenmesi (denetimli öğrenme, denetimsiz öğrenme ve pekiştirmeli öğrenme) insanın dışarıdan motivasyonuna dayalı öğrenme yapısının teorik ve pratik çerçevesini ve bu meyanda geliştirilen yöntemler, ortaya konulan bakış açıları üzerinde gelişmesini göstermiştir.

Yapay zekâdaki denetimli öğrenme, denetimsiz öğrenme ve pekiştirmeli öğrenme mo-

¹ Weber, Keith (2003), "The relationship of interest to internal and external motivation", Communication Research Reports, 20(4),

delleri köklerini sırasıyla eğitim bilimindeki kavram öğrenme (concept learning), Hebbian öğrenme ve sonuca yönelik/edimsel şartlandırma (operant conditioning learning) modellerinden almaktadır. Yapay zekâ ve insan öğrenmesi modellerindeki bilimsel gelişmeler 1950'den sonra neredeyse at başı yürüyegelmiştir. Şimdi bu öğrenme modellerine kısaca göz atalım:

Denetimli öğrenme ile ilişkilendirilen kavram öğrenme:

Belirli özelliklerinden yola çıkarak kavramlar hakkında kategoriler oluşturmaya ve her kategorideki örnekleri depolamaya, hafızetmeye dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, kavramlar, her nesnenin, olayın veya fikrin bir dizi ortak ilgili özelliğe sahip olduğu anlayışına dayanarak nesnelere, olayları veya fikirleri sınıflandırmamıza yardımcı olan zihinsel kategorilerdir. Kişi ne kadar örnek depolar o kavram hakkında o kadar bilgiye sahip olur ve yeni durumlarla ya da örneklerle karşılaştığında bunu oluşturduğu kategorilerden birisine dahil ederek "öğrenmiş" olur. Örgün eğitim ise kişilerin kavram kazanmasına ve kavram oluşturmaya yardımcı olan kurumsal yapı olarak görülmektedir.²

2 Bkz. Bruner, J. S., J. J. Goodnow ve G. A. Austin (1986), "A study of thinking", Transaction Publishers.

Denetimsiz öğrenme ile ilişkilendirilen Hebbian öğrenme:

1949'da Donald Hebb tarafından beyindeki nöronların işleyişi dikkate alınarak geliştirilmiştir. Bu modele göre beynimiz yeni bir şey öğrendiğinde, nöronlar aktive olur ve diğer nöronlarla bağlantı kurarak bir sinir ağı oluşturur. Bu bağlantılar zayıf başlar, ancak uyarın (stimulus) her tekrarlandığında, bağlantılar daha da güçlenir ve davranış daha sezgisel hâle gelir. Konser dinlemek için salonun içinde bekletilen ve tüm numaralı bilet sahipleri yerlerine oturduktan sonra boş olan yerlerden birisine oturabileceği söylenen bir müziksever düşünelim. Salona girenleri inceliyor. Daha yaşlı olanlar ön kısımlara, orta yaşlılar orta kısımlara ve daha genç olanlar arka kısımlara otursun. İçeri giren ve yerleşen her bir müziksever yaşına göre bu kişinin beyinde farklı bir nöronu harekete geçirecek ve nihayetinde onun salonun hangi kısma oturacağını belirleyecektir.³

Pekiştirmeli öğrenme ile ilişkilendirilen edimsel şartlandırma modeli:

İhtiyaç duyulduğunda gösterilen ya da içten gelerek yapılan davranış olan hareketlerin dışarı-

3 Bkz. Sanger, T. D. (1989), "Optimal unsupervised learning in a single-layer linear feedforward neural network", Neural networks, 2(6), 459-473.

dan şartlandırılabilmesi ve bu yolla öğrenmenin gerçekleşebileceği görüşüne dayanmaktadır. Buna göre, kişi çevresinde bulunan varlıklarla etkileşim hâlinindedir. Davranışlarını da bu etkileşim şekillendirir. Kişi içinde bulunduğu ortamda gösterdiği bir davranış hoşuna giden bir sonuçla neticelendiğinde bu davranışı tekrarlama; nâhoş bulduğu bir durumla neticelendiğinde ise bu davranışı tekrar etmeme eğiliminde olacaktır. Edimsel şartlandırmada önemli olan, kavram öğrenme ve Hebbian öğrenmede olduğu gibi bilgi değil, davranışlar ve sonuçlarıdır. Kişi bir davranışı hâl edinebilmesi için bir ödül elde etmeli ya da sıkıntılı bir durumdan kurtulmalıdır. Bu öğrenme modelinin en dikkat çekici noktası; davranışın sebep ödül ya da cezanın netice değil tam tersine ödül ya da cezanın sebep, davranışın sonuç olmasıdır. Kişi bir hareket yapar ve bunun neticesinde ortaya çıkan sonuçlar bu hareketin davranışa dönüşmesini belirler. Eğitim modeli bir davranışı dayatmaz, bir bilgi, beceri ya da tecrübeyi aktarmaya odaklanmaz. Sadece bir davranış ortaya çıktığında onun yer etmesi ya da ondan vazgeçilmesi için ödül-ceza mekanizmasını harekete geçirmeye odaklanır.⁴

Yapay zekânın öğrenme biçiminin çerçevesini belirleyen insan öğrenmesi modelleri içten değil dıştan denetimli, soyuttan ziyade somut çıktılara yönelik, huzura değil hazza vurgu yapan, uzun vadeli/kalıcı bilgi, beceri vb. kazanımlardan çok orta vadeli değişkenlere göre yön bulan, yaratıcı-dönüştürücü değil uygulayıcı bir prototip insanı baz aldığı açıktır.

Dışarıdan Motivasyona Dayalı İnsan Öğrenmesinin Sınırları

Günümüzde yaygın, zorunlu ve standartlaştırılmış örgün eğitimin kavramları bir asırdır süregelen beyin araştırmaları ve psikolojideki bulguların sonuçlarına dayansa da ilk pratik uygulamalarına 19. yy.'ın başında rastlamaktayız. Yukarıda bahsedilen üç öğrenme modeline göre inşa edilen örgün eğitim öğretim anlayışının ilk teşekkülünü sanayi devrimi ve ulus devletlerin zuhur ettiği zamanlarında aramak yanlış olmaz. Zira, dışsal insan motivasyonuna dayalı öğrenme, bir taraftan örgün eğitim ve öğretim kurumlarının çeşitli iş sektörlerinde istihdam gereksinimlerini karşılamak için bilgiyi insan kaynağına mümkün olduğunca ve-

rimli bir şekilde aktarmasıyla ve teknik/endüstriyel becerileri etkin bir şekilde kazandırmasıyla yakından ilişkiliyken diğer taraftan da vatandaşların sosyal hayatta ve kamusal alandaki davranış kalıplarını edindirmeye, devlet kurumlarıyla ilişkisinin çerçevesini belirlemeyle ilişkilidir. Bu görüşten hareketle özellikle 20. yy. boyunca yeryüzünde en ücra köşesine kadar organize bir şekilde yaygınlaşan zorunlu, standart örgün eğitim referans aldığı öğrenme modelleriyle asrın insanını şekillendirmekte ve ona maddî ve manevî hareket alanının sınırlarını işaret etmektedir.

Yapay zekâ öğrenmesinin insan öğrenmesini taklit edip edemeyeceğinin sorgulandığı bir dönemde, son bir iki asırdır standart teknik bilgi ve becerileri aktarma misyonu güden zorunlu örgün eğitimin dayandığı referanslar yüzünden, insanın tekdüzeleşmesine, şablonlara sığdırılmasına, âdeta robotlaştırılmasına sebep olup olmadığı üzerinde durulması gereken oldukça makul bir şüphedir.

İnsan tabiatında iki boyutlu bir tekâmül alanı bulunduğu geleneğe dayalı olanından modern olanına tüm bilim yaklaşımlarınca vurgulamaktadır: Birinci boyut insanın iç dünyasındaki tekâmülüyle, ikinci boyut insanın dış dünyasındaki tekâmülüyle ilgilidir. İnsanın karmaşık ve geniş bir yelpazedeki duygularını keşfetmesi, içerdikleri sembolik dili öğrenmesi, daha sonra da kendisi dışındakilerin farkına varması, duygularını sezip anlamlandırabilmesi kazanılacak temel bilgi/beceri olarak vurgulanmaktadır.⁵ Kadim geleneklerde, antik Yunan'da ve büyük dinlerde erdemli, ahlâklı, iyi insanın "kendini bilen" insan olduğu herkesin mâlumudur.⁶ Ancak, ne kadar hazindir ki örgün öğretim maişet seviyesindeki aklın gelişmesine, teknik/endüstriyel/meslekî becerilerin kazandırılmasına o kadar yoğunlaşmıştır ki insanın iç dünyasındaki tekâmülünü desteklememenin yanında insanın dış dünyasındaki tekâmülünü bile eksik bırakmaktadır. İnsanın maişet aklının düşünce ka-

5 Bkz. Gürel, A. Rahşan ve Gürel, Perihan (2013), "Hikayelerle Mi-zaç ve Karakter Eğitimi", Hayat Yayınları, İstanbul.

6 M.Ö. 6. yy.'da yaşamış Taoizmin kurucusu Lao-Tzu "Başkalarını bilmek zekicedir ama kendini bilmek hakiki bilgeliktir." derken aynı dönemde kadim Yunan'ın Yedi Bilgesinden birisi olan Spartalı Khilon kendinden sonra gelen düşünürlere referans olacak **Gnothi seauton** (Yunanca: γνώθι σεαυτόν) yani "**Ey İnsan!, Kendini bil!**" sözünü Delfi'de bulunan mâbed-okulun kapısına altın harflerle yazdırıyordu. 6 asır sonra Hz. İsa (a.s) ümmetine "Kendinizi derinlemesine tetkik edin ve kim olduğunuzu anlayın... Kendini bilmeyen, hiçbir şey bilmiyor demektir. Ama kendini bilen, kâinatın bilgisini edinmiştir." diyerek büyük bir hikmet bırakıyordu. Resûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.) **Men arefe nefsehu fekad arefe Rabbehu** (Arapça: من عرف نفسه فقد عرف ربه) yani "**Kendini bilen Rabbi'ni bilir.**" diyerek kendinden öncekileri tasdik edip cem ederken bu kadim hikmeti tekâmül ettiriyordu.

4 Bkz. Thorndike, E. L. (1927), "The law of effect", The American Journal of Psychology, 39(1/4), 212-222.
Bkz. Skinner, B. F. (1938), "The behaviour of organisms: An experimental analysis", D. Appleton-Century Company Incorporated.

biliyetine şekil vermeye teşebbüs eden örgün eğitim sistemi söz konusu düşünceleri etkileme gücü de bulunan duygularının keşfini, insanın iç tekmülünü, karakter gelişimini neden göz ardı eder? Hâlbuki, “**Düşünceler dış dünyamıza, duygular iç dünyamıza bakar. Düşünce dünyası dar, duygu dünyası geniştir.** Akıl, “20 dakika yürü.” der. Duygu, “Yürüyüş boyunca güzellikleri seyret.” der. Akıl, “Beslenmek için tabağındaki yemeğini bitir.” derken; duygu, “Yemeğin her lokmasının lezzetini hisset.” diyecektir. **Akıl yaşadığımız evreni daraltır, duygu genişletir.** Duygu akılla iş birliğine girerse, bir kişinin hayatına bin kişilik hayat sığabilir.”⁷

Marshmallow Testi

Modern gelişim psikolojisi insanın iç motivasyonla ilişkili karakter gelişiminin dış dünyadaki olumlu tesirlerini ortaya çıkardığı hâlde bunun örgün eğitime karakter ve mizaç eğitimi olarak yansıtılamaması artık insanlığın dünyevî, maddî refahını da olumsuz etkilemektedir. Bunu ortaya koyan araştırmalardan birisi Marshmallow Testi ya da Hazzı Erteleme Becerisi Testi diye bilinen yarım asır önce başlayan ve bugün hâlâ devam eden çalışmalardır:⁸

1960 yılında Stanford Üniversitesi'nin anaokulundaki çocukların önüne şekerleme, kurabiye vb. onlar için cazip yiyecekler (yani ödül) ve birer zil konulur. Eğer çocuklar 20 dakika yemeden sabrederlerse önlerindeki iki katı kadar cazip yiyeceklerden verileceği (yani daha büyük ödül) söylenir. Eğer çocuklar zili çalarsa önündeki ikramları alıp oyundan çekilebilecektir. Neticede, bu çocuklardan bazıları zile basıp oyundan çekilirken bazıları da büyük bir mücadele sonucu hazzı ertelemeyi başarır (Bu test sırasında çocukların yüz ifadelerini izlemeye değer).⁹

Testin sonuçları burada bitmez. Bu çocukların tüm hayatları yıllar boyunca izlenir. Sonuç oldukça ilginçtir. Hazzı erteleme iradesi gösteren çocuklar üniversite sınavlarında daha yüksek puanlar al-

mışlar, ergenlik dönemleri daha az stresli geçmiş, sosyal ve bilişsel gelişimleri daha sağlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Orta yaşa geldiklerinde istikrarlı kariyer ve aile hayatlarında, sosyal ilişkilerinde daha tutarlı ve istikrarlı oldukları rapor edilmiştir. Dahası bağımlılık ve obezite gibi sağlık durumları da hazzı erteleyen ve erteleyemeyen guruplar arasında belirgin farklar tespit edilmiştir.¹⁰

Söz konusu araştırma 60 seneden fazla bir sürede, pek çok ülkeden farklı uzman ekiplerle ve farklı denek guruplarıyla tekrarlanmıştır. Bu sürecin sonunda projenin yürütücüsü Profesör Walter Mischel iradenin çocukluktan itibaren geliştirilebileceği, güçlendirilebileceği sonucuna varmaktadır. Ona göre irade, otokontrol, hazzı erteleme becerisi gibi erdemler eğitim hayatının bir parçası olmalıdır. Çünkü bunun kişi ve toplum refahına zannedilenin çok üzerinde tesirleri olmaktadır.

Cezalandıran Ödül

Geçen yazımızda pekiştirmeli öğrenmenin ödüllendirme-cezalandırma mekanizmasına dayandığını ve bilgisayar oyunlarının bu tesirli makine öğrenmesi modeline dayandığından bahsetmiştik. Pekiştirmeli öğrenmenin eğitim bilimlerindeki karşılığı olan edimsel şartlandırma ortaya atılmasını takip eden yıllarda bizzat geliştiricisi olan Skinner tarafından kusurlu görünerek düzeltilmek zorunda kalmıştır.¹¹ Buna sebep olan öğrenme ve davranışları düzeltmede cezalandırmanın daha önce

¹⁰ Bkz. Mischel, Walter (2014)

¹¹ Skinner cezaya alternatif olarak şunları önermektedir:

1) İstenmeyen davranışa neden olan ortamı değiştiriniz. Böylece davranış değişecektir. Örneğin, çocuk sınıfta sıkıldığı için disiplin sorunu çıkıyorsa, çocuğa sıkılmasını önleyecek öğretim hizmeti sunulmalıdır.

2) İstenmeyen davranış bıkıncaya kadar yaptırınız. Örneğin, eğer şeker yememesini, kibrit yakmamasını istiyorsanız bıkıncaya kadar şeker yedirin, bıkıncaya kadar kibrit yaktırın.

3) Eğer istenmeyen davranış çocuğun gelişim döneminin bir özelliği ise çocuğun bu dönemi atlattığını sabırla bekleyiniz.

4) İstenmeyen davranış görmezlikten gelip istenen davranış gördüğünüzde hemen pekiştiriniz.

5) Cezalandırmaya alternatif en etkili süreç sönmedir. Ancak uzun zaman alır ve sabırla beklemeyi gerektirir. Tıpkı istenen davranışlar gibi istenmeyen davranışlar da pekiştirildiğinden dolayı tekrar edilir. Eğer istenmeyen davranış pekiştirilmezse zamanla sönme meydana gelir.

Uzm. Uğur Kaya, <http://www.antalyaozelegitim.com/blog/aba-davranis-terapisi/skinner-ve-edimsel-kosullanma.html>

⁷ Bkz. Gürel, A. Raşan ve Gürel, Perihan (2013), s. 86.

⁸ Mischel, Walter (2014), “Marshmallow Testi: Otokontrolde Ulaşmak”, İng. Çev. Barış Satılmış, Pegasus Yayınları, İstanbul.

⁹ https://www.youtube.com/watch?v=QX_oy9614HQ

zannettiği kadar etkili olamayışını keşfetmesi olmuştur.¹² Çünkü, cezalandırma insan davranışları üzerinde sadece geçici bir etkiye sahiptir. Olumsuz davranışın sönmesi değil bastırılmasını sağlar. Bir süre ortaya çıkmayan davranış yeniden nüksedebilir. Bu yüzden Skinner daha sonraları cezalandırarak değil ödüllendirerek davranış değişikliğinin daha doğru olduğunu söylemiştir.¹³ Ancak burada da tatmin edici olmayan bir sonuca rastlıyoruz: Ödülün türü ve ölçüsü doğru tespit edilmediğinde ödüllendirme de etkisiz kalacaktır.

Cezalandırmanın örgün eğitimden ve insan öğrenmesi ekosisteminden dışlanması on yıllar almıştır. Ancak edimsel şartlandırma modeline yöneltilen eleştiri yağmuru burada sona etmemiş giderek ödüllendirme mekanizması üzerinde yoğunlaşmıştır. 1970'lerin başında Profesör Lepper ve ekibinin yaptığı deney bu itirazlara bilimsel bir temel teşkil etmiştir:¹⁴

Bu deneyde,¹⁵ üç guruba ayrılan anaokulu çocuklarına renkli boya kalemleri verilerek resim çizmeleri istenmiştir. Birinci ve ikinci gruba ödül olarak kurdeleli ve yıldızlı kartlar veriliyor. Ancak birinci gruba resim yaptıklarında bu kartlardan alacakları söylenirken ikinci gruba söylenmiyor. Bu ikinci guruba ödülleri resim etkinliğinin sonunda sürpriz olarak veriliyor. Üçüncü gruba ise ödül verilmiyor. Sonuçta, ödüllendirilen çocuklar daha çok resimle uğraşiyor. Ancak, deney burada bitmiyor.

İki hafta sonra aynı çocuklara serbest zaman verilip önlerine boyama kalemleri ve ayrıca başka oyuncaklar bırakılıyor. Bu defa etkinlikte ödül

yok. Acaba çocuklar nasıl tepki verecek? Açık bir şekilde ödüllendirilen iki grup bu sefer resim yapmaya hiç ilgi göstermeyip diğer oyuncularla oynarken üçüncü grup hâlâ aynı heyecanla resim yapıyor.

Profesör Lepper'in deneyi çocukların yanı sıra ergin ve yetişkinler üzerinde de defalarca tekrarlanmasına rağmen sonuçlarda bir değişikliğe rastlanmamıştır. Tüm bu araştırmalar ödülün gerçekten de büyük bir dışarıdan motivasyon (extrinsic) olduğunu, ödülün insandaki heyecanı üst seviyelere çıkarıp yapılan iş ile daha fazla zaman ayırmaya vesile olduğunu ancak ortadan kalktığında heyecanın, yapılan işin, gösterilen çabanın kesildiğini ortaya koymuştur. Ödül davranıştan önce verirse sonrada verirse, sürpriz de olsa sonuç değişmiyor. Ödül doğru davranışları kazandırdığı gibi kazanıldığında insana faydalı olacak iyi davranışlardan mahrum olan insan cezalandırılmış oluyor.

Özetleyecek olursak, son iki asırdır uygulana gelen insan öğrenmesi modelleri zorunlu, standart, yaygın eğitim kurumları vasıtasıyla modern insanın şekillendirilmesinde rol oynamış bulunmaktadır. Bu eğitim ve öğretim ekosisteminin hâricinde idealist bir öğretici kaynaktan beslenmemiş içerden ve dışarıdan tekâmülünü dengeli bir şekilde yürütme imkânı bulamamış insanlar üzerinde daraltıcı insan öğrenmesi modellerinin tesiri elbette daha fazladır. Yapay zekânın gelişme zemini bulunduğu öğrenme çerçevesi de işte budur.

Bunla birlikte, insan öğrenmesi modellerinin 20. ve 21. yy. uygulamalarında önemli gelişmeler vardır. 20. yy. pratikleri insanın içerden öğrenme motivasyonunu, duygusal/ruhî yönünü, karakter ve mizaç eğitimini hepten gereksiz görüp göz ardı ederken, 21. yy. pratikleri bunların insanın ve toplumun maddî refahı için ele alınması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

12 Malone, John C. (1978), "Beyond the operant analysis of behavior", *Behavior Therapy*, 9(4), s. 584-591.

StudyCorgi. (2021), "Frederic Skinner's Views on Behavioral Analysis", <https://studycorgi.com/frederic-skinner-views-on-behavioral-analysis/>

13 Santos, B.C. ve Neto, M.B (2020), "B. F Skinner's evolving views of punishment: II. 1940-1960", *Revista Mexicana de Análisis de la Conducta*, 46(2), s. 293-318.

14 Christine VanDeVelde Luskin (2003), "Mark Lepper: Intrinsic Motivation, Extrinsic Motivation and the Process of Learning", <https://bingschool.stanford.edu/news/mark-lepper-intrinsic-motivation-extrinsic-motivation-and-process-learning>

15 Mark Lepper (1973), "Undermining Children's Intrinsic Interest with Extrinsic Reward: A Test of the "Overjustification" Hypothesis", *Journal of Personality and Social Psychology*, 28(1), s. 129-137.

GELENEKSEL VE TAMAMLAYICI TIP KÖŞESİ

Bitkisel Çaylar

Çiğdem ORGUN ŞAHİN*

Fitoterapi, bitkisel ürünlerle yapılan tıbbî uygulama ve tedavi yöntemidir. Bitkisel çaylar ise günlük rahatsızlıkların iyileştirilmesinde; tedavi edici değere sahip etken madde veya maddeler içeren bitki ya da bitki parçalarından hazırlanan, hastalıklardan koruyucu, tedavi edici veya tedaviyi destekleyici değere sahip çaylardır.

Bitkiler, insan vücudunun sağlıklı işlevini sürdürdürebilmesi için gerekli temel öğeler olan vitaminleri, mineralleri, bitkisel proteinleri ve karbonhidratları ihtiva ederler. Lezzet olarak uygun bitkiler, doğrudan ya da işlenerek veya pişirilerek gıda olarak kullanılmaktadır. Ancak tüm bitkilerin gıda olarak tüketilmesi mümkün değildir. Sağlık için yararlı olduğu bilinen ama lezzeti ve yapısı gıda olarak kullanılmaya uygun olmayanlar için en uygun uygulama şekli çaylardır. Bitkilerin çay olarak uygulanması, en eski ve en basit ilaç şekli olarak bilinmektedir.

Çay denildiğinde aklımıza çay bitkisinin (*Camellia sinensis* L.) yapraklarından farklı kademelerde işlemlerle elde edilen yeşil çay ve tam fermente siyah çay gelmektedir. Bu nedenle “çay” kelimesi genellikle yeşil çay ya da siyah çayı hatırlatması sebebiyle çay bitkisi haricindeki bitkiler-

den hazırlanan çaylar için bitki çayı ya da bitkisel çay ifadesi kullanılmaktadır. Bitkisel çaylar aslında bilinen en eski ve en basit ilaç uygulama şekillerinden biridir. İnsanoğlu binlerce yıldır kurutulmuş bitki kısmı olan drog (yaprak, kök, çiçek, meyve) üzerine kaynar su ilave ederek bitki çaylarından şifa aramıştır. Drog, Orta Asya Türkçesinde “dalık” kelimesinden türemiştir. Dalık, ilaç olarak kullanılan bitkileri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. İngilizce “drug” sözcüğü de ilaç anlamındadır. Türkçede ve bazı dillerde drog tedavi amacıyla kullanılan bitkinin etkili kısmıdır. Bitkilerde bu kısımlar kök, kabuk, yaprak, çiçek, tohum ve meyve gibi bölümlerdir.

Bitkilerden en iyi şekilde faydalanabilmek için uygun şekilde ve uygun zamanda toplamak gerekmektedir. Bitkilerdeki etken madde miktarı ve türü, yılın her günü aynı olmadığı için toplandıkları mevsim, hatta gün içerisinde toplandıkları saat dahi önemlidir. Ayrıca bitkilerin kullanılacak kısımlarının da toplanma zamanları farklıdır. Yapraklar; bitki çiçek açmaya başladığı zaman, çiçekler; tamamen açılmadan hemen önce veya tomurcuk hâlinde iken, toprak altı kısımları yani kökler; bitkinin toprak üstündeki kısımları kuruduktan sonra, kabuklar; bitki yapraklarını döktükten son-

ra ve ilkbahar, sonbahar gibi nemli havada, meyveler; tamamen olgunlaşınca (kuşburnu gibi) ve tohumlar; iyice olgunlaşıp kurduktan sonra toplanmalıdır. Toplanma işleminden sonra bitkilerin uygun şartlarda kurutulması gerekmektedir.

Kurutma, enzim yapısını bozmadan enzim faaliyetini durduran bir yöntemdir. Bitki veya drogdaki suyun uzaklaştırılması esasına dayanır. Bitki, tekrar suyla temasa geçince aktif maddeleri açığa çıkar. Doğadan toplanan bitkiler temizlendikten sonra genelde gölgelik ve havadar bir alanda kurutulmalıdır. Özellikle yapraklar ve çiçekler bu yolla kurutulur ancak meyan kökü, salep gibi kök bitkiler ısıya dayanıklı maddeler ihtiva ettikleri için doğrudan güneşe serilir ve bu yolla kurtulabilir. Doğadan toplanan bitkiler temizlenip kurutulduktan sonra yıl boyu kullanılabilirler.

Çiçek ve yaprakların içerisindeki etken madde bir yıl, kök ve kabukların içerisindeki etken madde en fazla iki yıl dayanacağı için bu süre zarfında saklanmaları önerilir. Bitkisel droglar nem, ısı ve ışık gibi etkenlerle bozulabilir. Bu nedenle serin, kuru ve karanlık bir yerde, bez torba, mukavva kutu veya cam kavanoz içinde saklanmalıdır. Plastik torbalarda muhafaza edilmemelidir. Çünkü ısı, ışık, yüksek nem droglardaki enzimleri aktive eder ve pek çok kimyasal reaksiyona yol açarak aktif maddelerinin yapısını bozar.

Öğütme derecesi de bitkiler için oldukça önemlidir. Çünkü çok ince öğütülmüş ve parçalanmış droglarda yüzey alanı arttığından bütün droğa nazaran bozulma daha çabuk gerçekleşir. Bu durum, özellikle, uçucu yağ, tanen ve acı madde içeren droglar için önemli bir dezavantajdır. Bu aktif maddeler içeren droglar, toz edilmeden saklanmalı veya kullanılmadan hemen önce toz edilmelidir.

Farmakopeler, ilaç terminolojisinin, ilaç hammaddelerinin, monograflarının, analizlerde kullanılan yöntemlerin ve cihazların standartlarının yer aldığı kitaplardır. Farmakopeler, geçerli oldukları ülkelerde yasa statüsündedir ve hukukî değere sahiptir ve uzlaşmazlık hallerinde başvuru kaynağıdır. Türkiye 1994 yılından itibaren Avrupa Farmakopesi üyesidir. Dolayısıyla bitki çaylarının kalitesi Farmakopede belirtilen özelliklere uygun olmalıdır. Bitki çaylarından olumlu sonuç alınabilmesi için doğru zamanda toplanmış, doğru bitkinin doğru kısmının temin edilmiş olması, Avrupa Farmakopesi'nde belirtilen limitler içerisinde nem ve mikroorganizma içermemesi ve ağır metal gibi kirlilikleri taşıması gerekir. Bu nedenle Avrupa Farmakopesi'ne göre uygun analiz ve kontrolleri

yapılmıştır drogların, uzman kişilerce hazırlanmaları gerekir. Bu uzman kişiler fitoterapi uzmanı hekimler ve eczacılardır. Dolayısıyla çay hazırlamak üzere alacağınız bitki kısmı için eczacınızın danışmanlığı önemlidir.

Bitkisel çaylar üç yöntemle hazırlanır. Bunlar; infüzyon yani demleme, dekoksasyon yani kaynatma, maserasyon yani bekletme olarak bilinmektedir.

1- İnfüzyon (Demleme): Bitkinin çiçek ve yaprak gibi (papatya çiçeği, nane yaprakları vb.) yumuşak kısımlarının kullanıldığı durumlarda tercih edilen yöntemdir. Yine uçucu yağ içeren bitkilerde, demleme tercih edilir. Bakteriyel kontaminasyondan kaçınmak için her seferinde taze hazırlanması uygundur. Genel olarak %2 oranında (yaklaşık iki kısım kurutulmuş bitki organı +100 kısım su) kullanılır. Kabaca bir yemek kaşığı kurutulmuş bitki organının üzerine, bir bardak kaynar su (yaklaşık 150 ml) ilave edilir. Burada önemli olan nokta 100°C'ye ısıtılan suyun çayın üzerine dökülmeden önce tercihen 80°C soğumasının beklenmesidir. Bu özellikle nane, melisa, adaçayı gibi uçucu bileşenlere sahip bitkiler ile hazırlanan çaylarda, demleme süresinde uçucu yağların uçarak aromasının ve etkisinin azalmasının önlenmesi bakımından önemlidir. Demlik ya da bardağın ağzı kapatılır ve 5-10 dakika bekletilir, süzülür ve soğuduktan sonra yudum yudum içilir. Şeker-siz tüketilmelidir. Gerektiğinde süzme bal ile tatlandırılması düşünülebilir. Öksürük, boğaz ağrısı gibi şikayetlerde bal ilavesi çayın etkisini artırdığı bilinmektedir.

2- Dekoksasyon (Kaynatma): Bitkinin kök, kabuk ve tohum gibi sert kısımlarının (zencefil, tarçın kabuğu vb.) kullanıldığı durumlarda, maddenin suya geçişi daha zor olduğundan kaynatma işlemi tercih edilir. Bakteriyel kontaminasyondan kaçınmak için, her seferinde taze hazırlanır. Genel olarak, %2 oranı (yaklaşık iki kısım kurutulmuş bitki organı +100 kısım su) kullanılır. Kabaca bir yemek kaşığı kurutulmuş drog üzerine, bir bardak soğuk su (yaklaşık 150 ml) tercihen porselen veya cam bir demlik içine ilave edilir. Kaynatılır, kaynamaya başladıktan sonra 5-10 dakika süreyle kısık ateşte kaynamaya bırakılır. Süzülür ve soğutulduktan sonra yudum yudum içilir. Şeker-siz tüketilmelidir.

3- Maserasyon (Bekletme): Müsilaj içeren bitkiler (keten tohumu, hatmi kökü vb.) için uygundur. Küçük parçalara bölünmüş bitki organının üzerine su eklenir. Tercihen cam şişeye (koyu

renkli, mesela koyu kahverengi olabilir) konur şişenin ağzı sıkıca kapatılır. Karanlık bir yerde, oda ısısında 6-8 saat bekletilir. Belli aralıklarla çalkalanırsa daha iyi sonuç alınır. Gün boyunca kullanılacak miktarda hazırlanır. Soğuk olarak veya içmeden önce ısıtılarak tüketilebilir.

Bitkisel çaylar, mono çaylar ve karışım çaylar olarak ikiye ayrılır. Mono çaylar tek bitkiden oluşan çaylardır. Karışım çaylar da birkaç bitkiden oluşan çaylardır. Karışım hâlinde hazırlanan çaylarda dört temel unsur bulunmaktadır. İlki, asıl etkiden sorumlu temel drog, ikincisi temel droğun etkisini destekleyen yardımcı drog, diğeri tat veya renk düzenleyici drog ve son olarak hacim artıran tamamlayıcı drogtur. Bu tip karışımlar hazırlanırken, çaydan beklenen etkinin görülmesi için en fazla iki yardımcı drog olmasına dikkat edilir. Tat ve renk düzenleyici drog seçilirken hem tadını ve rengini düzenleyebilecek hem de mümkün olduğunca temel drog etkisine benzer etkiye sahip ürün seçilir. Hacim arttırıcı drog ise karışımın homojen olarak dağılmasına ve paketlenme, depolama sırasında homojenliğin devam etmesine yardımcı olmalıdır.

Karışım çaylarda her bitki her karışıma konmaz. Hangi bitkilerin karışım da yer alabileceği Avrupa Farmakopesi direktifleri doğrultusunda belirlenir. Karışım hâlinde en az iki bitki en fazla on bitki kullanılabilir. Etkiden sorumlu bitki sayısı beşten fazla olmalıdır. Yardımcı bitki sayısı bir ya da en fazla iki tane olmalıdır. Tat ve koku düzenlemek amacıyla en fazla üç bitki kullanılmalıdır. Tat düzenleyici olarak özellikle nane, anason gibi uçucu yağ taşıyan droglar ile bal ilave edilebilir.

Soğuk algınlığı ve grip için hazırlanan örnek bir çay karışımı:

- Ekinеzyа çiçeği Echinaceae flos (temel drog)
- Meyan kökü Glycirrhaе radix (temel drog)
- Kuşburnu Cynosbati fructus (yardımcı drog)
- Karabiber Piperis nigri fructus (yardımcı drog)
- Zencefil Zingiber officinalis (yardımcı drog)
- Nane Menthae folium (düzenleyici drog)

Tarçın Cinnamomi cortex (düzenleyici drog)

Hibiskus çiçeği Hibisci flos (tamamlayıcı drog)

Bitki çaylarının etkileri, içerisinde bulunan fitokimyasal bileşenler, mineraller ve vitaminlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, yararları kullanım sıklığına ve süresine göre değişiklik gösterecektir. Bitki çaylarının etkilerini “tek yönlü” olarak tanımlamak doğru değildir. Her bir bileşenin teker teker etkisinin yanı sıra bu bileşiklerin ikili üçlü, çoklu etkileşimleri sonucu farklı etkiler de söz konusu olmaktadır. Mesela, karaciğer dostu olarak bilinen karahindiba bitkisi (Taraxacum officinale) sadece karaciğer fonksiyonlarını desteklemek ve onarmakla kalmaz, safra arttırıcı özelliği nedeniyle bilhassa yağlı besinlerin sindirimini kolaylaştırır, idrar arttırıcı etkisi nedeniyle böbreklerin çalışmasını ve dolayısıyla vücuttan ödeminin atılmasını sağlarken, vücut için önemli bir mineral olan potasyum bakımından zengin olduğundan kalp fonksiyonlarını destekler ve karaciğer üzerinde etkisine bağlı olarak cilt sorunlarını giderir. Görüldüğü gibi bitkiler doğru ve bilinçli kullanıldığında insan sağlığı için sonsuz bir kaynak sağlayabilmektedir.

Bitkisel çaylar, bitkilerin farklı amaçlarla kullanımlarında en çok tercih edilen ve en güvenli formdur ancak unutulmamalıdır ki her bitkinin çayı olmaz ve bitki çayları mucize değildir. Yararları kullanım sıklığına ve süresine göre değişir ve tek yönlü etkileri yoktur. Diyabet, yüksek tansiyon, kanser ve kalp rahatsızlıklarında uygulanacak olan bitkisel tedavi normal tedaviye yardımcı olmak amacıyla hekimden onay alındıktan sonra uygulanmalıdır. Bitkisel çayların kullanım süre ve dozlarına mutlaka dikkat edilmelidir. Bu çayların da bir takım yan etkilerinin ve toksik etkilerinin olabileceği unutulmamalıdır. Hamilelik ve emzirme dönemi ile bebekler ve çocuklarda dikkatli kullanılmalıdır. İlaç kullanan hastalarda sentetik ilaçlarla oluşabilecek etkileşimler göz önünde bulundurularak bu çaylar tercih edilmelidir.

Yurdumuzda sonbahar mevsiminin yaşandığı şu günlerde özellikle artış gösteren solunum yolları rahatsızlıkları için birkaç bitki çayı reçetesi paylaşalım.

Solunum Sistemi Hastalıklarının Önlenmesi İçin Bağışıklık Sistemini Güçlendirici Çay Reçetesi

Papatya (çiçek) (*Matricaria recutita*) 40 g
 Zerdeçal (kök) (*Curcuma longa*) 25 g
 Tüylü Laden (yaprak) (*Cistus creticus*) 25 g
 Zencefil (kök) (*Zingiber officinalis*) 10 g
 1 tatlı kaşığı çay karışımı 250 ml kaynar suya ilave edilir, kapak kapatılır ve 10 dakika demlenir, süzülür. Günde 3 kez öğün aralarında taze hazırlanmış çaydan birer bardak içilir.

Boğaz Ağrısı Şikayetlerinde Kullanılan Çay Reçeteleri

Reçete 1

Papatya (çiçek) (*Matricaria recutita*) 20 g
 Ebegümece (çiçek) (*Malva sylvestris*) 20 g
 Ökalyptus (yaprak) (*Eucalyptus globulus*) 10 g

Reçete 2

Papatya (çiçek) (*Matricaria recutita*) 20 g
 Kekik (herba) (*Thymus sp*) 20 g
 Adaçayı (yaprak) (*Salvia triloba*) 10 g

Reçete 3

Mürver (çiçek) (*Sambucus nigra*) 20 g
 Ebegümece (çiçek) (*Malva sylvestris*) 20 g
 Kuşburnu (meyve) (*Rosa canina*) 10 g
 2 tatlı kaşığı çay karışımının üzerine 150-250 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır ve 10-15 dakika demlenir, süzülür. Günde birkaç kez taze hazırlanmış çaydan içilir.

Öksürük Şikayetlerinde Kullanılan Çay Reçeteleri

Reçete 1

Papatya (çiçek) (*Matricaria recutita*) 50 g
 Kekik (herba) (*Thymus sp*) 25 g
 İzmir Kekigi (herba) (*Origanum onites*) 25 g
 1 yemek kaşığı çay karışımını üzerine 500 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır, 10 dakika demlenir, süzülür. Günde 2 bardak içilmesi önerilir.

Reçete 2

Hatmi (yaprak) (*Althea officinalis*) 30 g
 Anason (meyve) (*Pimpinella anisum*) 20 g

2 tatlı kaşığı çay karışımının üzerine 200 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır ve 10 dakika demlenir, süzülür. Sabah akşam birer bardak taze hazırlanmış çaydan içilir.

Reçete 3

Sığırkuyruğu (çiçek) (*Verbascum sp.*) 20 g
 Hatmi (kök) (*Althea officinalis*) 20 g
 Anason (meyve) (*Pimpinella anisum*) 10 g
 2 tatlı kaşığı çay karışımının üzerine 150-250 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır ve 10-15 dakika demlenir, süzülür. Günde birkaç kez taze hazırlanmış çaydan içilir.

Ses Kısıklığı ve Farenjit Şikayetlerinde Kullanılan Çay Reçetesi

Reçete

Ebegümece (çiçek) (*Malva sylvestris*) 25 g
 Sığırkuyruğu (çiçek) (*Verbascum sp.*) 15 g
 Kuşburnu (meyve) (*Rosa canina*) 10 g

2 tatlı kaşığı çay karışımının üzerine 150 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır ve 10 dakika demlenir, süzülür. Günde her 2 saatte bir 1'er bardak içilir.

Soğuk Algınlığında Kullanılan Çay Reçeteleri

Reçete 1

Ihlamur (çiçek) (*Tilia platyphyllos*) 35 g
Mürver (çiçek) (*Sambucus nigra*) 35 g
Çayırkraliçesi (herba) (*Filipendula ulmaria*) 30 g
1 yemek kaşığı çay karışımını üzerine 150 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır, 10 dakika demlenir, süzülür. Günde birkaç kez 1'er bardak içilmesi önerilir.

Reçete 2

Ihlamur (çiçek) (*Tilia platyphyllos*) 30 g
Mürver (çiçek) (*Sambucus nigra*) 30 g
Sığırkuyruğu (çiçek) (*Verbascum sp.*) 40 g
2 yemek kaşığı çay karışımının üzerine 150-250 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır ve 10-15 dakika demlenir, süzülür. Günde birkaç kez taze hazırlanmış çaydan içilir.

Reçete 3

Ihlamur (çiçek) (*Tilia platyphyllos*) 35 g
Mürver (çiçek) (*Sambucus nigra*) 30 g
Papatya (çiçek) (*Matricaria recutita*) 35 g
2 çay kaşığı çay karışımının üzerine 150-250 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır ve 10-15 dakika demlenir, süzülür. Günde birkaç kez taze hazırlanmış çaydan içilir.

Reçete 4

Ihlamur (çiçek) (*Tilia platyphyllos*) 25 g
Mürver (çiçek) (*Sambucus nigra*) 35 g
Kuşburnu (meyve) (*Rosa canina*) 30 g
Meyan (kök) (*Glycyrrhiza glabra*) 10 g
1 yemek kaşığı çay karışımını üzerine 150 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır, 10 dakika demlenir, süzülür. Günde birkaç kez 1'er bardak içilmesi önerilir. Mümkün olduğunca sıcak içilmelidir.

Reçete 5

Mürver (çiçek) (*Sambucus nigra*) 40 g
Kekik (herba) (*Thymus sp*) 20 g
Söğüt (kabuk) (*Salix alba*) 30 g
1 yemek kaşığı çay karışımını üzerine 150 ml kaynar su ilave edilir, kapak kapatılır, 10 dakika

demlenir, süzülür. Günde birkaç kez 1'er bardak içilmesi önerilir.

Kış Çayları

Reçete 1

Oğulotu (yaprak) (*Melissa officinalis*) 15 g
Papatya (çiçek) (*Matricaria recutita*) 15 g
Nane (yaprak) (*Mentha spicata*) 15 g
Turunç (çiçek) (*Citrus aurantium*) 5 g
2-3 tatlı kaşığı çay karışımı 250 ml kaynar suya ilave edilir, kapak kapatılır, 10 dakika demlenir ve süzülür. Taze hazırlanmış çaydan günde 3-5 kez birer bardak içilir. Bal ile tatlandırılabilir.

Reçete 2

Ihlamur (çiçek) (*Tilia platyphyllos*) 25 g
Böğürtlen (yaprak) (*Rubus fruticosus*) 15 g
Rezene (meyve) (*Foeniculum vulgare*) 20 g
Kuşburnu (meyve) (*Roza canina*) 25 g
Mürver (çiçek) (*Sambucus nigra*) 15 g
2-3 tatlı kaşığı çay karışımı 250 ml kaynar suya ilave edilir, kapak kapatılır, 10 dakika demlenir ve süzülür. Taze hazırlanmış çaydan günde 3-5 kez birer bardak içilir. Bal ile tatlandırılabilir.

Reçete 3

Ihlamur (çiçek) (*Tilia platyphyllos*) 15 g
Kuşburnu (meyve) (*Roza canina*) 15 g
Papatya (çiçek) (*Matricaria recutita*) 10 g
Sinirliot (çiçek) (*Plantago lanceolata*) 10 g
2-3 tatlı kaşığı çay karışımı 250 ml kaynar suya ilave edilir, kapak kapatılır, 10 dakika demlenir ve süzülür. Taze hazırlanmış çaydan günde 3-5 kez birer bardak içilir. Bal ile tatlandırılabilir.
Şifa olsun...

KAYNAKÇA

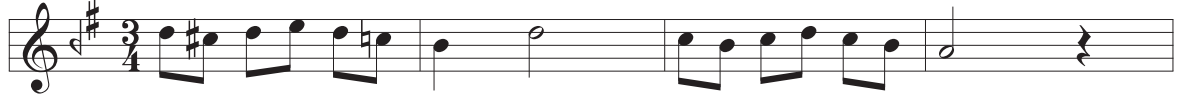
- Başaran, A.A. (2018). Bitkisel Çaylar. Mised, 41-42, 39-43.
Demirezer, L. Ömür (2021). Tıbbi Çay Reçeteleri. İstanbul: Hayykitap.
Öztürk, Nilgün. Fitoterapi Yüksek Lisans Ders Notları.
Saltan, G. (2013). Eczanede Hazırlanabilecek Bitkisel Preparatlar ve Çaylar, Mised, 31-32, 8-13.
Uğurlu, Mehmet, Üstü, Yusuf (2018). Fitoterapide Bitkisel Çaylar. Ankara Med J, 2018; (1):137-40
Yeşilada, E. (2002). Hekim, Alternatif Tedavi ve Modern Tıp. *STED*, 11(6), 223-225.
Yeşilada, E. (2011). Doğadan Gelen Sağlık: Bitki Çayları. İstanbul: Era Yayıncılık.
Yeşilada, E. (2012). İyileştiren Bitkiler (1) İstanbul: Hayykitap.

Rast Çocuk Şarkısı "DAĞA TAŞA SELAM VERMEK"

Usûl: *Semâî*

Güfte: *Ünal ŞENEL*
Beste: *Selim ŞENEL*

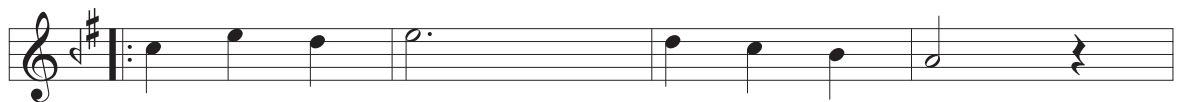
Aranağme

DA ĞA TA ŞA SE LAM VER MEK
GÖÇ MEN KU ŞA İK RAM ET MEK

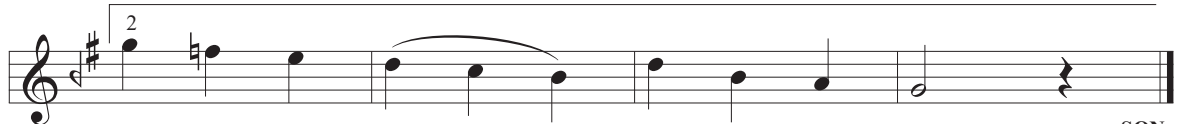
E ŞE DOS TA SEV Gİ SUN MAK (Saz.....) MAK (Saz.....)
HAS TA LA RA Şİ FA SUN MAK MAK

FA KİR LE RE DES TEK OL MAK
YOL CU LA RA REH BER OL MAK

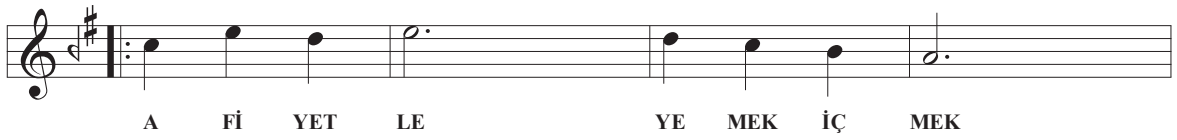
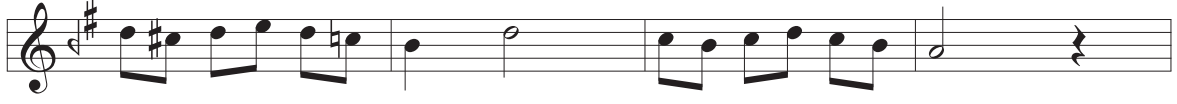
AL LA HIN TE BES SÜ MÜ DÜR
AL LA HIN TE BES SÜ MÜ DÜR

AL LA HIN TE BES SÜ MÜ DÜR
AL LA HIN TE BES SÜ MÜ DÜR

SON

Rast Çocuk Şarkısı
 "DAĞA TAŞA SELAM VERMEK"
 - sayfa 2 -

AKDEM AKADEMİSİ VAKFI

AKDEM, 2010 yılında millî kültür değerlerinin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması yolunda son nefesine kadar çalışan, iman ve ihlas abidesi üç Ayverdi, **Sâmiha Ayverdi**, **Ekrem Hakkı Ayverdi** ve **İlhan Ayverdi**'nin prensipleri ile yola çıktı. AKDEM'in fikir annesi **İlhan Ayverdi Hanımefendi**'dir.

Dil, edebiyat, din, mûsikî, tarih ve sanat... Bir milleti ayakta tutan yapı taşları... Bütün bunlardan mahrum bir toplum, geçmişin sayfalarına gömülmeye mahkûm... Bu fikri temel alan **AKDEM Derneği**, Türk dili ve edebiyatı, Türk mûsikîsi, Türk tarihi, Türk sanatı, Türk mimarisi üzerinde akademik araştırmalar yapmak, düşünceyi geliştirmek, kültür değerlerimizi yaşanır hâle getirmek, millî değerlerimizi gelecek nesle aktarmaya yönelik projeler gerçekleştirmek ve yayın yapmak amacıyla kuruldu.

Derginin “hür tefekkürün kalesi” olduğunu düşünen **AKDEM**, öncelikli faaliyet sahasını dergi yayıncılığı olarak belirledi. Bu yolda Türkiye’de özellikle Türk Müziği alanında ciddi, hacimli, nitelikli bir dergiye ihtiyaç olduğu fikrinden hareketle bir Türk mûsikîsi dergisi çıkarma kararı aldı.

Kültür ve medeniyetimize mûsikîmizle beraber yön veren edebiyatı da yayın sahasına alan **KADEM Mûsikî ve Edebiyat Dergisi**, 2010 yılında yayın hayatına başladı. Türk modernleşme tarihinde çok uzun yıllar öksüz ve yetim kalmış, fakat içlerindeki bitmek bilmez cevherle zamanı aşan cengâverler gibi mücadele etmiş dilimiz, edebiyatımız ve mûsikîmiz “adım, uğur” anlamını taşıyan **KADEM** ile seslerini duyuracak yeni bir meydan buldular. **KADEM Mûsikî ve Edebiyat Dergisi** tüm Türkiye’ye kadem getirdi, yayın hayatında 12. yılını tamamladı ve özellikle Türk mûsikî sahasında büyük bir boşluğu dolduran uğurlu bir adım oldu.

AKDEM yayıncılık faaliyetlerine **ZÂHİR Yayınları** ile devam etti. Medeniyetimizi var eden dil, edebiyat, mûsikî, din, tasavvuf gibi alanlar ve bu alanların birbiri ile kesişim noktalarını mesele edinen eserler neşreden **ZÂHİR Yayınları** kısa zamanda, Ken’ân (Rifâî) Büyükaksoy-Mûsikî Yönü ve Eserleri (Yüce Gümüş), Vakıf Medeniyeti, Küreselleşmenin Din ve Toplum Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür ve Din (İsmet Binark), Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi Kılavuzu (Fahrünnisa Bilecik), Dilimin Ucundakiler (Nevnihal Bayar) adlarıyla altı kitap yayımladı.

AKDEM Derneği, yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra düzenli olarak yardım ve eğitim faaliyetleri, geleneksel çocuk iftarları, huzurevi iftarları, paneller ve kültür gezileri de yapmıştır.

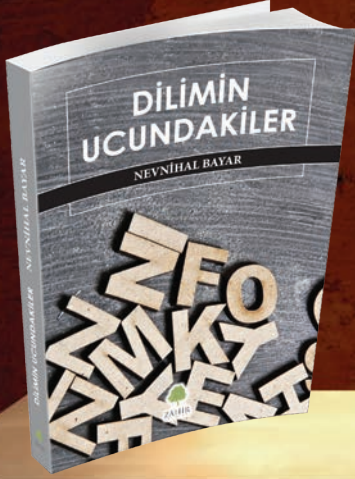
Derneğimiz, Temmuz 2012 tarihinde **Akdem Akademisi Vakfı** adıyla vakfa dönüşmüştür ve bütün faaliyetlerine aynı şekilde devam etmektedir.

Akdem Akademisi Vakfı, **Kadem Mûsikî ve Edebiyat Dergisi** ve **Zâhir Yayınları** ile beraber, dün olduğu gibi bugün de **“halka yapılan hizmetin Hakk’a olduğunun şuuruna varmış olanların ve eserlerinin kendilerine değil yaptırana ait olduğunu bilen, kendilerini yapılması murat edilen için sadece alet ve vasıta olarak görenlerin”** rehberliğinde yoluna devam etmektedir.

Vakfımızın gayesi; Türk kültürünü araştırmak, kültür değerlerimizi yaşatmak ve bunları gelecek nesillere aktaracak şekilde çalışmalar yapmak, düşünceyi ve dilimizi geliştirmek, kültür, sanat, tarih, mimarî, dil, tasavvuf, eğitim ve mûsikî alanında akademik araştırmalar ve çalışmalar gerçekleştirmek; vakfın amacına yönelik projeler ortaya koyarak bunları hayata geçirmektir.

ZÂHİR
YAYINLARI

DİLİMİN UCUNDAKİLER
Nevihal BAYAR

KARAHANLI TÜRKÇESİ VE
HAREZM TÜRKÇESİ KILAVUZU
Fahrünnisa BİLECİK

KEN'ÂN (RİFÂİ) BÜYÜKAKSOY
Mûsikî ve Eserleri
Yüce GÜMÜŞ

VAKIF MEDENİYETİ
İslâmiyet'te ve Türkler'de Vakıf ve
Yabancı Gözü ile Osmanlı Vakıfları
İsmet BİNARK

KÜRESELLEŞMENİN DİN VE TOPLUM
YAPISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
İsmet BİNARK

KÜLTÜR VE DİN
Dinin Toplum Bütünleşmesindeki Yeri
İsmet BİNARK

Kağışdağı Cad. No:27/5 Küçükbakkalköy Ataşehir / İST. • Tel: 216 357 20 90

www.zahiryayinlari.com